

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ

**ИНОВАЦИЈЕ У НАСТАВИ НА ПРИМЕРИМА ПЕСНИКА
МОДЕРНЕ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ
С ПОЧЕТКА ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор: проф. др Бранка Јакшић Провчи

Кандидат: мр Сузана Јовановић

Нови Сад, 2016. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Монографска документација
Tip zapisa: TZ	Текстуални штампани материјал
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Докторска дисертација
Ime i prezime autora: AU	Сузана Јовановић
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	проф. др Бранка Јакшић Провчи
Naslov rada: NR	Иновације у настави на примерима песника модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века
Jezik publikacije: JP	српски, ћирилица
Jezik izvoda: JI	срп. / енг.
Zemlja publikovanja: ZP	Република Србија
Uže geografsko područje: UGP	АП Војводина, Нови Сад
Godina: GO	2016.
Izdavač: IZ	ауторски репринт
Mesto i adresa: MA	Филозофски факултет, 21000 Нови Сад, Др Зорана Ђинђића 2

Fizički opis rada: FO	(број поглавља 8 / страница 258/ слика 18 / графикана 7 / табела 7/ прилога 11)
Naučna oblast: NO	Српска и јужнословенска књижевност са теоријом књижевности
Naučna disciplina: ND	Методика наставе, српска модерна
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	методички приступ, српска модерна, поезија, нови модели, методичка интерпретација песама песника српске модерне, иновације у настави
UDK	
Čuva se: ČU	Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	У дисертацији <i>Иновације у настави на примерима песника модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века</i> бавимо се методичким приступом песницима српске модерне у средњој школи. Наш задатак је био да истражимо, теоријски заснујемо и емпиријски проверимо како нове моделе тако и устаљене моделе методичких приступа песницима српске модерне. Трудили смо се да наше проучавање има научни, али пре свега и практични значај. Имајући у виду устаљени модел по коме се епоха модерне обрађује у средњој школи, понудили смо нове алтернативне моделе чије ће се иновације односити на различите методолошке и методичке аспекте од којих се полази у изучавању појединих песничких дела, а чија ће делотворност бити истражена праћењем и провером рада експерименталне групе како би резултати, до којих се истраживањем дошло, били поткрепљени и наставном праксом. Основна полазишта у интерпретацији песама биће тематске речи, мотивска структура, доминантна осећања, песничке слике, наративни ток. У сваком појединачном моделу тежили смо методолошком плурализму и интегралном методичком приступу.

Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	19.02.2010.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: član: član:

University of Novi Sad
Key word documentation

Serial number: RBR	
Identification number: IBR	
Type of documentatio: TD	Monographic documentation
Type of the record: TZ	Text printed material
Type of paper (grad., master, PhD) VR	Doctoral thesis
Name and surname: AU	Suzana Jovanović
Mentor (name, position): MN	Branka Jakšić Provči PhD
Title of the paper: NR	Innovations in teaching through the examples of poets of modernism in Serbian literature at the beginning of the twentieth century
Language of the publication: JP	Serbian, Cyrillic
Language of the excerpt: JI	Serbian / English
Country of publishing: ZP	The Republic of Serbia
Narrower geographic region: UGP	Autonomous Region Vojvodina, Novi Sad
Year: GO	2016.
Publisher: IZ	author reprint
Place and address: MA	Faculty of Philosophy, 21000 Novi Sad, Dr Zoran Djindjic 2

Physical description of the paper: FO	(number of chapters 8/ pages 258/ pictures 18/ charts 7/ tables 7/ annexes 11)
Scientific area: NO	Serbian and South Slavic literature and literary theory
Scientific discipline: ND	Methodology of teaching, Serbian Modernism
Subject heading, keywords: PO	methodical approach, Serbian modernism, new models, methodical interpretation of the poems of the poets of Serbian modernism, innovations in teaching
UDC number	
It is kept: ČU	University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Dr Zoran Djindjic 2, 21000 Novi Sad
Important note: VN	
Summary: IZ	The dissertation <i>Innovations in teaching through the examples of poets of modernism in Serbian literature at the beginning of the twentieth century</i> deals with methodological approach to poets of Serbian Modernism in high school. At first our task was to base and then to establish theoretically, and finally to check out empirically both the new and the established models of methodological approach to the poets of Serbian Modernism. The aim of our study is not only to achieve scientific but primarily practical significance. Bearing in mind that the established model by which the epoch of Modernism is taught in high school, we offered a new alternative models whose innovations relate to various methodological and methodical aspects which are the starting point in the study of certain poetic deeds, and whose effectiveness will be examined by monitoring and testing experimental groups in order to corroborate the results of the research by teaching practice as well. The basic starting point in interpreting poems will be themed words, motif structure, dominant feelings, poetic images, narrative stream. In each model, we searched for integral methodological pluralism and methodical approach.

<p>The date of acceptance of the topic by the Educational Research Council DP</p>	<p>19.02.2010.</p>
<p>Date of dissertation defense: DO</p>	
<p>Members of the Commission: (Name / title / name of the organization / status) KO</p>	<p>chairman: member: member:</p>

САДРЖАЈ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА	2
РЕЗИМЕ И КЉУЧНЕ РЕЧИ	10
УВОД	12
ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ПРИСТУП ИЛИ ТЕМАТСКО – МОТИВСКИ МОДЕЛИ	
Први модел – Уводни час у српску модерну	18
Други модел – Љубавна лирика	34
Трећи модел – Симболичко – рефлексивне песме	52
Четврти модел – Родољубива лирика	67
Пети модел – Симболичко – дескриптивна лирика	79
Шести модел – Исповедно-песимистичка лирика	92
Седми модел – Час систематизације и утврђивања градива о песницима српске модерне	107
КОНТРОЛНИ ПРИСТУП – ТРАДИЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ	
Осми модел – Поезија Алексе Шантића	114
Девети модел – Поезија Јована Дучића	126
Десети модел – Поезија Милана Ракића	144
Једанаести модел – Поезија Владислава Петковића Диса	161
Тринаести модел – Поезија Симе Пандуровића	178
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	
Предмет истраживања	193
Дефинисање основних појмова	193
Циљ истраживања	194
Задаци истраживања	195
Претпоставка (хипотеза) истраживања	195
Истраживачке варијабле	197
Методе, технике и инструменти истраживања	198
Организација и ток истраживања	200
Обрада података	202
Закључци, анализа и интерпретација резултата	210

ЗАКЉУЧАК	213
ИЗВОРИ	215
ЛИТЕРАТУРА	216
ПРИЛОЗИ:	
Изглед слајдова <i>Power Point</i> презентације која је коришћена приликом реализације игара у оквиру систематизације љубавне лирике српске модерне	221
„Вече на шкољу Алексе Шантића“ Драгиша Живковић	229
Дебата	233
Квиз	238
Есеј	241
Одабране слике и мотивациони задаци који су коришћени приликом обраде песама песника српске модерне у циљу сагледавања одређених песничких слика	243
Мапе ума	246
Антологија песништва српске модерне ученика антологичара	249
Финални тест за утврђивање знања	254
Поновљени тест за утврђивање знања	256
Темарник	258

ИНОВАЦИЈЕ У НАСТАВИ НА ПРИМЕРИМА ПЕСНИКА МОДЕРНЕ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ С ПОЧЕТКА ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

У раду се бавимо методичким приступом песницима српске модерне у средњој школи. Наш задатак је био да истражимо, теоријски заснујемо и емпиријски проверимо како нове моделе тако и устаљене моделе методичких приступа песницима српске модерне. Трудили смо се да наше проучавање има научни, али пре свега и практични значај. Имајући у виду устаљени модел по коме се епоха модерне обрађује у средњој школи, понудили смо нове алтернативне моделе чије ће се иновације односити на различите методолошке и методичке аспекте од којих се полази у изучавању појединих песничких дела, а чија ће делотворност бити истражена праћењем и провером рада експерименталне групе како би резултати, до којих се истраживањем дошло, били поткрепљени и наставном праксом. Основна полазишта у интерпретацији песама биће тематске речи, мотивска структура, доминантна осећања, песничке слике, наративни ток. У сваком појединачном моделу тежили смо методолошком плурализму и интегралном методичком приступу.

Кључне речи: методички приступ, српска модерна, поезија, нови модели, методичка интерпретација песама песника српске модерне, иновације у настави.

SUMMARY

This paper deals with methodological approach to poets of Serbian Modernism in high school teaching process. At first our task was to base and then to establish theoretically, and finally to check out empirically both the new and the established models of methodological approach to the poets of Serbian Modernism. The aim of our study is not only to achieve scientific but primarily practical significance. Bearing in mind that the established model by which the epoch of Modernism is taught in high school, we offered a new alternative models whose innovations relate to various methodological and methodical aspects which are the starting point in the study of certain poetic deeds, and whose effectiveness will be examined by monitoring and testing experimental groups in order to corroborate the results of the research by teaching practice as well. The basic starting point in interpreting poems will be themed words, motif structure, dominant feelings, poetic images, narrative stream. In each model, we searched for integral methodological pluralism and methodical approach.

Key words: methodical approach, Serbian Modernism, new models, methodical interpretation of the poems of the poets of Serbian Modernism, innovations in teaching.

УВОД

Српска књиженост модерне обележена је сложеним геополитичким и културолошким околностима које су претходиле стварању Југославије. Српски писци првенствено проналазе узор у француској књижевности, док се хрватски и словеначки ослањају на немачку књижевност, одакле је усвојен назив модерна (нем. Die Moderne), међутим, и поред различитих узора, српска, хрватска и словеначка литература показивале су блиске везе и домете у погледу прихватања тенденција нове књижевне, и уопште уметничке епохе, која ће бити весник доба трију југословенских књижевности и иницирања југословенске књижевности.¹

У српској књижевности период модерне обухвата раздобље са краја XIX века све до периода уочи Првог светског рата. Ово раздобље ослања се на дезинтеграцију реализма, а значајне промене иницирају часопис „Српски преглед“ (Љ.Недића) и Недићев критичарски рад вођен начелима модернизације и европеизације српске књижевности. Но, до првог великог прекретничког заокрета дошло се са оглашавањем „Српског књиженог гласника“ (1901), који, заједно са „Српским прегледом“ и мостарском „Зором“, доноси нова мерила и схватања, а година престанка његовог оглашавања (1914) посматра се и као крај раздобља епохе српске модерне у контексту историје српске књижевности. Закључујемо да је динамика развоја књижевног стваралаштва тога доба била условљена динамиком књижевног живота часописа „Српског књижевног гласника“, који је орјентисао књижевна збивања и у свим другим гласилима. Ваља напоменути да је супериорно владање „Гласника“ донекле било пољуљано супротстављеном идејном и уметничком концепцијом „Књижевне недеље“ (1904-1905) Симе Пандуровића, предводника нових књижевних снага које су биле заокупљене тамним странама модернизма, а пре свега песимизмом, трагиком и осећањем безизлаза. Оштре

---

¹ Српска модерна се као књижевна епоха посматра издвојено у настави књижевности у односу на остале југословенске књижевности. Међутим, када се говори о модерни код Срба, неопходно је увидети и њен значај у приближавању и формирању трију јужнословенских књижевности; српске, хрватске и словеначке. Пресудни утицај ове епохе, с књижевноисторијског аспекта, истиче Јован Деретић у *Историји српске књижевности* (Деретић, 2004: 911).

поларизације и нове тежње доводе до интензивног, разноврсног и богатог књижевног живота.

Епоха модерне у српској књижевности, захваљујући својим предводницима, била је по свом карактеру „академска“ (Деретић, 2004: 914), јер су у њеном формирању најважнију улогу преузели водећи критичари, професори Велике школе (Универзитета), најистакнутији: Богдан Поповић и Јован Скерлић. За њих слободно можемо рећи да су били носиоци модерног и европског духа у српској књижевности и култури.

Водећа књижевна врста тога доба била је поезија, чију је модернизацију и усавршавање форме први започео Војислав Илић. Међутим, до пуног заокрета долазимо тек код песника који стварају под снажним утицајем парнасоваца и симболиста, од којих преузимају основна стилска обележја поезије овог раздобља: култ лепог, тежњу ка формалном савршенству и естетизам, док код песника „малђих снага“ доминирају: космополитизам, индивидуализам и песимизам.

Модерна представља прекретничку етапу у историји српске књижевности која нам доноси култивисано осећање за лепоту и савршенство, а надасве нам омогућује да у међуратном периоду постанемо непосредни учесник у актуелним књижевним збивањима.

Модерна по својим стилским обележјима није јединствен правац у уметности, већ се унутар овог раздобља јавља неколико стилских формација, правца или школа. По особинама које нам омогућавају да препознамо неко књижевно-уметничко дело у контексту модерне, издвајамо три доминантна правца:

- парнасовство (у коме доминира слика)
- симболизам (где се предност даје музици)
- импресионизам (са особеним стварањем импресионистичке слике посредством боје, облика и светлости).

Књижевност, више него икада пре у историји књижевности, почиње да представља систем језичких знакова који у себи носе и особене аудитивне и

визуелне представе. Модерна је, дакле, усмерена на књижевни текст и језичку поруку који захтевају унутрашњи приступ у проучавању књижевности.

Како је предмет нашег истраживања поезија српске модерне, треба истаћи да разликујемо у поезији два правца: парнасовство и симболизам, али и кључну чињеницу да поезија српске модерне још увек није синхрона са поезијом европске модерне, где је заокрет ка струјањима нове књижевне епохе карактеристичан за период од друге половине XIX века. На пољу поезије као прекретничка песничка збирка јавља се „Цвеће зла“ Шарла Бодлера, 1857. године, што ће му омогућити у историји књижевности почасно место претече симболизма, док зачетничко место песника-парнасоваца припада Теофилу Готјеу и збирци „Емајли и камеје“ (1852), као и Леконту де Лилу са збирком „Варварске поеме“ (1852). Сили Придом и Жозе Марија де Хередија, маестро савршене песничке вештине, такође су значајни како за европску модерну тако и за поезију наше модерне. Један од кључних књижевних зборника тога доба – „Савремени Парнас“, који је излазио 60-их година XIX века, имао је кључну улогу у формирању песника – парнасоваца. Култ лепоте, савршен песнички занат, проналажење узора у ликовној уметности те кључном вајарству, неговане песничке слике (пластичне, рељефне, киполике, статичне) и музике (која у поезији подразумева метрички регулисан ритам) јављају се као доминантне црте парнасовске поезије, које ћемо у методичким интерпретацијама поезије српске модерне поступно откривати и аргументовати репрезентативним примерима.

Будући да савремене методе наставе подразумевају присуство стваралачког односа и предавача и ученика према наставној материји у образовно-васпитном процесу, то нам омогућава широко поље могућности за примену нових модела стваралачке наставе. Како је креативност ученика условљена креативношћу и самог предавача, трудићемо се да не примењујемо искључиво репродуктивно-експликативни и интерпретативно-аналитички методички систем, залажући се првенствено за проблемско-стваралачки систем. Стога је наш задатак да посредством иновативних метода у настави књижевности, развијамо осамостаљивање и оспособљавање ученика за стваралачки однос према књижевном делу као уметничком феномену. Традиционална позиција ученика као пасивног

објекта у процесу усвајања нових знања, биће замењена активним субјектом који ће учествовати у осмишљавању, тумачењу и вредновању књижевног дела. Удео ученика у настави, њихово пуно учешће, оствариће се интензивном, благовремено и на одговарајући начин припремљеном наставом, где су позиције предавача и ученика јасно дефинисане. Оно што се јавља као највећи изазов јесте преобликовање већ постојећих модела, који почивају на вишегодишњој наставној пракси, а све у циљу бољег разумевања и доживљавања самих књижевних дела.

Циљ нашег рада јесте систематско методичко проучавање поезије српске модерне у настави. Полазећи од књижевнонаучне и методичке литературе (у коју убрајамо у Читанку као незаобилазно наставно средство у наставној пракси), уочили смо да се истраживање поезије српске модерне чак и у савременој настави српског језика и књижевности углавном сводило на тумачење поетике једног песника. Приметивши да се основне вредности поезије српске модерне најтранспарентније могу ишчитати у *Антологији новије српске лирике* Богдана Поповића², која успоставља чврсте „међусуседске“ везе међу песмама, створиле су се могућности за нова тумачења поезије српске модерне, специфична како по изучавању лирске песме тако и по методичким приступима.

Предузета истраживања ће показати колико је актуелна поезија српске модерне и дати допринос будућем избору књижевне грађе за што успешнију реализацију Наставног плана и програма наставе српског језика и књижевности уз коришћење нових наставних модела.

Имајући у виду да епоха модерне захтева систематично изучавање у средњој школи, понудићемо два приступа, експериментални (тематско-мотивски модел) и контролни (традиционални модел) који је базиран на приступу одабраном песнику српске модерне. Дакле, централни део рада чине модели обраде, са једне стране, песама различитих песника српске модерне обједињених заједничким тематско-мотивским карактеристикама и, с друге стране, одабраног песника и његовог

---

² Због одсуства Дисових песама у *Антологији новије српске лирике*, неопходно је вредновати и посматрати овог песника кроз друге две кључне антологије српског песништва: Зорана Мишића (1956) и Миодрага Павловића (1964).

песничког стваралаштва. Постојање два различита приступа омогућиће нам да сагледамо у којој мери иновативне могућности могу допринети квалитетној настави. Наиме, **први приступ** се састоји од седам различитих модела: увода у српску модерну, пет различитих тематско-мотивских модела (експерименталних) и завршног модела који служи за синтезу и сиситематизацију истраживане епохе. **Други приступ**, који смо именовали као контролни приступ у уобичајеној наставној пракси, чине пет различитих модела који прате књижевно стваралаштво и естетске домете сваког песника српске модерне појединачно. Унутар овог приступа нису понуђени уводни и завршни модели јер смо сматрали да би долазило до непотребног удвајања, односно да ови модели могу бити јединствени у оба приступа.

Експериментални (први) приступ омогућиће нам да посредством принципа поступности откривамо постепено доминантне теме и стилска обележја свих песника српске модерне, почевши од уводног модела, док нам контролни (други) приступ омогућава да поступно сагледамо песничке домете одабраног песника унутар једног модела. Први приступ повезује песме по њиховим основним осећањима, песничким сликама, тематским речима и мотивским структурама. Други приступ упућује на индивидуалне вредности поетике песника српске модерне, не искључујући њихово међусобно прожимање и корелативни однос који проистичу из поштовања заједничких стилских обележја (ове) епохе. Оба приступа код ученика могу бити делотворна, омогућавајући му да естетски вреднује песничка дела српске модерне. Јединствен уметнички доживљај ученика посредством наставних садржаја из епохе српске модерне можемо повезати са културом изражавања. Стога ће се есеј и ученичка антологија песама српске модерне јавити као прилози овог рада. Они ће послужити као демонстративни огледи у којима се стваралачки примењују стечена знања из књижевности, где нарочито долазе до изражаја стваралачке могућности и духовно пројектовање ученика.

Интерпретативнометодолошки приступи у изучавању српске модерне пружају могућности за усавршавање наставне праксе, али и за преиспитивање већ

постојећих наставних модела обраде српске модерне. У којој мери ће наставник успети да одговори (новим) могућностима стваралачке наставе, зависиће од његове могућности да брзо и ваљано примењује савремени методички систем и технике: корелацијско-интеграцијски, компаративно-интеграцијски и интерпетативно-аналитички систем, технику активног учења, учење откривањем, мултикомпаративну и интеграцијску технику, као и мултимедијални приступ.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ПРИСТУП ИЛИ ТЕМАТСКО – МОТИВСКИ МОДЕЛИ

Први модел: Уводни час у српску модерну

Пре сусрета са књижевношћу модерне у оквирима српске литературе, ученици су се упознали са њеним тенденцијама у европским књижевностима. Изучавање европске модерне у трећем разреду средње школе базирано је на поетским делима француских симболиста Бодлера, Рембоа, Малармеа и Верлена. С једне стране, треба водити рачуна да ученици европску модерну не вежу искључиво за француску књижевност, док је, с друге стране, имајући у виду домете поменутих песника, њихов утицај на наше представнике, као и време расположиво за обраду ове теме у школи, усредсређивање на француски симболизам потпуно разумљиво.

Свака нова струја у књижевности појављује се у одређеним друштвеноисторијским околностима, те је њихово познавање неопходно за разумевање књижевних прилика. Због тога ученици поред знања о књижевним тенденцијама морају усвојити и одређена историјска знања.

Између уводног часа у српску модерну и часова посвећених изучавању европске модерне неопходно је одржати час утврђивања градива, где ће ученици систематизовати своја знања о поменутој књижевној епохи. Они су усвојили информације о основним карактеристикама модерне, стилским тенденцијама и школама које су њоме обухваћене, а та је основа неопходна за разумевање домаће књижевности тога правца.³

---

³ Да би реализација часа била успешна неопходно је руководити се следећим наставним циљевима: Систематизовати знања о европској модерни, времену њеног настанка, друштвеним приликама, општим тенденцијама. Истаћи значај и одлике француске модерне. Упознати ученике са карактеристикама српске модерне. Предочити друштвеноисторијску атмосферу у којој се јавља модерна на нашим просторима. Приказати стремљења у уметности уопште. Упознати их са главним представницима књижевне модерне. Указати на најважније карактеристике поезије и прозе тога доба. Посебну пажњу посветити критици. Пробудити код ученика интересовање за књижевност епохе модерне. Преношењем општих знања припремити их за тумачење појединачних дела. Помоћи им да створе целокупну слику о духу једне епохе. Подстаћи интересовање и за друге области уметности. Навести ученике да повезују знања из више области – историје, музике, сликарства,

Први методички корак подразумева мотивисање посредством питања и сарадничких императива, како ко би уочили и издвојили најважније податке о епохи модерне у европској књижевности.⁴

Период модерне

Појава модерне ја везана за европску уметност с краја XIX века, а сам термин најпре је употребљен у Немачкој (нем. Die Moderne⁵) и био је везан за реалистички програм младих, а затим постаје ознака за различите покрете и школе. Њено трајање обележило је период до Првог светског рата. У Европи тога доба доминантан је империјализам, који подразумева тежњу великих сила за наметањем власти неразвијеним земљама, првенствено путем колонијалних освајања. Из реакције према таквим друштвеним приликама јавља се идеалистичка и метафизичка филозофија и модерна уметност неоромантичног карактера. Нису само друштвене прилике довеле до нових струјања у уметности и филозофији, њихова појава уједно је и реакција на позитивизам, реализам и натурализам, који су обележили уметност XIX века.

Незадовољни светом око себе, уметници модерне одричу се реалности окрећући се унутрашњем животу, субјективном, индивидуалном, осећајном и ирационалном. Карактеристичан је дисхармонични сензибилитет, а поглед модерне на свет и живот песимистичан је. Уметници су усмерени ка изналажењу новина – у уметничким средствима и облицима, изражајним формама, мотивско-стилским обележјима. Модерна доноси немир, нову осећајност и израз, нове облике.

књижевности. Оспособити их да уочавају најважније одлике како појединачних дела, тако и стваралаштва одређених писаца на основу упоредне анализе више дела. Указати на недостатке једностраног приступа делу и подстицати тумачење са више аспеката.

⁴ Будући да су ученици претходно обрађивали епоху модерне у европској књижевности, постављени задаци допринеће сагледавању стилских карактеристика епохе и друштвених околности у којима настаје уметност модерне. Упознавање са српском модерном можемо започети следећим питањима: *За који временски период везујемо модерну? - Објасните владајуће друштвеноисторијске прилике у Европи тога доба. - Како су оне повезане са књижевношћу и уметношћу уопште? - Које су одлике модерне? - Зашто се она појављује у више праваца? - Наведите најзначајније правце и њихове карактеристике!*

⁵ Погледати поглавље о модерни у *Теорији књижевности* (Поповић, 2007: 443-444).

Међутим, и поред наведених заједничких карактеристика, модерна се развијала у више праваца, од којих је сваки имао посебна обележја. Разлог томе лежи у различитим уметничким струјањима од земље до земље. Тако разликујемо декаденцију, симболизам, парнасовску лирику, импресионизам.

Премда појам **декаденције** означава опадање, најчешће моралних или културних вредности, крајем XIX века у Француској се јавља покрет чији представници именују себе као декаденте. Њихова уметност усмерена је на сопствено „ја“, негује бизарно, предност даје вештачком у односу на природно, уживањем наркотика ствара „вештачке рајеве“. Декаденти високо уздижу уметника сматрајући да се он налази изнад свих слојева друштва. За родоначелника декаденције узима се Шарл Бодлер са својом песничком збирком *Цвеће зла* (1857). Декаденција је имала утицаја и на уметнике у Британији, Италији, Немачкој, Русији и Аустрији, а у потоњој се то пре свега односи на бечко сликарство сецесије (Поповић, 2007: 126-127).

Парнасовска лирика назив добија по грчком Парнасу, брду на којем живи Аполон, заштитник уметности. Њена појава представља реакцију на романтизам, односно поезију с почетка XIX века, коју одликују субјективност и друштвена ангажованост. Своје представнике парнасовска лирика имала је у Теофилу Готјеу, Леконту де Лилу, Теодору де Банвилу. Године 1866. под уредништвом Алфонса Лемера објављена је прва антологија парнасовске лирике, па се стога та година узима као почетна у деловању парнасоваца. Они су настојали да се удаље од сваке врсте утилитаризма, да створе уметност која ће бити сама себи сврхом, што је блиско са теоријом ларпурлартизма Теофила Готјеа и Шарла Бодлера. Негујући култ лепог и култ форме, полако почињу да их изједначавају, те остварење лепог виде у савршенству форме. У тражењу идеалних облика ослањају се на ликовну уметност, пре свега на вајарство, па узор проналазе у старогрчким скулптурама. Због тога су неговали сонет, као најсавршенију песничку форму. Парнасовска лирика одбацује индивидуално и тежи објективности, у њој не налазимо интимне исповести и лична осећања. Услед такве усмерености, извориште тема је у историји и митологији (Поповић, 2007: 513-515).

Симболизам се, такође, јавља у Француској у другој половини XIX века, да би се затим проширио на Русију, Немачку и Енглеску. Поменутом Бодлеровом збирком *Цвеће зла* најављен је долазак симболизма, па су представници овог правца од Бодлера преузели негирање традиције, свих песничких норми, као и реалности. Стварност им је била само полазиште за стварање нових, сопствених, идеалних светова. Њихов стих искаче из конвенционалних стега и расплињује се у слободне форме. Симболисти су неговали култ музике верујући да ће, спојивши је с поезијом, досегнути суштину. У њиховом песништву нема подражавања природе, предметности, они трагају за „пуним речима“, симболима, бременитим алузијом и сугестијом. Како је симболизам окренут индивидуалном, сваки песник изналази сопствене симболе. Удаљујући се од стварности, они из своје поезије бришу све теме и мотиве везане за ту стварност и превласт над садржајем односи форма. Истакнуто место у поетици симболизма добила је синестезија, па поезија обилује чулним доживљајима. Представници овог правца у Француској су Маларме, Рембо, Валери, Верлен, у Русији то су били Валериј Брјусов, Андреј Бели, Александар Блок, у Немачкој Стефан Георге, Рајнер Марија Рилке, Рихард Демел, док је у англосаксонском симболизму најистакнутији Јејтс (Поповић 2007: 667-670).

Термин импресионизам потиче из ликовне уметности, где је првенствено означавао сликарску школу која се у другој половини XIX века јавила у Француској, а чији су представници били Моне, Мане, Сера. У књижевности импресионизма предмет приказивања није стварни свет, већ чулни утисци њиме изазвани. Импресионисти пажњу поклањају детаљима, стварају дела лабаве композиције, а акценат је на личном доживљају. Стога је разумљива заступљеност приповедне форме првог лица у импресионистичком роману. Поред романа и драме, књижевност овог правца негује пре свега мање форме – лирске песме, скице, приповетке, једночинке. Дела Рилкеа, Вајлда, Чехова, Данунција обележена су импресионистичким карактеристикама (Поповић 2007: 286).⁶

---

⁶ После понављања основних обележја модерне, подсећање се усмерава на француске представнике ове епохе, чију су поезију ученици на часовима изучавали. Ученике можемо мотивисати следећим питањима и сарадничким императивима: *Издвојте представнике француске модерне! - У чему је значај збирке „Цвеће зла“ Шарла Бодлера? - Шта представља синестезија? - Које чуло посебно истиче Бодлер? - Како Маларме, Верлен и Рембо доживљавају музику? - Објасните однос модерне*

Представници француске модерне

Међу најистакнутије представнике француске модерне убрајамо: Шарла Бодлера, Артура Рембоа, Стефана Малармеа и Пола Верлена. Бодлерово *Цвеће зла* појавило се 1857. године, изазвавши преврат у песништву. Оно означава прекретницу у поезији, односно почетак модерне поезије. Бодлер гради култ симбола – предметни свет нема миметичку вредност, све што се у њему јавља може бити само симбол нечег другог. Модернисти су истицали значај чула, при чему је најдаље отишао сам Бодлер са својом теоријом синестезије, која подразумева својеврсну замену чулних доживљаја. Оно што би требало осетити једним чулом, доживљава се неким другим. Тако чулне перцепције везане за слух могу бити изражене кроз доживљаје других чула: мириса, укуса и сл. Међутим, Бодлер је предност давао чулу мириса, па његова поезија обилује мирисним сензацијама. За разлику од речи, које су ознаке елемената стварности, музика има сугестиван карактер, те је стога песници симболисти високо издижу. Маларме јесте ценио музичко начело, али за њега поезија остаје изнад музике. На другој страни, Верлен не даје предност музици само у односу на поезију, музика је, по његовом схватању, изнад свега. Рембо у песми *Самогласници* развија теорију обојеног звука, где се за гласове везују одређене боје.

Модерна се јавила као реакција на реализам, она не прихвата стварни свет, бежи од реалности, по чему је сасвим супротна реализму. Окрећући се индивидуалном, субјективном, приближава се романтизму, те је зато одликује неоромантични карактер.

Друштвене околности и историјске прилике код Срба у периоду модерне

Као и када је о европској модерни била реч, пре казивања о уметности и самој књижевности, ваља се укратко подсетити друштвеноисторијских прилика у Србији тога доба. Почетак раздобља обележава Мајски преврат 1903, којим је окончан апсолутизам династије Обреновића. Народна скупштина за краља бира

према реализму и романтизму!

Петра I Карађорђевића, чија је владавина омогућила увођење парламентарне демократије. На политичкој сцени посебно се истиче Радикална странка са својим вођом Николом Пашићем, а од новонасталих партија Српска социјалдемократска странка, међу чијим је најважнијим представницима и Димитрије Туцовић. Мајским превратом обнавља се ослободилачка мисао, којом је највише била понета револуционарна омладина широм југословенских простора, а где се посебно издваја организација Млада Босна. То је период зближавања југословенских народа, почеци онога што ће касније резултирати уједињењем у јединствену државу. Крај епохе долази са ратовима – балканским и Првим светским. До Првог балканског рата Турци су и даље под својом влашћу држали Косово, Санџак и Македонију, па је овај сукоб означио окончање турске владавине на нашим просторима. Након поделе освојених територија међу земљама учесницама рата, Бугарска напада Србију због Македоније, што представља почетак Другог балканског рата (1913). Убрзо након балканских, дошао је и Први светски рат. У сарајевском атентату на Видовдан 28. јуна 1914. припадници Младе Босне убили су аустријског престолонаследника Франца Фердинанда и његову супругу Софију, што је био повод за избијање рата.

Боемска и академска културна средина

Главна карактеристика културне сфере овога доба јесте окретање од традиционализма ка Европи. Међутим, традиционализам није у потпуности нестао, он и даље живи паралелно са европским стремљењима, а поред њега присутне су још неке тековине минулог века, попут национализма, социјалног и моралног утилитаризма. Поред постојања наведених опречних струјања, београдски културни живот подељен је првенствено између двеју културних средина – боемске и академске. Боемски Београд окупљао се у кафани *Дарданели*, која је пре свега била стециште писаца и глумаца. Они су исправа настојали да одрже везу са традиционалним, не прихватајући ништа модерно нити западњачко. 1901. године кафана је срушена и боемија се сели у *Позоришну кафану*. Исте године појављује се *Српски књижевни гласник*, који је ознака академског Београда, окренутог Европи, а противника свега традиционалног. У почетку крајње супротстављени, боемски и

академски круг успевају пред крај епохе да остваре помирење – модернизам залази међу боемију, а боемство међу модернисте.

Однос према науци

Поред уметности, ово је период цветања науке. То је време у коме делују многобројна значајна научна имена: у математици Михаило Петровић Алас, у природним наукама Милутин Миланковић, у географији Јован Цвијић. Изграђује се археологија као наука, а Милоје Васић открива Винчу. Александар Белић значајан је на пољу филологије, а Богдан Поповић и Јован Скерлић у књижевној критици и историји књижевности. Писци научне прозе граде београдски стил, а међу њима можемо, поред Богдана Поповића, издвојити Слободана Јовановића, који је остварио домете у друштвеним наукама.

Ликовна уметност

Као што је у друштвеноисторијском контексту Мајски преврат догађај који је обележио почетак епохе, у културном животу то је, поред покретања *Српског књижевног гласника* (1901), светска изложба у Паризу 1900, на коју је Србија први пут позвана као учесник. Тако су се на изложби појавила сликарска и вајарска дела Паје Јовановића, Стеве Тодоровића, Петра Убавкића, Ђорђа Јовановића, Симеона Роксандића. Крајем XIX и почетком XX века главни центар образовања наших ликовних уметника био је Минхен, да би се крајем периода догодио заокрет ка Паризу. Почетком епохе сликари се опраштају од реализма окрећући се пленеризму, сецесији и импресионизму. Те су тенденције уочљиве у пејзажима Марка Мурата, портретима Стевана Алексића и Ристе Вукановића, импресионистичким остварењима Надежде Петровић, Косте Милићевића, Малише Глишића. Поменимо још да је ово период зближавања јужнословенских уметника, из чије су сарадње настајале заједничке изложбе, али и удружење *Лада* 1904.

Однос према музици

У музичкој уметности такође су се осетиле промене. Оне нису биле корените јер национални стил, на коме се музика базирала, остаје, али се у њему осећа уплив

европских тенденција. Стеван Христић, Петар Коњовић и Милоје Милојевић водећи су представници овога доба, а од дела посебно треба издвојити Христићеву *Охридску легенду*.

Домети српског глумишта

Боемија, као једна од главних карактеристика раздобља, одржавала се пре свега у круговима књижевника и глумаца, те би стога било неправедно не истаћи најзначајнија имена српског глумишта с краја XIX и почетка XX века. И не само због боемије јер реч је о златном добу глуме у нас. Илија Станојевић или Чича Илија био је међу најпопуларнијим како глумцима, тако и боемима београдским, а уз њега ваља истаћи ништа мање значајне Перу Добриновића, чији се споменик може видети испред зграде *Српског народног позоришта* у Новом Саду и Добрицу Милутиновића.

Однос према филму

Крај XIX века свету је донео нову уметност – филм. Прва филмска представа у нас одржана је 6. јуна 1896, само шест месеци након париске, прве у свету. 1909. Београд добија први биоскоп, а 1911. снима се први домаћи играни филм *Карађорђе*. За време балканских и Првог светског рата снимљен је велики број документарних филмова и тај је материјал, за разлику од нашег првог играног филма, великим делом сачуван.

Заокрет у књижевности

Промене у књижевности најављене су у последњој деценији XIX века, када критичар Љубомир Недић покреће часопис *Српски преглед*, који настоји да програмски модернизује српску књижевност и окрене је Европи. Часопис, међутим, није био дуга века и изашао је тек у десет бројева. Но 1901. године Богдан Поповић покреће чувени *Српски књижевни гласник*, који ће излазити све до 1914. Осим што су преносили књижевне догађаје, часописи су важили и за мерило њихове вредности. *Српски књижевни гласник* био је израз академског Београда, као и сама

књижевна модерна на своме почетку. Њене представнике чиниле су угледне и образоване личности, европски ђаци, истакнуте дипломате, док су за њено утемељење пресудни били критичари. Као супротност *Српском књижевном гласнику* истаћи ћемо *Књижевну недељу*, чији је покретач био Сима Пандуровић, а излазила је током 1904. и 1905. У њој су промовисане вредности опречне „здравом“ модернизму *Гласника* и његових следбеника – песимизам, осећај безнадежности, меланхолија, суморна слика света.

За разлику од *Српског књижевног гласника*, Недићев *Српски преглед* је доносио мало књижевних дела, преко њега се углавном изражавала сама критика, али и наука. Међутим, пре него што пажњу посветимо водећим критичарским именима епохе, Богдану Поповићу и Јовану Скерлићу, неопходан је осврт и на критичарске заслуге покретача *Српског прегледа*. Недић је утемељивач модерне критике, он је раскрстио са биографизмом, историцизмом и импресионизмом својих претходника, критику је ослободио ванкњижевних утицаја и приступ делу засновао на његовим унутрашњим карактеристикама. У односу садржине и форме, предност је давао форми, што је било и опште место у остварењима модерних песника. Али, основну вредност песничких дела Недић је тражио у њеној емотивности, дубина и искреност осећања чинили су песму лепом и вредном. Недостатак Недићевог приступа био је у томе што је писце посматрао искључиво кроз призму њиховог целокупног стваралаштва, без усредсређивања на појединачна дела, па је на примеру целокупног опуса уочавао једну до две водеће карактеристике, које су постајале предмет његовог критичарског проматрања и вредновања.

Процват критике

Прави процват критике у нас догодио се са доласком Богдана Поповића и Јована Скерлића. Иако деловање Богдана Поповића почиње већ осамдесетих година XIX века, његов значај у критици и књижевности највећи је у периоду од почетка XX века до краја епохе, дакле у времену излажења *Српског књижевног гласника*. Био је то човек широког образовања, студије књижевности завршио је у Београду и

Паризу, радио као професор Велике школе, односно Универзитета. Поповићев однос према књижевности донекле је сродан са Недићевим, а та се сличност огледа у неприхватању спољашњег приступа делу и његовом сагледавању са унутрашње, уметничке перспективе. Насупрот Недићевог посматрања целине, Поповић је увек аналитичан, толико да му целина често бежи, измиче. Свој поступак најбоље је предочио у чланку *Теорија „реда по ред“*, где се залагао за што детаљније продирање у само дело, залазак до најситнијих детаља. 1911. године као плод Поповићевог уредништава у издању Матице хрватске појављује се *Антологија новије српске лирике*. У *Антологију* су ушли лиричари од времена Бранка Радичевића и Јована Илића па до савремених песника. Као обележје по коме се Поповићева *Антологија* разликује од других, уредник издваја естетичка мерила, где је критеријум за одабир песама била њихова лепота. Како је реч о антологији лирске поезије, у песмама мора бити у што већој мери заступљено осећање. Да би песма ушла у *Антологију*, морала је одговарати трима мерилима: *песма мора имати емоције, мора бити јасна и мора бити цела лепа* (Поповић, 1968: XVI). Иако *Антологија* садржи основну поделу на три доба, песме у њој нису слагане хронолошким редоследом. Место су добијале према међусобном складу, слагању у стилу, метру, мотивима, утиску, тону, дужини. Најистакнутије место у *Антологији* припало је Јовану Дучићу, који је у њој заступљен са чак 33 песме.

Јован Скерлић, ученик Богдана Поповиће, после београдских студија књижевности и француског језика, усавршавање наставља у Лозани, где је и докторирао из области француске књижевности. Вративши се у Београд постаје професор француске књижевности на Великој школи, а по њеном прерастању у Универзитет, на њему предаје српску књижевност. Осим бављења критиком, његова усмерења ишла су првенствено у правцу историје књижевности. Поред деловања у културном и књижевном животу, бавио се и политиком. Био је члан редакције *Српског књижевног гласника*, који је једно време и уређивао. Скерлићев критичарски рад није наставио путањом коју су утрли Недић и Поповић. Он одбацује унутрашњи приступ делу и опредељује се за повраћај биографског, импресионистичког и социолошко-историјског метода. Дајући оцене о самим делима, није занемаривао целовитост опуса писаца, њихову биографију, друштвене

и историјске прилике у којима су дела настајала. Тако су прикази постајали свеобухватни, синтетични. Скерлићева *Историја нове српске књижевности* појавила се 1914. године. Готово симболички, дело којим је заокружен Скерлићев рад, изашло је исте године када он умире. То је, такође, и година у којој се завршава епоха, па је у *Историју* ушла једна књижевна целина, развојни пут српске књижевности у периоду једног столећа. Скерлић је први који је за српску књижевност везао термине романтизма, реализма и сл, доводећи их на тај начин у спону са европским књижевностима. Међутим, у тежњама да српску књижевност уведе у европске токове каткад је претеривао, па су њене националне особености за Скерлића бивале непримећене. Због тога су средњовековна и народна усмена књижевност остале изван граница онога што је Скерлић сматрао српском књижевношћу. Није му била страна нити одбојна сврха књижевности да служи друштвеним интересима, те је подржавао писце чија су дела садржала такве циљеве. Конзервативизам и источњачки дух били су му неприхватљиви, па су стога од Скерлића остали несхваћени Сремац, Лазаревић и Бора Станковић. Проза му је била ближа но поезија из чега, опет, произилази недовољно разумевања, а самим тим и одбацивање песника попут Симе Милутиновића и Лазе Костића. Чувени су Скерлићеви захтеви за оптимизмом у делима, због чега су, пре свих, страдали песници песимисти Пандуровић и Дис. Два његова чланка, *Једна књижевна зараза*⁷, који се тичао Пандуровића и *Лажни модернизам у српској књижевности*⁸, где се обрушио на Дису, спадају у најоштрије књижевне осуде код нас написане. Критичар је Пандуровићу, међутим, признавао таленат, оригиналност и постојање јаких осећања, али је у његовим песмама видео најцрњи песимизам дотад, *болесни и болеснички песимизам*. Свакако најубитачнија критика Скерлићева јесте она написана поводом Дисове поезије. У Диса му је сметало све, то је за Скерлића поезија декаденције, без смисла, неразумљива, празна. Скерлић у Дису није видео ствараоца, већ подражаваоца, који на силу тежи изналажењу оригиналности, у чему проналази извор песникових несвакидашњих и ретких слика. И поред оваквих

---

⁷ Видети: Јован Скерлић, „Једна књижевна зараза“, *Српски књижевни гласник*, 1909, књ. XXII, св. 8, стр. 589-598.

⁸ Видети: Јован Скерлић, „Лажни модернизам у српској књижевности“, *СКГ*, 1. септембар 1911, XXV, 5, стр. 348-363

неразумевања и одбацивања значајних књижевних имена, Скерлићу се не може оспорити значај као критичара и једне од водећих личности нашег културног миљеа епохе модерне.

Критика је у доба српске модерне играла веома важну улогу, заправо водећу када је реч о утемељењу овог књижевног правца у нас. Потицала је из исте, академске средине, као и први модернисти. Књижевни укус усмеравао је критичарским погледима, схватањима, оценама. То је било време када је реч критичара била пресудна у књижевности и њеном вредновању.

Одлике модерне код Срба

Српски књижевници модерне окренути су француској књижевности. У српској књижевности није било толико буре, преокрета, полемика као нпр. у хрватској књижевности. Српски модернисти од парнасоваца и симболиста прихватају тежњу за савршенством и складом форме, мирним и углађеним изражавањем, хармонијом слике и звука. Они стварају под великим утицајем Бодлера, чије су важне теме песимизам, пролазност и смрт. Али, уколико бисмо све заслуге за порекло наше модерне приписали француској књижевности, остали бисмо неправедни према сопственој књижевној традицији. Осим француских песника, значајан утицај на домаће модернисте извршио је и Војислав Илић. Тај је утицај након Војислављеве смрти, у периоду последњих двеју деценија XIX века био толико снажан да је створио препознатљив манир певања, који се означава термином војиславизам. Међу песницима војиславизма нашли су се и Јован Дучић и Алекса Шантић. За разлику од неких других песника, Дучић и Шантић су само у почетним фазама стварања били Војислављеви следбеници. У периодизацијама књижевности Војислав Илић се смешта у епоху реализма. Но, постоји неколико изразитих карактеристика које овог песника повезују са модерним струјањима. Та мотивска подударња са делима страних књижевности изазивала су често закључке о песниковом епигонству, преузимању готовог материјала из дела других писаца. Илић, који је најближи француским парнасовцима, а у последњој етапи стварања и симболизму, није био учени песник, није познавао француски језик, иако је

неколико пута покушавао да га учи. Нема, дакле, код њега пуког подражавања, већ је реч о коначном успостављању корака нашег песништва с европским. Оно што Војислав дели са парнасовцима јесу култ форме, интересовање за антику и прошлост, тежња ка даљинама, ослањање на ликовну уметност, објективност. Међутим, у завршној фази Илићевог песничког рада, коју доводимо у везу са симболизмом, објективизам уступа место субјективизму, до изражаја долази лирско „ја“, како у интимној, тако и у дескриптивној лирици, у којој поред слике значајну улогу добија и музика. Појам симбола у нашој поезији први пут срећемо у његовој песми *Клеон и његов ученик* (*Све је само симбол што ти види око*). Сам Јован Дучић овако је писао о Војиславу:

„Војислав није био такозвани народни пјесник. То му се рачуна као мана, што је, уосталом, само једна особина. Он није, као Антеј, налазио хране и снаге само на домаћем тлу: његову је душу зарана очарала она Љепота која је без отаџбине. Он је пјевао све друкчије, па и друго него наши дотадањи пјесници. Он је пјевао далеке обале које никада видио није, али које је волио – а волио их је зато јер су лијепе. (...)

Војислав није видио Запад, велики и умни Запад, али га је осјећао. Открио га је себи не знањем и видом, него срцем и унутарњим очима, открио га је себи случајно, као они средњовековни откривачи што су проналазили случајно читаве свјетове по океанима, о којима су само слутили. Он је био чист западник, што није, по моме мишљењу, мала врлина. (...)

То је била једна необично деликатна душа и изванредно пријемљива за нијансе, финесе. Нико у нас није осјећао шта је то Форма колико он, и нико није знао, као он, колико је она свемоћна. Али једно ништа кад се лијепо каже, онда то постаје једно Лијепо! (...)

Ако Војислав икоме сличи, то је нарочито француским парнасовцима за које можда није никада ни знао. Ко би рекао да Војислав није учио шта је то Лијепо из Готјеове и де Лилове школе! Он има све велике врлине парнасизма и, нажалост, све његове мане“ (Дучић, 2007: 193-200).

Дучић и Шантић, који су, како смо рекли, испрва певали у духу војиславизма, у каснијим фазама представљају две потпуно опречне струје

песништва – Шантић традиционализам, Дучић модернизам. Шантићев традиционализам огледао се с једне стране у интимним, личним, а с друге у родољубивим песмама. Интимна лирика испољила се кроз љубавне и песме с доминантним породичним мотивима. Топлина којом су обавијене песме са темом породице шири се и на Шантићеву социјалну и патриотску поезију. У њој препознајемо велику везаност и приврженост отаџбини, дубоко саосећање са одређеним социјалним слојевима – радницима, сељацима. Он опева бол оних који одлазе из отаџбине и позива их на останак. Његов патриотизам је ведар, оптимистичан, у њему се удружују национални и социјални мотиви. Патриотску поезију, поред Шантића, певали су сви значајни песници модерне, али не са подједнаким успехом. Издвојићемо првенствено Ракићев циклус песама *На Косову*, којим је обновљена наша родољубива лирика. Ракић призива давно доба, средњовековне личности наше историје, али изражава веру и у садашњост, која, устреба ли, неће одступити од херојске прошлости. Дучић је у патриотској лирици реторичан, тон певања свечан је и узвишен, прошлост о којој говори је славна, победничка, царска. Пандуровићево родољубље успело је на одређени начин да превазиђе песимизам, карактеристичан за овог песника. Пандуровић је, када је о патриотским песмама реч, успешнији од Диса, чија је збирка родољубиве поезије *Ми чекамо цара* у знатном заостатку према преосталом делу његовог стваралаштва.

Мотиву жене песници приступају на нов начин, али готово сваки од њих различито. Шантић пева идеалну, недостижну драгу, неостварену љубав, коју смешта у оријентални амбијент. Његова љубавна поезија настајала је под снажним утицајем севдалинки, па су због велике сличности са њима неке Шантићеве песме и отпеване. Жена Дучићеве поезије није стварна, конкретна, телесна, она је пре свега мисао, апстракција. Насупрот њему, Ракић у поезију уводи чулност, предавање страсти, слику жене која је потпуно телесна, у говору о љубави нема узвишених, патетичних речи. Пандуровић и Дис дали су сличну визију жене, у обојице је реч о мртвој драгој.

Песимизам је битна катракарактеристика модерне. Он је надасве изражен у

Ракића, Пандуровића и Диса. Ракић је носио страх од старости и пропадања тела, око себе виђао непрестано знаке смрти. Дис и Пандуровић, као изразите песимисте нашли су се на мети Јована Скерлића, који је њихову поезију оштро осудио управо због оваквог доживљаја света.

Поред песимизма, Диса и Пандуровића препознајемо по сликама смрти и распадања, приказима оностраних пејзажа. Визије света у њих су декадентне, песници често говоре о ништавилу.

У почетним фазама модерне култ форме играо је веома важну улогу. Још је Војислав Илић пажњу посвећивао овом сегменту у свом стваралаштву. Његови претходници певали су стихом по узору на народни, док се Војислав okreће грчком хексаметру, који није просто преузео, већ га је прилагодио, национализовао. Дучић и Ракић, потом, настојали су да форму доведу до савршенства. Најчешћи стихови којима се служе јесу једанаестерац и дванаестерац, односно француски александринац. Ракић је, такође, достигао највеће домете и у усавршавању риме. У каснијим фазама модерне, које обележавају пре свих Дис и Пандуровић, једанаестерац и дванаестерац нису више водећи стихови, већ је ту мноштво других, од којих неки воде порекло и из народне поезије. Јавља се неправилност строфе, а тако и риме. Све су то карактеристике којима је најављен крај модерне и долазак авангарде.

Уколико поезију модерне посматрамо по естетским карактеристикама само парнасовства или симболизма, њене представнике тешко ћемо приписати искључиво једном или другом правцу. Ту првенствено мислимо на оне песнике који временски долазе раније, јер у Пандуровића и Диса налазимо само одлике симболизма. Војислав Илић, кога периодичари сврставају међу реалисте, а Дучић одређује као парнасовца, први уводи термин симбол у нашу поезију и неколико његових песама могу се означити симболистичком фазом у стваралаштву: *Клеон и његов ученик*, *Елегија на развалинама куле Северове*, *Запуштени источник*, *Кад се сунце угаси и тама на земљу сиђе*. Код Дучића препознајемо како одлике парнаса, тако и симболизма. Ракић, који се често сматра парнасовцем, у својим последњим песмама *Јасика* и *Тај огромни месец лимунове боје* испољава се као симболиста.

Епоха модерне дала је претежно песничка дела, али, такође, у овом периоду јавила су се значајна како прозна, тако и драмска остварења. Прозна дела обележава потрага за новинама. Акцент је на унутрашњем животу јунака, психолошки изнијансираном, који одликују немир и страст. Појављују се нови ликови жена, у чијем је сликању изражена чулност, приказују се њихове љубави, патње, погрешке. То пре свега запажамо у делима Станковића, Кочића, Ћипика. У прозу улази лично и лирско, јунаци се често исповедају, а позиције писца и јунака приближавају се. Присутно је снажно осећање природе, где она није само декор, већ део самога човека, одраз његових осећања и судбине. Код Кочића запажамо присуство социјалних мотива. Реалистичка приповетка била је сеоска, а са модерном она се премешта у паланку и град. Најзначајнији приповедачи модерне су Бора Станковић, Петар Кочић, Исидора Секулић, Иво Ћипико и други.⁹

Завршни методички корак

Будући да је уводни модел заједнички за оба приступа (експериментални и контролни), ученици експерименталног приступа могу добити домаћи задатак да прочитају песме које смо објединили под заједничким, именитељем: Љубавна лирика (*Залазак сунца, Искрена песма, Можда спава*) и припреме одговоре на истраживачке задатке, предвиђене за рад по групама. Ученици који обрађују српску модерну по контролном приступу добиће посебно припремљене истраживачке задатке, на основу којих ће се припремити за интерпретацију Дучићевих песама (*Јабланови, Залазак сунца, Сунцокрети*).

---

⁹ О друштвеноисторијском и културолошком контексту видети: Јован Деретић, *Културна историја Срба*, Народна књига, Београд, 2005.

Други модел: Љубавна лирика¹⁰

Залазак сунца, Искрена песма, Можда спава

Премда је протеклих неколико деценија устаљено у настави књижевности да се период модерне обрађује по песницима – носиоцима програмских начела српске, а уједно и европске модерне, усуђујемо се да поред уобичајеног приступа понудимо и проучавање српске модерне по моделу одабраних **тематско-мотивских** и **језичко-стилских** сродних песама. Тиме би се, сматрамо, приближили првобитној намери нашег најистакнутијег антологичара овог периода - Богдана Поповића који недвосмислено ставља саму песму, односно књижевно-уметничко дело у епицентар читалачког интересовања.¹¹ Песма, а не песник, треба да доведе до усвајања основних начела песничког језика српске модерне, а уједно и надоградњу лирског укуса код ученика.

Дијалог ученика са песмом треба да почива на откривању поетског смисла златне епохе српског песништва. Но, не треба заборавити, да је дужност наставника да активно побуди интересовање ученика и за саме песнике. Да би се отпочело ваљано са анализом самих песама, ученици су добили на претходном часу (у оквиру истаживачких задатака) задужења да се приреме и известе најбитније биографске чињенице из живота песника: Јована Дучића, Милана Ракића и Владислава Петковића Диса.

Уводна методичка активност биће остварена посредством излагања ученика. Очекује се да ученици уоче и издвоје најзанимљивије биографске податке, који ће

---

¹⁰ Овај модел представљен је у оквиру 57. Републичког зимског семинара за наставнике и професоре српског језика и књижевности при Филолошком факултету у Београду, 12. фебруара 2016. године, под насловом: „Иновативни тематско-мотивски приступ љубавној лирици српске модерне у настави књижевности средњих школа (*Залазак сунца, Искрена песма, Можда спава*)“.

¹¹ Упознавши ученике са мерилима, на основу којих је сачињен одабир песама, уредника и антологичара Богдана Поповића, наставник продубљује њихово интересовање и на пољу Поповићевих методичких стремљења. Његово основно методичко полазште почива на уверењу да „при свакој естетској оцени треба имати на уму да она (песма) научно и објективно само толико вреди колико можете да је образложите себи и другима“ (Поповић, 1968: XXIII).

их приближити откривању песникових стваралачких сензибилитета и књижевних домета.¹²

Истичемо да је Дучић наш први европски песник по схватањима, тематици, стилу и версификацији, те да у његовој програмској песми *Моја поезија* ученици могу сагледати песникова схватања саме поезије, њен значај, али и намењене функције, где нарочито долази до изражаја Дучићев ларпурлатизам тј. прокламовање уметности ради ње саме, односно поезија ради поезије. Неопходно је указати на Ракићев допринос српском песништву који је проистекао пре свега из песниковог боравка на студијама у Паризу, где поред књижевног образовања проширује и музичко образовање, који скупа доприносе Ракићевој изграђеној свести о поезији као стваралачкој и уметничкој дисциплини.

Када је реч о песништву Диса, морамо подстичући ученике да размишљају и о визионарској снази самог песника чији наслов књиге *Утопљене душе* носи извесну трагичну биографску жаоку. Потом сагледавамо песникову опредељеност за бекство од стварности, тј. његову опредељеност за онострано, што скупа са алогичношћу и ирационалишношћу, али и недостатком европског књижевног образовања, утиче на одбацивање од стране водећих критичара тога доба, Скерлића и Поповића. Нејасноћа Дисовог певања биће рашчитана тек код генерација песника модерног поетског говора, које ће му вратити заслужено место у реду антологијских песника.¹³

Будући да су ученици подељени на претходном часу у три групе и сваки ученик је добио истраживачке задатке свих група, при чему је његов задатак да се припреми за рад у одређеној групи, најпре сви ученици истичу своје утиске

---

¹² Ученици ће уз усмено излагање најзначајније делове или занимљиве анегдоте песника приказати на видео биму и на тај начин мотивисати и друге ученике да дођу до нових сазнања, користећи се мултимедијалним приступом. Креативност ученика се може подстаћи и „заменом улога“, где ће се благовремено припремљени ученик наћи у улози песника који ће говорити о „свом“ стваралаштву и животу (најпре Дучића, а потом и Ракића и Диса).

¹³ Предвиђено време за овај део часа је петнаест минута, укључујући и изражајно читање песама: *Залазак сунца*, *Искрена песма* и *Можда спава*. Песме читају ученици који су благовремено обавештени и припремљени за гласно читање на часу или слушају звучни запис поменутих песама. У зависности од могућности, наставник може позвати и госта глумца која ће доживљајно казивати стихове песама.

поводом прочитаних песама, а потом прва радна група усмено излаже своја запажања, држећи се радних налога.

Истраживачки задаци прве групе:

1. Тумачити симболику наслова песме *Залазак сунца* повезујући могућа значења са тематско-мотивским садржајем саме песме! Која два кључна мотива су присутна у песми?
2. Опажајте и издвојите које су најзаступљеније боје присутне у самој песми! У каквом односу оне стоје и каква је њихова функционалност у осликавању смираја дана?
3. Тумачите темпоралну (временску) амбијенталност саме песме! Каква осећања буди у вама залазак сунца? Како он делује на лирског субјекта у песми? Пронађите песничке слике које сугеришу и наговештавају његове мисли, идеје, осећања!
4. Настојте да откријете положај лирског субјекта у песми! Чиме је изазван његов песимизам? Какав је његов доживљај љубави и вољене жене?
5. Обратите пажњу на композицију саме песме! Коју врсту строфе и карактеристичан „метар“ препознајете? Којим је уметничким поступком обликована песма?
6. Пронађите Дучићеве песме у *Антологији новије српске лирике* Богдана Поповића! Да ли је *Залазак сунца* међу њима?

Залазак сунца

*Још бакрено небо распаљено сија,
И црвени река од вечерњег жара;
Још подмукли пожар као да избија
Из црне шуме старих четинара.
Негде далеко чује се где хукти
Воденички точак подмуклијем гласом,
Ал над долинама док још небо букти,
Цвет водени већ је заспо над таласом.*

*Опет једно вече ... И мени се чини
Негде далеко, преко трију мора,
При заласку сунца у првој тишини,
Тужна, и у сенци смарагдових гора -
Бледа као чежња, непозната жена,
С круном и у сјају, седи, мислећ на ме ...
Тешка је, бескрајна вечна туга њена
На домаку ноћи, тишине и таме.*

*Пред вртовима океан се пружа,
Разлеће се модро јато галебова;
У бокору мртвих доцветалих ружа
Шумори ветар тужну песму снова.
Два грдна Сфинкса према небу златном
Стражаре немо и безгласно тако,
Док она плаче ... А за морском платном
Уморно сунце залази полако.*

*И ја, ком не зна имена ни лица,
Све њене мисли испуњавам таде.
Верност јој збори са бледих усница
Силна ко самрт, ко љубав без наде ...
Ах, не реците ми никад: није тако,
Ни моје срце да то лаже себи;
Јер ја бих плако, ја бих болно плако,
И никада се утешио не би!¹⁴*

Код поделе ученика у групе, од изузетног је значаја да оне буду избалансиране, тј. да су у њима присутни ученици различитих интелектуалних способности и да сваки ученик има одређени корпус питања унутар једног истраживачког задатка који може сам решити. При излагању групе треба подстаћи све чланове да учествују у настави, сходно њиховим могућностима. Од прве групе очекује се да изнесе следеће одговоре, закључке и запажања:

Залазак сунца симболише смирај, долазак вечери, с друге стране, оно указује и на свршетак дана, дакле, крај нечега. Са доласком вечери перцептивно, опажајно поље се сужава, спољашне слике смењују унутрашња човекова осећања и расположења, која побуђују јарке боје заласка које се постепено преламају са

---

¹⁴ Видети: Богдан Поповић, *Антологија новије српске лирике*, XII издање, СКЗ, Београд, 1968, стр. 103.

вечерњом тмином. Залазак сунца свакако јесте природни феномен, стога га и сагледавамо као мотив природе коме се придружује и други кључни мотив ове песме: мотив жене.

Уводна строфа доноси нам доминацију јарких боја, пре свега црвене: „бакарно небо распаљено сија“, „црвена река од вечерњег жара“, „подмукли пожар“, наспрам које егзистира и очекивана боја предстојеће ноћи – црна: „црне шуме старих четинара“. Међутим, боје не егзистирају саме по себи, оне се стапају са звуком природе дајући визелно-акустичну слику заласка. Дескриптивни пасаж бива замењен субјективним, унутрашњим доживљајем самог лирског субјекта у другој строфи. Контраст црвене и црне одговара контрасту живота и смрти, активног и пасивног стања у природи, који се прелама и у осећањима самог човека, где се насупрот природи, са заласком буди мистична чулност према далекој жени. Залазак сунца најчешће у човеку буди романтична осећања. Самим тим је амбијенталност прве строфе оправдана за предстојећи мотив љубави према жени. Док у нама залазак буди пријатна осећања, за лирског субјекта овај део дана постаје позив за пут у онострани пределе, изван реалног света, где борави његова замишљена, идеална драга. Прелазак из постојеће стварности у замишљену - метастварност омогућен је одабиром тренутка блиског починку: „цвет водени већ је засп'o над таласом“. Дакле, сан, машта, метастварност постају одједи тренутка који легитимно омогућава човеку да закорачи изван постојећег – „на домаку ноћи, тишине и таме“. Потреба лирског субјекта за женом, иако део метастварности, постаје делатно активна као одраз његове чежње и потребе за љубављу у свету који и „распирује“ таква осећања.

Даљу анализу можемо подстаћи и низом додатних афирмативних питања која ће утицати на потпунија ученичка запажања:

Због чега је идеалан песнички штимунг замењен песимистичким расположењем? Откуд туге као пратиоца „сбиване“ жене и да ли је заправо туга лирског субјекта проузрокована њеном даљином? Зашто је лирски субјекат тражи у даљини?

Лирски субјекат лепоту љубави проналази у чежњи, у љубави према непознатој жени. Немогућност остварења те љубави чини да она постојано живи у

лирском субјекту, отуда и темпорално одређење „опет једно вече“. С друге стране, она није обична жена, ближа је божанству као идеалу, овенчана круном: „с круном и у сјају, седи, мислећ' на ме...“. Неостварена љубав доноси тренутке туге, које на лирског субјекта делују катарзично, прочишћујући сва његова осећања. Митотворност далеке жене, чуване од Сфинкса, лава са човечјом главом, указују на однос лирског субјекта не према жени већ према љубави, која егзистира „силна к'о смрт, к'о љубав без наде...“. Дакле, песма *Залазак сунца* није првенствено песма о жени, већ о љубави и човековој активној потреби да она вечно егзистира у њему, не губећи свој првобитни „жар“, чулност. Дучић у песми не трага за задовољством, он стреми чулности која егзистира под велом тајанovitости не губећи тако временску омеђеност тренутних осећаја.

Ученици уочавају да је песма испевана у строфама од по осам стихова - октави, у симетричном дванаестерцу (стих од дванаест слогова). Наставник указује да се октаве могу посматрати и као „приљубљени“ катрен, подстичући тако ученике да размишљају о формалном и тематском устројству песму. Потом ученици указују на Дучићеве песме у *Антологији* Богдана Поповића и константују да је и *Залазак сунца* међу њима.

Рад друге групе посвећен је *Искреној песми* Милана Ракића.

Истраживачки задаци друге групе:

1. Пажљиво прочитајте *Искрену песму* Милана Ракића и откријте у чему се огледа искреност као мисаона поента исказана у наслову песме! Обратите пажњу из чије се говорне перспективе може говорити о искрености! Издвојте мотиве драге и природе!
2. Пажљиво анализирајте говорни тон којим се лирски субјекат обраћа жени! Каква је функционалност императива у контексту односа мушкарца према жени? Чиме је такав тон условљен?
3. Истакните ко је предмет љубави у песми! Због чега лирски субјекат истиче себе, а запоставља осећања и осећаје жене? Чиме су условљени његова

егоцентричност и надмоћност? Где уочаваш песимизам лирског субјекта? Како сагледаваш то његово стање у контексту односа према жени?

4. Обрати пажњу на сам изглед песме! Коју врсту строфе уочаваш? Који „метар“ је заступљен у њој? Упореди Ракићево и Дучићево обликовање строфе у песмама *Залазак сунца* и *Искрена песма*! Са становишта семантике, какав значењски потенцијал ишчитаваш из „приљубљене“ Дучићеве октаве и Ракићевог „индивидуализованог“ катрена? У ком дослуху стоје одабири строфа са опхођењем мушкарца према жени у тим песмама?
5. Пронађите Ракићеве песме у *Антлогији* Богдана Поповића и откријте да ли је *Искрена песма* међу њима?

Искрена песма

*О склопи усне, не говори, ћути,
Остави душу, нек спокојно снева
Док крај нас лишће на дрвећу жути,
И ласте лете пут топлих крајева.*

*О склопи усне, не мичи се, ћути!
Остави мисли, нек се бујно роје,
И реч нек твоја ничим не помути
Безмерно силне осећаје моје.*

*Ћути, и пусти да сад живе моје
Забрећу новим заносним животом,
Да заборавим да смо ту нас двоје,
Пред величанством природе! А по том,*

*Кад прође све, и малаксало тело
Поново падне у обичну чаму,
И живот нов, и надахнуће цело,
Нечујно, тихо, потоне у таму*

*Ја ћу ти, драга, опет рећи тада
Отужну песму о љубави, како
Чезнем и страдам и љубим те, ма да
У том тренутку не осећам тако...*

*А ти ћеш, бедна жено, као вазда,
Слушати радо ове речи лажне:*

*И захвалићеш Богу што те сазда,
И очи ће ти бити сузом влажне.*

*И гледајући, врх заспалих њива,
Како се спушта нема полутама.
Ти нећеш знати шта у мени бива,
Да ја у теби волим себе сама,*

*И моју љубав наспрам тебе, кад ме
Обузме целог силом коју има,
И сваки живац растресе и надме,
И осећаји навале к'о плима!*

*За тај тренутак живота и миља,
Кад затрепери цела моја снага,
Нека те срце моје благосиља!
Ал' не волим те, не волим те, драга.¹⁵*

Наслов Ракићеве песме и уопште њено тематско-мотивско језгро нас озбиљно доводи у сумњу да ли искреност можемо посматрати у домену врлине ако она обезвређује објекат коме је она упућена. Ова Ракићева песма недвосмислено поставља проблемско питање посебно у домену „женског“ читања. Наиме, у њој полне равноправности нема ако је њен конкретни читалац жена, односно особа женског пола, самим тим песма и њено значење није исто уколико уведемо полну детерминисаност. Међутим, песма би увођењем полно обележеног читаоца изгубила своју аутентичну вредност у контексту љубавне лирике српске модерне. Мада се са становишта значењске структуре намећу бројна питања, ми ћемо је посматрати искључиво у домену начела епохе модерне, држећи се кључног изходишта ларпурлатизма. С друге стране, у овој Ракићевој песми треба уочити добру полазну основу за **дебатни клуб ученика** где мушко – женски односи у српској љубавној поезији могу бити основ добре полемике. Како полемика није циљ наше анализе, усмерићемо ученике да ову Ракићеву песму ишчитавају водећи се искључиво њеним књижевно-уметничким аспектима ослобађајући је тако „дискутабилних“ читања у контексту савременог феминизма.

---

¹⁵ Исто, стр. 129.

Насловом централизовано исходиште песникове искренности недвосмислено нам указује на спремност мушкарца, који се јавља у домену лирског субјекта у песми, да призна примат чулне љубавне страсти наспрам свих осталих људских порива. Као и у Дучићевој песми, љубав и драга јављају се у дослуху са „величанством“ природе. Стварањем аутентичног, пасторалног, љубавног амбијента у Ракићевој љубавној песми измештено је на значењским маргинама песме, па несумњиво доминира аутентичан став самог лирског субјекта који самоуверено разоткрива побуде својих телесних страсти које стоје наспрам „огољеног“ предмета задовољења истих. *Искрена песма* могла би бити испевана и са становишта жене, као носиоца страсти и чулног доживљаја, али је очито такво исходиште пронашло своје место у прозном и драмском ствралаштву Борислава Станковића, заобишавши тако мање иновативног Ракића. Дакле, искреност не долази са становишта деградације саме жене, напротив, она има за циљ да оголи човекове интимне побуде у домену телесног уживања које стоје и наспрам неумитне пролазности која гаси постепено све људске страсти. Лирски субјекат се обраћа императивом предмету свог задовољавања не да би га унизио већ да би га ослободио лажних спознаја којима је човек док тежи неком идеалу и савршенству изложен. Будући да ова Ракићева песма опева телесну љубав, говор је у том чину сувишан јер је његова улога да дестабилише дејства несвесног нагона. Императив је у највећој вези са хедонизмом тела које вапи за неспутаним уживањем. Ако би у том тренутку лирски субјекат проговорио, његове речи би биле лаж. То нам сведоче и стихови пете строфе:

*Ја ћу ти, драга, опет рећи тада
Отужну песму о љубави, како
Чезнем и страдам и љубим те, ма да
У том тренутку не осећам тако...*

Са становишта мисли и духа, ови стихови оповргавају љубав као духовну категорију, дајући јој пре свега натуралистички смисао, где љубав постаје опредељена у домену телесних страсти и задовољењу чула. Дакле, предмет

љубави није деградиран, јер он не почива на жени, већ телу као носиоцу осећаја. Оно што је заправо унижено у Ракићевој песми јесте сам извор осећања који се деградира у домену буђења чула. Предмет љубави више није жена или мушкарац већ само тело које себично ужива бојећи се своје трошности и пролазности. Отуда Ракићеви стихови:

*Ти нећеш знати шта у мени бива,
Да ја у теби волим себе сама...
(...)
Ал' не волим те, не волим те, драга!*

Мотив жутог лишћа помаже нам да откријемо ово становиште лирског субјекта у домену пролазности:

*Остави душу, нек' спокојно снови
Док крај нас лишће на дрвећу жути,
И тама пада врх заспалих њива.*

Стремљење лирског субјекта за телесним уживањем у љубави долази од спознаје пролазности која условљава његов песимизам и опредељеност да телу уступи предност наспрам људског духа који се у борби пролазности неутемељено повлачи у овој песми. Величање тренутка уживања наспрам вечности даје другачије значење потреби лирског субјекта за ћутањем. У самом чину ћутања поставља се питање: Ако је човек пролазан и његово тело које му пружа задовољство, зашто би иреално исходиште љубави било преведено у домен вечног.

Ученици примећују да је песма испевана у једанаестерцу, а да је врста строфе катрен. Компаративни метод у рашчитавању поетика Дучића и Ракића и значењско – формалног устројства песама *Залазак сунца* и *Искрена песма* намењено је почетку другог часа обраде љубавне лирике, после чега ће уследити тумачење песме *Можда спава* Владислава Петковића Диса.

За разлику од Дучићеве октаве, коју могу чинити и катрени, у Ракићевој песми и поред извесних опкорачења, песник бира искључиво катрене. На семантичком пољу, Дучићева октава указује на међусобну повезаност и нераскидивост

мушкарца и жене, док Ракићева форма афирмише човекову самодовољност у чину телесне, путене љубави. Потом ученици издвајају Ракићеве песме из *Антологије* Богдана Поповића, истичући да се међу њима налази и *Искрена песма*.

Рад треће групе посвећен је песми *Можда спава* Владислава Петковића Диса и њеном тумачењу посредством унапред јасно дефинисаних истраживачких задатака.¹⁶

Истраживачки задаци треће групе:

1. Песма *Можда спава* Владислава Петковића Диса јесте по много чему јединствена песма у контексту српске љубавне лирике. Након гласног читања обавезно приступите и тихом читању песме. Истакните шта сте уочили током гласног, а шта током тихог читања песме!
2. Пронађите и истакните мотиве сна, песме, драге и њених очију. Опажајте необичне песничке слике у којима су ови мотиви присутни. Шта они у датом контексту могу симболизовати?
3. За чим све жуди лирски субјекат у песми? Шта га спутава да допре до сазнања о песми као дозиву идеалне драге? Протумачите симболику сна! Кога лирски субјекат види у сну?
4. Издвојите речи које упућују на неодређеност и сумњу у могућност спознаје! Шта нам оне говоре о положају лирског субјекта у песми? Истакните мотиве заборављања као индикатора апсолутне смрти која се преводи у домен негирања онога што се могло препознати у сфери постојећег. Обратите пажњу на употребу глаголских облика. Шта нам они говоре о спознајама и заборава лирског субјекта?
5. За каквом женом трага лирски субјекат у сну? Какво је његово сазнање о њој? Због чега песник употребљава синтагму: „можда спава - можда живи“?

---

¹⁶ Ученици могу своје резултате забележити на хамеру, што би представљало исход рада групе, други резултате могу саопштити и објаснити уз помоћ презентације (Power Point), а ученици који читају песме могу припремити и музику као подлогу док изражајно читају стихове (уколико неко од ученика свира гитару може пратити ученике док казују стихове).

6. Истакните у чему се огледа нада лирског субјекта! Какво је његово полазно, а какво завршно исходиште? У чему се крије тајна стваралачке лепоте, која почива на присуству, односно одсуству вољене жене?
7. Обратите пажњу на композиционо и мелодијско-ритмичко устројство песме! Шта доприноси њеном звучном и мелодијском богатству?
8. Покушајте да пронађете Дисове песме у *Антологији* Богдана Поповића, а потом приступите трагању у *Антологији* Миодрага Павловића. Шта из одсутности, тј. присутности Дисових песама у поменутих антологијама можете закључити?

Можда спава

*Заборадио сам јутрос песму једну ја,
Песму једну у сну што сам сву ноћ слушао:
Да је чујем узалуд сам данас кушао,
Као да је песма била срећа моја сва.
Заборадио сам јутрос песму једну ја.*

*У сну своје нисам знао за буђења моћ,
И да земљи треба сунца, јутра и зоре;
Да у дану губе звезде беле одоре;
Бледи месец да се креће у умрлу ноћ.
У сну своје нисам знао за буђења моћ.*

*Ја сад једва могу знати да имадох сан,
И у њему очи неке, небо нечије,
Неко лице, не знам какво, можда дечије,
Стару песму, старе звезде, неки стари дан.
Ја сад једва могу знати да имадох сан.*

*Не сећам се ничег више, ни очију тих:
Као да је сан ми цео био од пене,
Ил' те очи да су моја душа ван мене,
Ни арије, ни свег другог, што ја ноћас сних;
Не сећам се ничег више, ни очију тих.*

*Али слутим, а слутити још једино знам;
Ја сад слутим за те очи, да су баш оне,
Што ме чудно по животу воде и гоне:
У сну дођу, да ме виде, шта ли радим сам.
Али слутим, а слутити још једино знам.*

*Да ме виде дођу очи, и ја видим тад
И те очи, и ту љубав, и тај пут среће;
Њене очи, њено лице, њено пролеће
У сну видим, али не знам, што не видим сад.
Да ме виде, дођу очи, и ја видим тад.*

*Њену главу с круном косе и у коси цвет,
И њен поглед што ме гледа као из цвећа,
Што ме гледа, што ми каже, да ме осећа,
Што ми брижно пружа одмор и нежности свет,
Њену главу с круном косе и у коси цвет.*

*Ја сад немам своју драгу, и њен не знам глас;
Не знам место на ком живи или почива;
Не знам зашто њу и сан ми јава покрива;
Можда спава, и гроб тужно негује јој стас.
Ја сад немам своју драгу, и њен не знам глас.*

*Можда спава са очима изван сваког зла,
Изван ствари, илузија, изван живота,
И с њом спава, невиђена, њена лепота;
Можда живи и доћи ће после овог сна.
Можда спава са очима изван сваког зла.¹⁷*

У методичком тумачењу лирске песме неопходно је мотивисати ученике да изнесу своје утиске, запажања и осећања који су се јавили приликом гласног, а потом и поновљеног тихог читања. У Дисовој песми, која је предмет нашег тумачења, истичемо амбивалентност самог наслова песме који може симболизовати песникову стваралачку позиционираност између јаве и сна, али и на простор унутар кога егзистира вољена, неконкретизиована жена „изван сваког зла“. Приликом гласног читања ученици већу пажњу посвећују положају самог лирског субјекта, док тихим читањем прате асоцијативне токове који дочаравају лик „сневане“ драге. Призвучи стрепње и напетости појачавају неодређени језички индикатори који и код ученика побуђују дилеме и сумње у постојаност света „изван сваког зла“, у коме је једино исходиште изван заборавља љубав према жени, посредством чијих очију лирски субјекат сагледава себе, и свет уз вољену жену као

---

¹⁷ Видети: Миодраг Павловић, *Антологија српског песништва*, шесто издање, СКЗ, Београд, 1990, стр. 213-214.

одразе среће. Мотив сна кључан је за спознају света изван реалног који је подложен забораву. Ноћ и дан јављају се као опоненти, контрасни пар, при чему ноћ постаје носилац и пратилац сазнања и спознаје самог лирског субјекта. Сан се стога јавља као посредник, проводник и предводник до очију идеалне, сневане драге из чије визуре лирски субјекат почиње да сагледава себе непутеним погледом. Духовна, космичка пространства („ил' те очи да су моја душа ван мене“) постају носиоци нових доживљаја лирског субјекта у којима он суделује у заједништву са идеалним вољеним бићем које му пружа безбрижан одмор у свету нежности. Лирски субјекат најпре вапи за сном као пријемником који ће иницирати постојање песме. Песма је одраз песникове моћи буђења у свету изван сваког зла. Ноћ и дан, сан и јава, песма и заборав, егзистирају као контрасни парови који међусобно искључују једни друге. Сан опонира јаву, али заговара буђење лирског субјекта и његових осећања посредством којих спознаје нова пространства. Лирски субјекат не губи свој идентитет, али га подређује вољеној посредством чијих очију доживљава себе, свет, али и саму вољену као одраз нежности и савршенства. За Диса, премда сневана, вољена није „далека“, изван домашаја самог лирског субјекта као у љубавној песми Јована Дучића. Иако је место на коме вољена „почива“ или живи код Диса неодређено, њена појава егзистира посредством самог лирског субјекта чији поглед губи обресе изван погледа вољене. Делови текста:

„Ја сад једва могу знати“,
„Не сећам се ничег више, али слутим“,
„Ја сад немам своју драгу“,
„Можда спава“ и „имадох сан“

јасно указују на дуализам доживљених светова лирског субјекта који је условљен темпоралним одређењем: *некад-сад*. У прошлости је ситуиран сан, у садашњости заборав. Идеализовани прошли тренутак има митотворно дејство, призивак идиле у којој егзистира вољена, али чија се пунозначност губи у домену садашњег, остављајући лирског субјекта да вапи за изгубљеним, јер су у изгубљеном и прошлом ситуирани његови тренуци среће. Садашњост посредством заборава доноси песимизам који руши тежњу лирског субјекта да докучи „песму“ изван сна, која ће донети са собом и уточиште погледа вољене, у коме лирски субјекат стасава

као човек спреман да прихвати свет изван зла. Песма и драга подлежу забораву који доноси јава. Отуда је и песниково опредељење за „будан сан“, сан без буђења, у коме ће добити тајанственог водича у виду жене чију топлину и љубав осећа. Жена за којом лирски субјекат трага овенчана је круном лепоте. Тајанствена је и нема, безгласна, али са свевидећим очима које постају носиоци душе лирског субјекта. Очи као одрази човекове душевности јављају се у домену есхатолошког мотива. Њихова природа је, као и сама појава жене, више онострана. У стиху: „Можда спава са очима изнад сваког зла“ препознајемо асоцијативни, симболични потенцијал синтагме „очи изнад сваког зла“ која упућује на безбрижност рајских вртова, отуда лирски субјекат опажа у коси вољене - цвет. Култ идеалне мртве драге повезан је са мотивом сна који у народним предањима представља „малу смрт“, када се душа одваја од тела и путује у космичка пространства. Немирење лирског субјекта са смрћу вољене, оставља наду у поновни сусрет с њом, који заговара свет „изван зла“. Баладичан тон и ритмичка лепота нарочито долазе до изражаја са заокруженом строфом у којој се ритмички понављају уводни и завршни стих.

Приметно одсуство Дисових песама у *Антологији* Богдана Поповића, и обрнуто, његова присутност у *Антологији* Миодрага Павловића, наводи нас на закључак да је Дис претеча модерне лирике у Срба и да је у периоду модерне због своје иновативности, али и песимизма, био недовољно схваћен и прихваћен песник.

Песимизам је био присутан у љубавној лирици свих песника модерне, али је најоучљивији код Диса управо због присуства теме мртве драге¹⁸. Иако се савршенство форме може приписати Дучићу и Ракићу, Дисово песништво одликује мелодијско и ритмичко богатство, који су били више одрази његове интуитивне песничке снаге, без стечених и примењених знања. Док је чулност прибежиште Ракићеве лирике, Дучић и Дис негују култ идеалне непутене драге.

---

¹⁸ Иако песме Симе Пандуровића са темом мртве драге нису заступљене у наставном програму, ваља истаћи да је код њега песимизам повезан с темом мртве драге, која се може назвати и архетипском. Видети: Миливој Ненин, *Српска песничка модерна*, „Венцловић“, Нови Сад, 2006, стр. 92-93.

Завршна методичка активност биће остварена посредством неколико мотивационих игара, чији је основни задатак да се истакну сличности и разлике обрађиваних љубавних песама на претходном двочасу. Систематизацији љубавне лирике српске модерне посвећене су следеће игре:

1. Берза

Прву игру смо назвали „Берза“. У овој игри задатак ученика је да понуђене мотиве повежу са песмама које су обрађивали, односно да их распореде у одговарајуће колоне (свакој песми је додељена посебна колона), при чему морају водити рачуна да су неки мотиви карактеристични за више песама. Ученици разврставају мотиве наизменично по групама (три групе) поштујући редослед који је дат на почетку. Уколико представник групе не саопшти тачно решење, реч се даје следећој групи. За сваки тачан одговор група добија се један поен, а за нетачан се одузима.

Понуђени мотиви су: жена, сунце, љубав, спиритуализам, природа, боје, машта, ћутање, очи, искреност, хедонизам, чула, пролазност, песимизам, заборав, слутња, смрт, мртва драга, јава, сан, звезде, заборав.

2. Златна жица

Наша друга игра носи назив „Златна жица“. Задатак ученика је да песничке синтагме, разврстане у једној колони, споје са одговарајућом песмом (*Залазак сунца, Искрена песма, Можда спава*) у другој колони. Сваки тачан одговор доноси један поен, а нетачан даје могућност следећој групи да да одговор и тако освоји поен више.

Понуђене синтагме су: *Можда живи и доћи ће после овог сна, Бакарно небо, Негде далеко преко трију мора, У теби волим себе сама, И тама пада врх заспалих њива, Изнемогло сунце залази, Нисам знао за буђења моћ, Слутити још једино знам, Отужна песма о љубави.*

3. Ко зна - зна

Треће игра се зове „Ко зна - зна“. Задатак ученика је да пратећи упутства, потпитања, која су за сваку групу различита, одговоре на постављена питања. Сваки тачан одговор доноси један поен, а нетачан даје могућност следећој групи да да одговори на постављено питање.

Питања су следећа:

- Које боје уочавате у песми *Залазак сунца* Јована Дучића?
- Који облик казивања је заступљен у обраћању жени у *Искреној песми* Милана Ракића?
- Пронађите и истакните мотиве сна, песме и очију драге (жене) у песми *Можда спава* Владислава Петковића Диса!

4. Испеци, па реци

Претпоследња игра названа је по речима једне пословице – „Испеци, па реци“. У њој прва група задаје задатак другој, друга трећој и трећа првој. Уколико група одговори тачно добија један поен. Уколико се не добија тачан одговор, право да одговара добија друга група. Свака група има на располагању једну строфу из песама које су обрађене на часу (*Можда спава*, *Искрена песма*, *Залазак сунца*). Њихова питања се могу односити на препознавање песника и песме, тумачење или доживљај истих.

5. Асоцијације

У последњој игри, која носи назив „Асоцијације“, учествују две групе које су освојиле највећи број поена у претходним играма. Задатак ученика је да одгонетну, најпре, решења појединачних колона, а онда, уз помоћ добијених одговора, решење целе игре. За решење сваке колоне добија се по један поен, а за коначно решење шест поена.¹⁹

---

¹⁹ Због уштеде у времену, игре могу бити представљене на часу у виду Power Point презентације. Изглед игара и понуђених решења можете видети у прилогу (Прилог 1, стр. 221). Напомена: Обрада љубавне лирике била је реализована и као угледни час, одржан у трећем разреду Гимназије Пирот, новембра, школске 2013/2014. године, где су наставници и ученици показали своја постигнућа у коришћењу мултимедијалног приступа.

Пошто је завршено тумачење и систематизација љубавне лирике српске модерне, наставник указује да ће на следећим часовима пажњу посветити најпре мисаоним, а потом родољубивим и симболичко-дескриптивним песмама. Ученици добијају одштампане истраживачке задатке, предвиђене за рад у групама.

Трећи модел: Симболичко-рефлексивне песме

Сунцокрети – Долап – Тамница

Наставник указује да се поред љубавне лирике, у српској модерни неговала и мисаона и родољубива лирика, те да ће песме које ће обрађивати на наредним часовима припадати овим тематским круговима.

Како би се припремили за тумачење мисаоне лирике српске модерне, ученици су благовремено добили исраживачке задатке који обухватају припрему за тумачење трију песама: *Сунцокрети*, *Долап* и *Тамница*, различитих песника наше модерне: Дучића Ракића и Диса.

Пошто су се ученици већ информисали, излагали о животу и делу поменутих песника, у уводном делу приступиће се гласном и изражајном читању песама, чије су читање ученици увежбали код куће. Ученици читају уз пратњу гитаре задуженог ученика.

По завршетку читања, ученици износе своје утиске, а потом одабрана три ученика излажу своја запажања песме пратећи истраживачке задатке које су на претходном часу добили. Да би сви ученици били упознати са истраживачким задацима прве групе, они пре свог излагања читају радне налоге које су добили. Ученици су креативно припремили на хамеру рад сваке групе.

Сунцокрети

*У тужном оку сунцокрета,
Што немо прати неба блудње,
Ту су све жеђи овог света,
Сва непокојства и све жудње.
Шуме у страху свом од мрака:
"Бог је помало све што зари;
И светлости је једна зрака
Мера и цена свију ствари!..."*

*Све је што живи на дну тмине
С проклетством немим на свет пало -
Све што не гледа у висине,
И није једном засијало!..."*

С истока краљи, обучени

*У тешко злато, стоје плачни;
И жреци сунца, наспрам сени
Просјачки вапе у час мрачни.*

*Те тужне очи сунцокрета
У мом су срцу отворене -
Али су сунца накрај света,
И тихо слазе мрак и сене.*

*Помреће ноћас широм врти,
Двореди сјајних сунцокрета,
Али ће бити у тој смрти
Сва жарка сунца овог света.²⁰*

Истраживачки задаци прве групе:

1. У Дучићевој песми *Сунцокрети* тумачите симболику самих сунцокрета! Каква је њихова чежња? Чему стреме?
2. Пажљиво прочитајте другу и трећу строфу песме! Уочите стилско-изражајна средства, пре свега персонификацију и укажите на употребу паралелизма! У чему лирски субјекат уочава истоветност између себе и сунцокрета?
3. Шта узрокује песимистичко расположење лирског субјекта?
4. Издвојте контрасне речи које указују на дејство светлости и мрака! Ко односи превагу у тој борби и смењивању? На основу чега то закључујете?
5. Обратите пажњу на звуковни слој песме! Чиме се постиже изразита хармоничност песме?
6. Размишљајте о песничком пантеизму и схватању да су Бог и природа једно. Како у том контексту сагледавате сунцокрете као поклонике сунца?
7. Уочите сличности и разлике које проистичу из симбола сунца у песмама *Залазак сунца* и *Сунцокрети* Јована Дучића. У чему се оне огледају?

Сунцокрети у овој Дучићевој песми имају вишеструку симболику. Они се препознају по свом праћењу сунца које се посредством светлости јавља као извор живота. Чак и сам његов назив, номинална вредност, поистовећују биљку са

---

²⁰ Видети: *Антологија српског песништва*, наведено дело, стр, 185.

ходочасником који се клања и окреће ка сунцу. Без светлости, његова делатна, активна слика прелази у мировање. Они добро знају да:

*И светлости је једна зрака
Мера и цена свију ствари!*

Тужно око сунцокрета у сагласју је са његовом неспутаном жудњом. Он стреми светлости без предах, вапећи у часу таме за новим јутром, новом жудњом. Сунцокрети у персонификативном облику проговарају. Међутим, њихов говор је више сакралан него ли овоземаљски. Премда није упућен директно Богу, он се јавља као проповед „жреца сунца“ о Богу, о законитости и условљености своје кретње и загледаности ка сјају висине:

Бог је помало све што зари.

Овај стих носи у себи спознају исихазма, дакле, Бог исијава и светлост којој сунцокрети теже јесте његова епифанија. Отуда и његово тужно око успоставља асоцијативни паралелизам са монашким, скрушеним оком које сузом вида овоземаљску оскрбљеност душе. Први двостих четвртог катрена у том контексту је посебно драгоцен:

*С истока краљи, обучени
У тешко злато, стоје плачни...*

Афирмативним питањима можемо подстаћи размишљање о томе ко су „с истока краљи“ и каква је симболика златне боје у контексту наше средњовековне културе, указујући ученицима на удео златне боје у фреско-сликарству немањићких храмова. Ученици закључују да ови стихови носе извесну алузивност на нашу светородну лозу Немањића. Самим тим, „с истока краљи“ могу бити метафора за свете православне краљеве, у чијим храмовима светлост њихових одежда не допушта „часу мрачном“ да надвлада. Указивање наставника на духовни слој песме

доприноси код ученика да ову песму сагледају не само као рефлексивну већ и симболичну.

Пета строфа сама по себи није кључ за разрешење симболике, односно симболичности претходних строфа. Већ од првог стиха песме примећујемо да није реч о дескрипцији јер је сунцокрет чак и ту присутан у значењском пољу персонификације – „тужно око“ сунцокрета нас на то упућује. Оно што треба још уочити крије се у поменутој синтагми: „тужно око“. Управо у њој откривамо шири значењски потенцијал персонификације, која због зависног члана поменуте синтагме (*тужно*) добија и антрополошки смисао, јер осликава емотивно, душевно стање човека. Недореченост прве строфе бива симболички рашчитана у кључној - петој строфи где симбол сунцокрета добија алегоријско значење сунцокрет - човек, тј. лирски субјекат:

*Те тужне очи сунцокрета,
у мом су срцу отворене.*

Долазимо до сазнања да је природа предочена мотивом сунцокрета само декор унутар кога се осликавају људска стања, тј. душевна расположења. Успостављени паралелизам између очију сунцокрета и срца лирског субјекта још више нас приближава идеји о *Сунцокретима* као алегоријско-рефлексивној, али и духовној песми јер се бави човековом унутрашњом потребом да трага за Богом као објединитељем природе и човека.

Реч и синтагма као што су мрак, зари, светлост, зрака, тмине, засијало, жреци сунца, час мрачни, дрвореди сјајних сунцокрета - указују на доминацију светла над тамом и контраст пар боја: црне и беле. Тама, мрак и црна боја у песми стоје у подређеном положају, док светлост егзистира чак и у смрти јер је човек лишен коначности уколико у себи трага за светлошћу која ће му омогућити уједињење са Богом као универзумом светлости, отуда и стихови:

*Али ће бити у тој смрти
Сва жарка сунца овог света.*

Богатству песме посебно доприносе фигуре звука, асонанца и алитерација, али и употреба укрштене риме која нарочито долази до изражаја у катренима, строфама од четири стиха. Ученици уочавају да је песма испевана у деветерцима и да цезура долази после петог слога. У разоткривању асонанце, посебно долази до изражаја учесталост вокала - *a*, који је, узгред речено, у духовним (црквеним) песмама учестао, а у Дучићевој песми се јавља чак 53 пута. То нас додатно наводи да размишљамо о песничком пантеизму који је присутан у Дучићевој поезији, а који почива на схватању да су Бог и природа једно, односно да је Бог сакривен и присутан у свему што је и стварно. Сунцокрети као поклоници сунца и његови пратиоци рашчитавају се у домену човекових стремљења и трагања за Богом на коме почива јединство света или боље речено саме природе, у којој човек егзистира као њен мистични и тајанствени део.

Пратећи мотив сунца у песмама *Залазак сунца* и *Сунцокрети* примећујемо да је овај мотив у најтешњој спрези са мотивом човека. Сунце, али и његово одсуство - полазна су основа бројних човекових расположења која се крећу од усхићености, раздраганости и весеља до клонулости, потиштености и туге. Човекова чежња за сунцем креће се од љубави и иде ка страху од пролазности и смрти.

Наставник захваљује излагачима прве групе и истиче да су ученици лепо осмислили и излагали припремљене задатке, након чега позива другу групу да извести остале ученике о задатим истраживачким задацима који су им помогли да примене поступак активног учења у тумачењу песме *Долап* Милана Ракића. У учионици поставља радну верзију на хамеру како би оставили траг о својим запажањима.

Истраживачки задаци друге групе:

1. Сазнајте шта је долап, чему служи и ко га покреће? У чему се огледа симболичка вредност наслова Ракићеве песме *Долап*? Издвојите песничке слике у којима доминира изглед долапа! Које епитете песник користи у овим сликама да би дочарао изглед долапа и Вранца? Шта се њима постиже?
2. Пронађите стилска изражајна средства у песми. Посебно обратите пажњу на употребу апострофе, контраста, симбола, алегорије и ироније. У којим

стиховима уочавате поменуте стилске фигуре? Које се и каквим тоном обраћа лирски субјекат у песми?

3. Издвојите визуелне и аудитивне слике које опајате у песми. Како оне делују на вас, а како их доживљава сам лирски субјекат?
4. Протумачите песников однос према човеку и његовом „злом удесу“ у свету! Због чега је људски живот испуњен трагизмом? Који су узроци Ракићевог песимизма?
5. Сагледајте особености Ракићевог стиха и строфе!
6. Пажљиво промислите о расположењима и стањима лирског субјекта у *Искреној песми* и *Долапу*! Шта је карактеристично у њиховим спознајама о човеку и свету? У којој песми је лирски субјекат ближи егоцентризму, а где фатализму?

Долап

*Ја знам један долап. Црн, гломазан, труо,
Стоји као спомен из прастарих дана.
Његову сам шкрипу као дете чуо.
Стара груба справа давно ми је знана.*

*Један мали вранац окреће га тромо,
Малаксао давно од тешкога труда.
Вуче бледо кљусе сипљиво и 'ромо,
Бич га бије, улар стеже, жуљи руда.*

*Вранче, ти си био пун снаге и воље,
И долап си стари окретао живо.
Тешила те нада да ће бити боље;
Млад и снажан ти си слатке сневе снив'о.
Ал' је прошло време преко твоје главе,
Изнемогло тело, малаксале моћи;
Познао си живот и невоље праве,
И јулијске жеге и студене ноћи.*

*О, како те жалим! - Гле, сузе ме гуше,
Оличена судбо свих живота редом! -
Тебе, браћу људе, и све живе душе,
Једнаке пред општом, неминовном бедом.*

*Подне. Ти би воде. Ко ће ти је дати?
Ту крај твојих ногу жуборећи тече.*

*Али бич фијукне... Напред, немој стати
Док не падне најзад спасоносно вече.*

*Подне. Ти си гладан. Ти би траве хтео;
Свуда око тебе буја трава густа,
И мирисе њене ћув доноси врео.
Али бич фијукне. Збогом, надо пуста!*

*Ти си, као и ја, од младости ране
Осетио општу судбу што нас гази,
И гладан и жедан проводио дане
Све у истом кругу, све на истој стази.*

*Ти си, као и ја на јулијској жези,
Док жубори вода крај тебе у виру,
Сањао о срећи, награди и нези,
Сањао о добром, заслуженом миру.*

*О, к'о змија љута кошуљицу своју,
Оставити беду, несрећу и злобу,
И ударце бича стечене у зноју,
И свемоћну подлост и општу гнусобу!*

*Пусти снови! Напред, вранче, немој стати,
Не мириши траву, не осећај вир;
Награду за труде небо ће ти дати:
Мрачну, добру раку, и вечити мир!²¹*

Након изражајног читања, ученици друге радне групе објашњавају да је долап стара направа за црпљење воде, с точком по средини, који је окретао вранац - коњ, те да се ова направа у прошлости користила за наводњавање. Потом указују на значењски потенцијал самог наслова, укључујући његово алегоријско значење које се може ишчитати из самих стихова песме. Опажајући сам изглед долапа и вранца, они истичу да је долап приказан у оронулом стању: црн је, труо, гломазан, а да се у такав амбијент долапа уклапа и сама слика вранца за кога се каже да је мали, малаксао, бедно кљусе, сипљиво, тромо...Од изузетне је важности да ученици уоче да је та слика немоћи направе, али и оног бића које ту направу покреће, дата из говорне перспективе - садашњости, док је трећа строфа дата из перспективе прошлог времена у коме доминира извесни степен идеализације. Наиме, вранац је

---

²¹ Видери: *Антологија новије српске лирике*, наведено дело, стр. 212-213.

био пун снаге и воље, био је млад и снажан, а живот му је био испуњен идеалима и илузијама које допуштају младости да „сања“ о лепоти света и „слаткој“ будућности. Међутим, уводне песничке слике оповргавају и деградирају младалачке снове који нису свесни протока времена које све руши. Иронични обрт у деградирању људске судбине оличене у судбини вранца очито је дат с аспекта временске дистанце, али не из перспективе оног ко је некад „снιο слатке снове“, већ из перспективе лирског субјекта који има улогу „резонера“, тј. да предочи удео актера у свирепој игри званој – живот. Дакле, Ракићева спознаја прошлости и узалудности људског живота који нагиње пропадању и пролазности није дата из визуре оног бића на коме се пропадање осликава. Вранац остаје нем. Прошлост му је доносила снове, садашњост и будућност са становишта прошлог остављају га безгласним. Смрт снова, јесте смрт идеала којима човек тежи и без којих губи своју појавност у свету који га свирепим радом демотивише. Лирски субјекат смело покреће дијалог обраћањем вранцу, показујући своју супериорност будући да тај, нулти, редуковани дијалог остаје у домену фиктивног. Употребом апострофе песник не подстиче емпатију са бићем које је носилац трагизма, напротив, више можемо говорити о аутоиронији којом се Ракић поигравао. У петој строфи симболика долапа и вранца добија алегоријску конотацију, наиме, вранац недвосмислено постаје оличење човека, а долап његовог живота који се преводи у домен „судбине“. Човеков рацио деградиран бива у додиру са фатумом. Наставник указује ученицима да продор фаталистичког поимања живота није део Ракићевих идејних схватања и да се оно јавља у Ракићевој тендециозној употреби „прикривене“ ироније која се највидљивије ишчитава у завршним двама строфама, а поготово у финалној, у стиховима:

*награду за труде небо ће ти дати:
мрачну, добру раку и вечити мир!*

Пратећи визуелне и аудитивне слике, можемо издвојити неколико најупечатљивијих. Међу визуелним свакако доминира слика малаксалог и остарелог вранца који непрекидно до спасоносне вечери окреће точак долапа.

Аудитивне слике употпуњују језу визуелних слика, а међу њима истичемо: шкрипу долапа, жубор воде, фијук бича... Наставник указује и на присуство тактилних, густативних и олфакторних мотива који скупа са претходним употпуњују чулни доживљај саме песме. Помињањем ових мотива, ученици закључују да је Ракић песник изразите чулности, која у рефлексивним песмама добија дубљи смисао и изразитији семантички потенцијал.

Ракићев песимизам долази као одјек његове потребе да човека доживљава искључиво као чулно биће. Старењем чулност у човеку јењава, и то је заправо највећа Ракићева коб сублимисана у страху од старења. Са Ракићевог мисаоног становишта оправдано се намеће упитаност: Шта је човек и какав је његов живот без чулности. Основ човековог живота по њему јесте чулно искуство, не сан и сањарење о доживљеном или слућеном, већ сам устрептали чин доживљаја у коме активно учествују сва људска чула.

Отуда истиче иронични став лирског субјекта и уопште самог песника према вранцу који постаје оличење људске „судбе“, која ускраћује човекову потребу за чулним уживањем, али и оштра критика наивног човековог убеђења да га након смрти чека живот вечни. Живот након смрти Ракићу није познат, он такво убеђење смело оповргава кроз ничеанску призму „горког“ осмеха.

Насупрот осликаном несавршенству света, стоји савршенство Ракићеве песничке форме: избрушени, симетрични дванаестерци распоређени у катрене са укрштеном римом.

Ученици пажљиво проматрају расположења лирског субјекта у *Искреној песми* и *Долану*. Опажају да је у обема наглашена чулност као основно полазиште човековог доживљаја света. Становиште егоцентричности кључно је за положај лирског субјекта у Ракићевим песмама, док је фатализам само израз Ракићевог ироничног механизма у рефлексивним песмама. Наставник се још једном осврће на вишеструке Ракићеве контрасте (младост - изнемоглост, снага - малаксалост, жега – студен), указујући да се не само љубавна лирика Дучића и Ракића може посматрати у домену контраста, већ да том стилском поступку подлеже и њихова рефлексивна лирика, што нарочито долази до изражаја у тумаченим песмама: *Сунцокрети* и *Долан*, где се песничке мисли гранају у супротним правцима чија су

крајња исходишта у присуству и одсуству Бога, односно земаљског и духовног „царства“ реално спознатог и имагинарно слућеног. Увођењем компаративне анализе, ученици се припремају да свестраније сагледавају значењске односе међу одабраним песмама што употпуњује њихов доживљај истих.

Задатак треће групе јесте да истраживачки прочита и тумачи стихове Дисове песме *Тамница*. Применом наставне методе учења откривањем, наставник поспешује све аспекте анализе одабраних песама. Истраживачки задаци само су полазна основа активног учења у процесу стицања нових знања и вештина.

Истраживачки задаци треће групе:

1. Шта за вас представља тамница? Ко најчешће борави у њој? Због чега Дис бира овакав наслов песме? О каквој тамници је реч? Шта она симболише? Како је наслов песме повезан са првим стихом? Уочите текстуалну кохезију и издвојте текстуалне конекторе!
2. Повежите пролошко место ове песме у збирци *Утопљене душе* са мотивом рађања и доласка на „овај свет“! Издвојте у стиховима прве строфе мотив пада и укажите на његово симболичко значење! Због чега пад може бити део библијске конотације?
3. Пратите осећања и расположења лирског субјекта у песми! Издвојте лексеме које указују на његово душевно стање! Које лексеме наглашавају промену уводног (песимистичког) расположења?
4. Пронађи алегоријско значење тамнице у песми! Каква се аналогија успоставља између живота и тамнице? Уочите употребу личних и показних заменица у песми указујући на њихову функционалност. Која од њих указује на немирење лирског субјекта са животом у оностраном свету? Образложите због чега лирски субјекат посматра живот из удаљене перспективе! Каква је концептуализација Дисовог поимања живота?
5. Пронађите стихове у којима се јављају мотиви звезда и очију! Шта ови мотиви симболишу? Поред ових мотива кључни за разумевање песме су и мотиви

песме и драге. Доведите у везу ове мотиве са емотивном променом стања самог лирског субјекта!

6. Упоредите мотиве ока (очију) и пада у песмама *Сунцокрети* Јована Дучића и *Тамница* Владислава Петковића Диса! Које значењске сличности уочавате?
7. Утврдите у ком метру је испевана Дисова песма! *Тамницу* одликује висок степен музикалности. Чиме се нарочито постиже музичко-мелодијска организација Дисове строфе? Шта се постиже прстенастом строфом?

Тамница

*То је онај живот где сам пао и ја
С невиних даљина, са очима звезда
И са сузом мојом што несвесно сија
И жали, к'о тица оборена гнезда.
То је онај живот, где сам пао и ја.*

*Са нимало знања и без моје воље,
Непознат говору и невољи ружној.
И ја плаках тада. Не беше ми боље.
И остадох тако у колевци тужној
Са нимало знања и без моје воље.*

*И не зандох да ми крв струји и тече,
И да носим облик што се мирно мења;
И да носим облик, сан лепоте, вече
И тишину благу к'о дах откровења.
И не знадох да ми крв струји и тече,*

*И да беже звезде из мојих очију,
Да се ствара небо и свод овај сада
И простор, трајање за ред ствари свију,
И да моја глава рађа сав свет јада,
И да беже звезде из мојих очију.*

*Ал' бегају звезде; остављају боје
Места и даљине и визију јаве;
И сад тако живе као биће моје,
Невино везане за сан моје главе.
Ал' бегају звезде, остављају боје.*

*При бегању звезда земља је остала
За ход мојих ногу и за живот речи:*

*И тако је снага у мени постала,
Снага која боли, снага која лечи.
При бегању звезда земља је остала.*

*И ту земљу данас познао сам и ја
Са невиним срцем, ал' без мојих звезда,
И са сузом мојом, што ми и сад сија
И жали, ко тица оборена гнезда.
И ту земљу данас познао сам и ја.*

*Као стара тајна ја почех да живим,
Закован за земљу што животу служи,
Да окрећем очи даљинама сивим.
Док ми венац снова моју главу кружи.
Као стара тајна ја почех да живим,*

*Да осећам себе у погледу трава
И ноћи, и вода; и да слушах биће
И дух мој у свему како моћно спава
К'о једина песма, једино откриће;
Да осећам себе у погледу трава*

*И очију што их види моја снага,
Очију што зову као глас тишина,
Као говор шума, као дивна драга
Изгубљених снова, заспалих висина
И очију што их види моја снага.²²*

Ученици истичу да је тамница омеђен, затворен простор унутар кога бораве затвореници, за које се везује да су ту доспели по казни, односно да су носиоци неке кривице. Будући да се системи васпитања и образовања залажу да ученици имају изграђен позитиван став о животу, донекле очекивано наизлаимо на потешкоће у прихватању оправданости песниковог поимања света и живота. Међутим, ако ученике припремимо на историјски тренутак у коме Дис живи и ствара, код њих се свакако неће јавити отпор према песниковој стваралачкој концепцији живота, чак се може очекивати и већа посвећеност у анализи поетике овог песника будући да је био визионар, али и жртва коју ће утопити таласи Великог рата (Првог светског рата). Стога можемо закључити да тамница симболизује и живот, чиме добија стилска обележја параболе. Дисова поетска

---

²² Видети: *Антологија српског песништва*, наведено дело, стр. 207-208.

визионарска снага пружа му могућност да живот поистовети са тамницом у времену које ће непосредно доћи након објављивања песме, а биће предодређено за свеопште страдање људског рода. Синтаксички посматрано, наслов песме је текстуални чинилац уводног стиха песме. Показна, упућивачка заменица „то“ јавља се као текстуални конектор који недвосмислено повезује наслов с иницијалним стихом одређујући тако предметност саме песме у виду индивидуализованог закључка јер се посматра из перспективе „ја“ која припада лирском субјекту:

Тамница
То је онај живот где сам пао и ја.

Иницијално, прилошко место у збирци *Утопљене душе* припада овој песми и по мотиву рођења који се укршта с мотивом „пада“. Мотив пада библијски је инициран Адамовим изгнанством из раја. Дакле, песничка концепција живота као тамнице надраста Дисово лично песимистичко исходиште. Она се јавља и у контексту старозаветне библијске традиције. Отуда живот проузрокује бол због губитка, тј. пада.

Издавањем кључних лексема, поређења и синтаксичких целина: пао са сузом, жали, к'о тица оборена гнезда, без моје воље, ја плаках, са нимало знања, снага која боли, закован за земљу – уочавамо расположења лирског субјекта која афирмишу његов песимистички поглед на живот. С друге стране, уочавамо и његов активизам у домену чежње и потребе за испуњеношћу и животом: „носим облик, сан лепоте“, „снага која лечи“, „ја почех да живим“, „да осећам себе“... Сукобљеност његових расположења није условљена толико спољашњим приликама, она је одраз човекове свести што се нарочито уочава у стиховима:

„И да моја глава рађа, сав свет јада,“
„И сад тако живе као биће моје,
невино везане за сан моје главе“.

Дакле, живот се сагледава кроз унутрашњу призму, у домену отуђења, када снови имају предност над јавом.

Алегоријско значење живота као тамнице заговорено је првим стихом песме, али се њена пунозначност сагледива једино ако је доведемо у везу са библијском парадигмом пада. Једино је тада могуће ишчитати због чега Дис употребљава заменицу „онај“ у синтагми „онај живот“ насупрот доминацији изричитог субјективизма који синтаксички неоспорно почива на употреби личних заменица (за прво лице једине) и присвојних заменица (моје, ми, мојих, мојом, моју, моја...). Наиме, семантичка вредност синтагме „онај живот“ подразумева и постојање других двеју варијаната: овај живот, тај живот. Дакле, семантичка вредност ових заменица разоткрива трајну концепцију живота која почива на преегзистенцијалној, егзистенцијалној и постегзистенцијалној фази. Условљеност „пада“ проистиче из преегзистенцијалне фазе. У њој егзистира човек без свести и човек са пробуженом свешћу која иницира његов пад. Отуда су „невине даљине“ простор одакле човек доживљава пад у егзистенцијални свет који му с рађањем свести постаје прек, јер је земља за коју је „закован“ намењена његовом искупљењу. Тек када почне себе да сагледава кроз неантрополошку призму света, а пре свега посредством природе која чува дух јединства, лирски субјекат спознаје да „изгубљени снови заспалих висина“ нису неповратно ишчезли, чувају их „говор шума“ и „дивна драга“. Овенчан сновима, лирски субјекат слути тајну о постегзистенцијалном свету, у коме се живот враћа свом извору, тј. почетку. Земља као место кривице и казне и слућени глас тишине које заговарају очи као одрази човекове душевности, космогонијски се стапају се са звездама као носиоцима света небеске светлости.

Ученици примећују да су мотиви ока, пада и светлости присутни и у песми *Сунцокрети* Јована Дучића и у песми *Тамница* Владислава Петковића Диса. Закључују да су ови мотиви у обема песама одрази човекових стремљења и чежњи ка непознатим висинама (даљинама). Карактеристични метар Дисове песме јесте тринаестерац, а мелодијској организацији Дисове строфе нарочито доприноси употреба прстенасте строфе, где се уводни стих понавља као и завршни. Понављање има функцију истицања, стога је у тим стиховима присутно и мисаоно „језгро“ саме строфе.

Дучић и Дис су и у мисаоно-алегоријским песмама ближи човеку који тежи висини, космичким просторствима и онострaном свету, док Ракић чврсто остаје на земљи, стрепећи једино од пролазности као кључне човекове коби која одузима лепоту чулних спознаја.

Четврти модел: Родољубива лирика

Моја отаџбина – Наслеђе – Родна груди

Уочи тумачења родољубиве лирике ученици већ поседују извесна знања о поетици и поетичким достигнућима песника епохе модерне, стога су припремљени да доживљајно читају и тумаче песме које смо по тематском-мотивским сродностима издвојили као родољубиве. У репрезентативне песме убрајамо следеће: *Моја отаџбина*, *Наслеђе* и *Родна груди*, при чему треба имати у виду да је дужност наставника да подстакне ученике да посматрају поменуте песме у ширем контексту, будући да је родољубива лирика у Срба заступљена у свим књижевним епохама. Стечена знања и искуства у читању и обради родољубивих песама помоћи ће ученицима да уоче и истакну поетичке и естетичке посебности репрезентативних родољубивих песама модерне у контексту српске књижевности. Радне околности које ће подстаћи ученике да се подсети родољубивих песама које су током досадашњег школовања имали прилике да читају и тумаче, морају бити благовремено и унапред припремљене како би се постигли жељени резултати. Имајући ту околност у виду, ученике на претходном часу, у краћем излагању, подсећамо на родољубиве песме које су на претходним узрасним нивоима обрађивали. Можемо издвојити *Србију* Оскара Давича, *Светле гробове* Јована Јовановића Змаја и *Отаџбину* Ђуре Јакшића. Књижевно-историјски значај родољубиве лирике у Срба потврдиће и репрезентативне песме периода модерне. Стога ученици могу добити припремне радне налоге за самостално истраживање.

Радни налози

1. Прочитајте песме *Моја отаџбина*, *Наслеђе* и *Родна груди* Алексе Шантића, Милана Ракића и Симе Пандуровића. Спремите се да о тим песмама на часу говорите.
2. Која песма се по вама издваја? О чему се у њој пева?
3. Установите шта је заједничко у поменутих песмама!

4. Шта их све повезује са осталим родољубивим песмама које сте до сада читали?
5. Каква осећања, мисли, расположења у њима доминирају?

Наставни циљеви

- Представити родољубиву лирику периода модерне у Срба и мотивисати ученике за њено проучавање.
- Указати на књижевно-историјски, естетски и поетски значај репрезентативних песама.
- Издвојене песме проучити на различитим интерпретативним нивоима. Посредством тумачења репрезентативних песама омогућити ученицима свестраније сагледавање поетике и естетских својстава родољубиве лирике, а помоћу ње усвајати и основна поетичка начела поезије модерне.
- Формиране радне околности омогућиће ученицима да на целовит начин приступају репрезентативним песмама, да их интерпретирају и доживе на стваралачки начин.
- Подстаћи ученике на уочавање нових стилских изражајних средстава и њихово тумачење у контексту естетике модерне.
- Мотивисати ученике за проучавање поезије модерне, за ширење читалачког интересовања вазаних како за поезију модерне тако и за родољубиву лирику у контексту српских традиционалних књижевних преокупација.

Поред општих радних налога, које добијају сви ученици, наставник припрема и истраживачке задатке који ће бити погодни за рад по групама. Сходно одабиру кључних родољубивих песама припремају се три групе од три до пет ученика којима се на претходном часу достављају предвиђени истраживачки задаци.

Уводна методичка активност биће остварена читањем репрезентативних песама. Будући да су ученици добили радне налоге и били припремљени за час обраде родољубиве лирике, наставник час може започети уобичајеним питањима

која имају за циљ да код ученика побуде интересовање како би истакли своје утиске поводом прочитаних песама:

Шта сте сазнали о родољубивој лирици читајући песме: *Моја отаџбина*, *Наслеђе* и *Родна груди*?

Какав утисак су на вас оставиле поменуте песме?

Чиме вас је ова лирика изненадила?

У чему се огледа њена посебност у односу на доминантне тенденције у периоду модерне?

Упоредите теме и мотиве ове лирике са другим песмама овог раздобља српског песништва?

Промислите чиме је условљен доживљај живота у родољубивој лирици и образложите због чега је у овим песмама потиснут песимизам!

Какав је ваш поглед на отаџбину?

Где уочавате блискост ваших мисли са песничким мислима о отаџбини?

Након краћег разговора са ученицима, наставник најављује прву групу за чије излагање је предвиђено пет до седам минута. Ученици прве групе имали су задатак да изражајно прочитају песму *Моја отаџбина* Алексе Шантића и потом усмено изложе или помоћу видео презентације одговоре на предвиђене истраживачке задатке.

Истраживачки задаци прве групе

1. Издвојите неколико упечатљивих биографских чињеница из живота Алексе Шантића! Обратите пажњу са ког географског поднебља потиче! Како то поднебље утиче на формирање Шантића као песника? Шта обухвата Шантићево стваралаштво? На ком пољу књижевног стваралаштва Шантић остварује свој естетски и књижевни врхунац?
2. Припремите се да доживљајно прочитате песму *Моја отаџбина* Алексе Шантића!

3. Какав утисак је у вама ова песма побудила? Размотрите Шантићево патриотско осећање и у песмама *Остајте овде* и *О класје моје*. Каква осећања успоставља лирски субјекат према отаџбини у њима?
4. Посебно обратите пажњу на учесталост личних и присвојних заменица у песми *Моја отаџбина!* Зашто песник користи учестало ове заменице? Шта се њиховом употребом постиже, односно какав је њихов значењски потенцијал?
5. Како се исцртавају границе песникове отаџбине? Где се све она простире? Због чега она остаје неименована? На основу упечатљиве показне заменице одреди колика је удаљеност лирског субјекта од његове отаџбине? Како тумачите његов положај у песми?
6. Откријте у којим стиховима се говори о патњи и болу лирског субјекта! Чиме су они условљени? Истакните какав је његов однос према припадницима исте нације!
7. Уочите особине Шантићеве строфе, стиха, метра, риме. Који песнички устаљени модел препознјете? Како форма утиче на естетски доживљај саме песме?

Моја отаџбина

*Не плачем само с болом свога срца
 Рад' земље ове убоге и голе;
 Мене све ране мога рода боле,
 И моја душа с њим пати и грца.
 Овдје у болу срца истрзана
 Ја носим клетве свих патња и мука,
 И крв што капа са душманских рука,
 То је крв моја из мојијех рана.*

*У мени цвиле душе милиона;
 Мој сваки уздах, свака суза бона
 Њиховим болом вапије и иште...*

*И свуда гдје је српска душа која,
 Тамо је мени отаџбина моја —
 Мој дом и моје рођено огњиште.²³*

---

²³ Видети: Алекса Шантић, *Пјесме*, Српска књижевна задруга – Матица српска, Београд – Нови Сад, 1971, стр. 90.

Од ученика се очекује да њихова излагања буду концизна, кратка и јасна и да целокупно излагање групе не траје дуже од седам минута.

Након гласног читања песме *Моја отаџбина*, ученици износе своја запажања и утиске. Песма *Моја отаџбина* написана је 1908. године. Она настаје у години када је турска власт замењена аустроугарском влашћу над Босном и Херцеговином. Те околности утицаће на основни тон саме песме, али и расположења самог лирског субјекта чија снажна осећања сугестивно дочарава исповедно казивање у песми. Отуда и толико учесталости на пољу лексичке „једноличности“ која проистиче из доминантне употребе личних и присвојних заменица, пре свега за прво лице једнине чиме се додатно указује да лирски субјекат несрећу свог народа доживљава као властиту муку и патњу. Бол који се јавља услед немогућности лирског субјекта да прихвати наметнуте границе туђе власти дестабилише простор његове отаџбине само фиктивно, јер лирски субјекат не прихвата стеге зулума, он инстинктивно осећа да је његова отаџбина „свуда гдје је српска душа“. Дакле, отаџбину творе људи – нација а не границе. Опажамо да је Шантићева порука у погледу српског народа „вечито“ актуелна и да је снага његових песничких речи готово визионарска и за наше време. Дом, огњиште, отаџбина – то су људи, то је народ који својим постојањем брише задате границе које покушавају да га отуђе. Отуда проистиче и показна заменица „овдје“ у другој стофи песме. Њен положај унутар строфе није случајно одабран. Управо ова реч израста како предводник, весник, објава, проглас да се отаџбина чува у срцу, да тамо расте неоскрнављена од „душманских руку“ које јој ране наносе. Лична песникова бол прераста у универзалну, свеопшту бол народа коме се не да да се скраси унутар простора који настањује. Управо на таквом сазнању ничу стихови:

*У мени цвиле душе милиона...
Мој сваки уздах, свака суза бона,
Њиховим болом вапијем и иштем...*

Примећујемо да је значењски потенцијал наведених стихова додатно продубљен и употребом интерпункцијских знакова. Душевни бол и немир лирског субјекта прате и графемска обележја „речитих тишина“, тј. обележја пауза које сугеришу

бол, муку, тишину која се настањује унутар лирског субјекта, који разумевши боли свог народа, искрено пати.

Када говоримо о песничкој форми, значајно је истаћи да је песма испевана у два катрена и два терцета, распоређених по начелима сонета. Иако се рима из другог катрена (-на,-на) преноси у први терцет, много је битнија употреба значењског укрштаја која се из катрена не преноси у терцете, оправдавајући тако употребу сонета као песничког облика. Наиме, у катренима доминира лично осећање, лични доживљај, који у терцетима добија универзално значење спајањем лирског субјекта са „душом народа“. Таквим прелазом традиционална песничка форма пронашла је своје оправдано место у Шантићевом родољубивој песми дајући јој дубљи смисао и значење. Емотивна везаност лирског субјекта за отаџбину прераста у везаност народа за земљу, дом и рођено огњиште. У том смислу ова песма јесте активистичка, она ништи песимизам лирског субјекта сазнањем да „гдје је српска душа која, тамо је мени отаџбина моја“. У њој се крије „утишани“ позив, позив кроз сузе, на буђење народа који полаже право на свој дом, своје огњиште.

Истраживачки задаци друге групе

1. Пронађите тонски запис песме *Наслеђе* Милана Ракића или се припремите да доживљајно прочитате песму.
2. Изнесите какве је утиске изазвала ова песма у вама. Посматрајте ову Ракићеву песму у ширем контексту: какво место заузима унутар циклуса *На Косову!* Обратите пажњу и на друге Ракићеве родољубиве песме (*Јефимија*, *Симонида*, *Напуштена црква*, *На Гази-Местану*...). Шта Ракићеве родољубиве песме обједињује?
3. Које доминантно стилско средство је присутно у Ракићевим родољубивим песмама? Посматрајте контраст некад-сад! Какав је однос лирског субјекта према времену „некад“ (прошлост), а какав према времену „сад“ (садашњост)?
4. У чему се огледа слава предака: „мученика и јунака“? Како их доживљава сам лирски субјекат? Издвојите стихове у којима се истиче повезаност лирског

субјекта са његовим прецима! Чиме се ништи туга и „боља“ у лирском субјекту? Шта он осећа у том тренутку? Какав је његов однос према наслеђу?

5. Који уметнички поступак уочаваш у песми *Наслеђе*? Истакните природу и особености Ракићевог стиха и строфе! Које стилско средство доминира? У којој мери Ракићеве родољубиве песме стоје у корелацији са ликовном уметношћу?

Наслеђе

*Ја осећам данас да у мени тече
Крв предака мојих, јуначких и грубих,
И разумем добро, у то мутно вече,
Зашто бојне игре у детињству љубих.*

*И презирем тугу, заборављам бољу,
Јер у мени тече крв предака моји',
Мученика старих и јунака који
Умираху ћутке на страином кољу.*

*Јест, ја сам се дуго са природом хрво,
Успео сам — све се може кад се хоће —
Да на ово старо и сурово дрво
Накалемим најзад благородно воће.*

*И сад, ако плачем кад се месец крене
С ореолом модрим низ небеске путе,
Ил' кад старе шуме, чаробне сирене,
Једно тужно вече злокобно заћуте,*

*Ја осећам ипак, испод свежих грана
И калема нових да, ко некад јака,
У корену старом струји снажна храна,
Неисцрпна крепкост старинских јунака.*

*Све ишчезне тада. Заборављам бољу,
А преда ме стају редом преци моји,
Мученици стари, и јунаци који
Умираху ћутке на страином кољу ...²⁴*

Ученици слушају тонски запис песме *Наслеђе*, који их мотивише за даље тумачење песме на часу.

---

²⁴ Видети: Милан Ракић, *Песме*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 125-126.

Ракићев циклус *На Косову* настао је у периоду његовог конзуловања у Приштини, у периоду између 1905. и 1911. године. Песма *Наслеђе* настала је у претпоследњој години његовог боравка на Косову, у Старој Србији која је била још под турском влашћу, тачније 1910. године. Неоспорна уметничка вредност невеликог косовског циклуса, који броји свега седам песама, потврђује да је Ракић, као између осталог и Шантић, приступио писању родољубиве поезије са посебном пажњом остављајући тако драгоцену песничку наслеђе с мотивима родољубља. За песму *Наслеђе* већ је речено да је то „најоптимистичнија Ракићева песма“. Као што њен сам наслов говори она нам открива да је човек с богатим духовним и историјским наслеђем спреман да се бори за узвишене идеале које не ништи време. Свест о богатој и часној прошлости роји мисли и осећања о човеку између садашњости и прошлости дајући му крила да осети „у корену старом струји снажна храна“. Дакле, свест о прецима која се поистовећује са мученицима и јунацима даје снагу лирском субјекту да презире тугу и заборавља муку.

Трећа строфа на метафоричан и алегоријски начин указује на потребу човека да трага за својом постојаношћу управо на темељима традиције које ће оснажити његове животне путеве. Снага старинских јунака постаје извор родољубља у садашњици. Она јесте обременјена тугом због присуства поробљивача, али се у њој проналази и мелем за душевне ране које „ћутке“ видају стари мученици и јунаци чија слава чувањем наслеђа не може ишчезнути.

Наративни уметнички поступак долази посебно до изражаја у овој Ракићевој песми, али је он обележје и самог циклуса *На Косову*. Епитет као део народног песничког наслеђа оправдано заузима централно место у домену најзначајнијих стилских средстава. Одабир симетричног дванаестерца катрена укрштене и обгрљене риме доприносе ритмичкој организацији самог песничког текста. Песничке слике, будући да почивају на традиционалним мотивима наше средњевековне културе, у великој мери стоје као одрази ликовних представа. Имајући то у виду, Ракић је много пре Васка Попе призвао и преточио ликовне представе у песничке слике.

Будући да је Васко Попа заступљен у програмима за четврти разред средњих школа, о могућим сличностима песничких поетика на пољу родољубивих обнова с

аспекта поезије проговориће се на вишим узрасним нивоима обраде песничких текстова.

Истраживачки задаци треће групе

1. Издвојите занимљивости из живота Симе Пандуровића! Обратите пажњу на његово стваралаштво и суд тадашње књижевне критике о његовим књижевним преокупацијама! Шта је упечатљиво за Пандуровићево стваралаштво? Утврдите да ли су његове песме присутне у *Антологији* Богдана Поповића!
2. Припремите се да доживљајно прочитате песму *Родна грудa* Симе Пандуровића, по могућности пронаћи и тонски запис песме.
3. Какве утиске је оставила песма *Родна грудa* на вас?
4. Уочите у ком животном добу се налази лирски субјекат? Каква су његова осећања и расположења? Шта условљава доживљај живота као кошмара? Због чега су идеали „траље“?
5. Смрт и нестајање опсесивне су теме Пандуровићевог песништва. У чему се огледа супротност у песми *Родна грудa*? Какво се пренесено значење крије иза синтагме „једна лепа нежност“?
6. Због чега је љубав према земљи у стању да надвлада доминантно песимистичко осећање живота?

Родна грудa

*На крају, ипак, дође један дан
Кад човек не жели више да се бори,
Кад му дух затражи какав виши план
Живота, - дан тужан, и празан, и знан,
Кад све бива једно, јер се све прегори.*

*Тад сумња, к'о влага, продире у веру,
А пламен се вечне страсти тихо гаси;
Бледе наше душе, седе наше власи;
Трагови се драгих успомена перу,
А одјека стари не налазе гласи.*

Са свима тежњама и надама – даље!

*Довољни су тада души скромни кути,
Зрак који нам сунце кроз прозоре шаље;
Срце ћути; пусти пред нама су пути;
Живот, то је кошмар, идеали – траље.*

*Ал' и сада кад су сви видици сиви,
Кад видимо јадну вредност свију ствари,
Кад су нам сви људи немили и криви,
А срушени вере старински олтари, -
Једна лепа нежност још у нама живи:*

*Нежност према земљи и родноме крају
Чијим нам је дахом дух некада плењен,
Где и сада звезде истим сјајем сјају,
Исти ветар дува плодан, неизмењен,
Исте шуме, цвеће и мириси трају.*

*Исте птице поју. Јер и земља свака
Има своје ветре, мирисе и боју,
Своје сунце, своје сенке од облака;
Јер свака, најзад, има душу своју,
И, к'о своја, биће и мртвима лака.*

*Само једна љубав не чили у пари
Пролазности; само једна се не мења;
Само своја земља не лежи у бари
Досаде; и поред свију искушења
Све се више воли што се већма стари.²⁵*

Сима Пандуровић спада у ред оспораваних песника српске модерне. С једне стране, његова збирка *Посмртне почасти* (1908) доживљава поетичка оспоравања од стране једног од двојице водећих критичара тога доба – Јована Скерлића, док, с друге стране, Богдан Поповић има више разумевања за естетику песимизма овог песника. То нам пре свега потврђује и присуство Пандуровићевих песама у *Антологији* Богдана Поповића. Иако оспораваних вредности, Пандуровић је успео да својим новим естетичким вредностима привуче довољно читалачке пажње, посебно код генерација младих песника који ће своје домете остварити у разнородним поетикама авангарде. Као и Дис и Пандуровић биће рашчитан тек у

---

²⁵ Видети: Сима Пандуровић, *Песме*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1969, стр. 210-211.

времену које долази и које ће мимо успостављених калупа пронаћи довољно књижевног умећа у песништву поменутих песника.

Талас Пандуровићевог песимизма део је и његове родољубиве песничке имагинације. Свест о човеку који се креће у сфери нестајања присутна је и у песми *Родна груди*. Наиме, смрт или близина смрти, њен предосећај, јесу полазна основа за преиспитивање самог живота лирског субјекта. Иако туга и празнина постају део његовог душевног расположења, он у животу, таквом какав живи, није потпуно отуђен. Исповедни тон Пандуровићевих песама овде је присутан у софистициранијем облику; лирски субјекат не говори сам по себи него у име себе као колектива, народа, отуда и прво лице множине као синтаксичко обележје – знаковни садржај који нас упућује да са становишта искуства лирски субјекат није сам, односно да је његов доживљај плурализован. Дакле, прве три строфе јављају се као епигони пролазаности и смрти, где плурал упућује на изједначавање и поистовећивање људи у смрти, док исти тај осећај у наредне четири строфе почива на контрастном мотиву љубави који је условљен непролазношћу лепоте земље у којој смо поникли, али којој ћемо и поћи. Отуда синтагма „једна лепа нежност“ у сингулару, једнини, јер је земља са становишта сваког човека – једна једина, тј. само његова; док у чину предаје тела земљи она постаје станиште истородних. У том контексту ишчитавамо и стих: „и, к'о своја, биће и мртвима лака“. Љубав према земљи није статична, она се с временом усложњава и множи:

*Само своја земља не лежи у бари
Досаде; и поред свију искушења
Све се више воли што се већма стари.*

Наведени епилошки стихови указују да љубав према земљи не подлеже деструкцији. Једино она није порозна, напротив, време је чини јачом, а старост неуништивом.

Мрачни песимизам првих строфа (1-3) и набој негативних осећања замењени су узвишеним идеалом у коме је глорификована љубав читаве нације. Земља се јавља као противтежа животу. Успостављени паралелизам између земље и живота, који почива на негацији, надвладан је новооткривеним разлогом постојања. Љубав која

не јењава, већ се увећава постаје мото. Оплемењен том спознајом, лирски субјекат надвладава свој песимизам.

Од изузетног је значаја запажање Миливоја Ненина да српски песници модерне родољубиве стихове не пишу да би се „додворили“ Јовану Скерлићу, већ због тога што је „родољубива лирика учинила да је изгубљени идентитет поново пронађен“ (Ненин, 2006: 86-87).²⁶

Док је у љубавној лирици српских песника периода модерне предмет љубави сагледаван у домену међусобно супротстављених сфера, од сакралних, деистичких, спиритуалних и метафизичких до чисто хедонистичких, у погледу родољубивих тема они су стремили истим прекупацијама – вођени идеалом земље у чијој се лепоти не зачињу трагови пролазности.²⁷

---

²⁶ Комплетни увид у Пандуровићева књижевна и родољубива стремљења видети у раду Миливоја Ненина: „Два лика Симе Пандуровића“ (Ненин, 2006: 84-102).

²⁷ Како би ученике припремили за усвајање симболичко-дескриптивне лирике, неопходно им је поделити истраживачке задатке који су прилагођени за рад по групама. Поред истраживачких задатака, ученици добијају и заједнички домаћи задатак:

1. Пажљиво прочитајте песме: *Запуштени источник*, *Вече на шкољу*, *Јабланови* и *Јасика*. Обратите пажњу на екстеријер, односно на описе и стања у природи!
2. Из какве визуре је сагледан спољашни простор?
3. Повежите стања у природи са положајем и расположењем лирског субјекта!
4. Каква је симболика датих описа природе?

Пети модел: Симболичко–дескриптивна лирика

Запуштени источник – Вече на шкољу – Јабалнови – Јасика

Обрада симболичко-дескриптивних песама подразумева подстицање и развијање читалачких компетенција које ће ученицима пружити могућност да се на истраживачки и ствралачки начин опходе према литерарним донетима српске модерне. Да би мотивисао ученике, наставник је на претходном часу дао свим ученицима домаћи задатак.

Опредељеност наставника за обраду репрезентативних песама, одабраних по тематско-мотивским сродностима, омогућиће да одабрани текстови буду у средишту интересовања ученика. За тумачење поменутих текстова наставник припрема и посебне истраживачке задатке погодне за рад ученика по групама. Четири групе истраживачких задатака обавезаће ученике на помно читање текстова. Читалачка пажња биће усмерена на запажање стилских одлика и симболичких значења самих текстова. Таквим приступом текстови ће бити схваћени и тумачени као вредна литерарна и естетска остварења, а све у циљу стицања целовитог увида у природу песничких домета песника наше модерне. Групни рад увећаће обимност обраде пружајући додатну погодност да се свакој песми појединачно посвећује подједнака пажња, дајући се тако ученицима пример да у анализи песама не крећу од имена, тј. „славе“ самог песника већ да сам текст вреднују на основу усвојених поетичких мерила епохе модерне.

Истраживачки задаци прве групе

1. Припремите се да доживљајно прочитате песму *Запуштени источник* Војислава Илића! Какве утиске је побудила ова песма у вама?
2. Обратите пажњу на сам наслов песме! О каквом источнику пева песник? Како је описан и шта га карактерише? Какву аналогију можеш успоставити посматрајући укрштај мотива воде и стране света која симболише рађање?
3. У другој строфи доминира мотив крушке. Какав положај она заузима у природи, а какав у односу на положај самог лирског субјекта?

4. Пажљиво прочитај следеће стихове из песме *Клеон и његов ученик* Војислава Илића:

*Све је само симбол што ти види око,
Све што душу твоју и ведри и мрачи.
Симбол је и земља, и небо високо,
А суштина оно, што он собом значи.*

На основу наведених стихова шта можемо закључити о Илићу као зачетнику симболизма? Где се огледа симболизам у наизглед дескриптивној песми *Запуштени источник*?

5. Посматрај форму ове Илићеве песме! Које доминантно стилско средство уочаваш у њој? Шта у Илићевој песми није у дослуху с формалним тенденцијама епохе модерне?

Запуштени источник

*Разорен источник стоји, окружен високом травом,
И валов, изваљен давно. Из празних камених груди
Не струји бисерки талас у жарке јулијске дане,
Кроз пусте и мирне стране.*

*Сува кржљава крушка, кд црна огромна рука,
Суморно над њиме стоји. И криве њезине гране,
Наказно пружене горе, кд израз паклених мука,
Од суве, самртне жеге усамљен источник бране.
Некад је на ово место по стази, зараслој давно,
С крчагом на рамену слазила пастирка млада;
И пастир певаше песме у вече, тихо и тавно,
Гонећи весела стада.*

*Ту сам некада и ја замишљен слазио често
У мајске вечери јасне. Ту беше за мене место
Тајних и слатких жеља. Лисје је шумило тада,
Док бистра и хладна вода у урну мраморну пада.
И прелива се тихо... И вали животних сила
Преливаху се тада из моје млађане душе
Пространо, широко, вољно, кроз места бескрајно мила.
Где ветрић, премирућ чисто, топлином љубави душе!
Ко забраву мрачном предаде и источник живи,
Да плодносни талас не шуми весело сада?*

*Где су дријаде нежне са кривим и оштрим српом?
Где су питома стада?
Сува, кржљава крушка, кô црна огромна рука,
Суморно нада мношћом стоји. И криве њезине гране
Наказно пружене стрше с изразом паклених мука,
Кô да ме последњом снагом од мисли очајних бране.²⁸*

После гласног и изражајног читања песме ученици приступају истраживачком тумачењу. Откривају да је Војислав Илић прихваћен као песник српског реализма због његове првенствене упућености на дескрипцију. Потом наглашавају да се у Илићевом песништву, поготово у позном стваралаштву, јављају назнаке симболизма које препознају и у песми *Запуштени источник*.

Певајући о извору, Илић успоставља везу и са страном света чије је доминантно обележје – соларно, тј. указује на рађање Сунца и светлости који имају за циљ да обасјају и пруже могућност откривања самих предмета и појава у природи. Насупрот мотиву рађања стоји мотив смрти, који опонира мотиву воде чије је доминантно обележје значењски обележено као делатно, активно, живо. Дакле, опажамо Илићев стилски поступак који је изграђен на успостављеном паралелизму и контрастима: некад – сад; живот – смрт.

„Сува, кржљава крушка“ симбол је пролазности и старости који упућују и на животно доба самог лирског субјекта кроз чију је визуру пејзаж сагледан. Смањивање присуства и одсуства живота, посредством просторне амбијенталности упућује нас да је Илић у овој песми песник – симболиста, а да је доминантни мотив песме заправо мотив пролазности. Суоченост човека с пролазношћу честа је тема песника модерне који су у њој препознавали кључне разлоге за песимистички доживљај света и човека.

Истраживачки задаци друге групе

1. Припремите се да доживљајно прочитате текст песме *Вече на шкољу* Алексе Шантића! Какве је утиске побудила ова песма у вама?

---

²⁸ Видети: Војислав Илић, *Изабрана дела*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971, стр. 209-210

2. Уочите вишезначно својство самог изгледа текста песме *Вече на шкољу*! размишљајте о условљености изгледа текста и саме дескрипције! Шта дочаравају „назубљени“ (валовити, таласасти) стихови?
3. Издвојите дескриптивне и социјалне мотиве у песми! Шта они симболишу?
4. Пратите положај лирског субјекта у песми! Из какве визуре он посматра свет и човека? Како песник доживљава човекову упућеност Богу? Због чега жеље човека не могу бити услишене пред Богом?
5. Посебно обратите пажњу на звучне експресије саме песме! Пронађите стилске фигуре звука: асонанцу, алитерацију, ономотопеју! Прочитајте текст Драгише Живковића у Читанкама и утврдите присутност издвојених речи у самој песми.
6. На основу звучне експресије, визуелне сугестивности текста и значењског потенцијала процените уметничку вредност ове антологијске Шантићеве песме!

Вече на шкољу

*Пучина плава
 Спава,
     Прохладни пада мрак.
 Врх хриди црне
 Трне
     Задњи румени зрак.*

*И јеца звоно
 Боно,
     По кришу дриће звук;
 С уздахом туге
 Дуге
     Убоги моли пук.*

*Клече мршаве
 Главе
     Пред ликом бога свог-
 Ишту. Ал' тамо,
 Само
     Ћути распети бог.*

И сан све ближе

*Стиже,
Прохладни пада мрак,
Врх хриди црне
Трне
Задњи румени зрак.²⁹*

Доживљаји ученика поводом песме *Вече на шкољу* ће се повезати са знањима ученика из историје. Као што је у тумачењу Шантићеве родољубиве лирике неопходно познавати историјски контекст који је условио песниково певање о земљи, тако је неопходно познавати и културно-историјски контекст који је условио природу Шантићевих песама са социјалном тематиком. Вантекстовни подаци биће значајни јер ће помоћи ученицима да сагледају како су они уметнички обрађени и асоцијативно присутни у Шантићевом стваралаштву.

Друштвена збивања и Шантићев колективни дух у песмама са социјалном тематиком биће сагледани првенствено кроз призму уметничког обликовања књижевног текста. Ученици закључују да је социјална тематика присутна у Шантићевом песништву као одраз друштвених, историјских и социјалних услова у којима су живели људи са херцеговачког поднебља, чије су слободе гушене влашћу окупатора. Песма *Вече на шкољу* особена је по јединственом моделу форме, али и по изразитом значењском потенцијалу.

Наиме, песма почива на дескриптивном моменту, вешто одабраном камерном тренутку који осликава људе на каменитом острву, где се људи боре са сиромаштвом и голим опстанком. Оно што доприноси упечатљивости песме није само визуелна слика, већ и аудитивна (звучовна). Молебан сиромашних мештана дочаран је сугестивним „бојама“ звука. Валовити изглед стихова дочарава монотону и једноличну слику таласа која тако добија на значају потапајући саму слику човека који пред распећем клечи. Метонимијски његова појава сведена је само на опис главе, део тела који говори уместо целине. Тај одабрани положај додатно продубљује његову беспомоћност указујући на његову немоћ у борби с вечитим механизмима сурове природе. Оправдано се код ученика јавља упитаност због чега је бог неделатан у сусрету са људском немаштином и бедом. Та упитаност долази од Шантићевог поимања Бога као привиде, илузије... Чак се и сам

---

²⁹ Видети: *Антологија новије српске лирике*, наведено дело, стр. 202.

Бог сагледава у тренутку његове највеће немоћи, у чину страдања – распећа. Ефекат узалудности човекове упућености на избављење од стране Бога појачан је и одабиром говорне перспективе лирског субјекта која почива на „он“ форми, дакле објективном посматрачу. Вишезначност ове Шантићеве песме почива и на акустичким и на аудитивним сликама које треба заједно посматрати као усклађене језичке елементе. Своја запажања о слоју звучања песме ученици започињу читањем текста Драгише Живковића у читанкама.³⁰

Звучна експресија почива на одабиру фигура: асонанце, алитерације и ономотопеје. Асонанца уочавамо у учесталости вокала „а“, док учесталост групе сугласника с, з, р говори о присуству алитерације. Ономотопејске речи додатно дочаравају „звучност“ песме. Символика ове песме не почива само на лексици, она се јавља и у домену фонетских јединица, појединачних гласова који сами по себи постају носиоци извесних значења.

Неизоставно присуство у свим антологијама српског песништва, говори о њеним изузетним уметничким вредностима.

Истраживачко читање и тумачење симболистичко-дескриптивне лирике

У тумачење симболистичко-дескриптивне лирике ученици морају бити подстакнути у припремном разговору да уочавају кључне посебности дела. Да би мотивисано приступили свету дела, неопходно је претходно формирање одговарајућег доживљајног контекста. Морамо имати у виду да је доживљајни контекст сложена методичка активност која је од изузетног значаја у поступку припремања ученика за тумачење књижевног дела. Он има за циљ да ученици садржину књижевно-уметничких текстова повезују са конкретним животним искуством које нас усмерава ка свету дела. Мотивисани да песме *Јасика* и *Јабланови* стваралачки тумаче, ученици ће уз одговарајуће радне налоге прецизније и проблемски уочавати посебности песничких слика у симболистичко-дескриптивној лирици.

---

³⁰ Текст „Вече на шкољу Алексе Шантића“ Драгише Живковића можете видети у прилогу овог рада (Прилог 2, стр. 229). Ученике упућујемо да текст прочитају у Читанци, аутора: Љиљане Бајић, Миодрага Павловића и Зоне Мркаљ, Klett, 2015, стр. 76-79 или на извор: Драгиша Живковић, „Вече на шкољу Алексе Шантића“, *Европски оквири српске књижевности*, 1994, стр. 75-77.

Доживљајни контекст наставник може остварити питањима и сарадничким императивима.

Афирмативна питања и сараднички императиви:

- Пажљиво слушајте стихове песама *Јасика* и *Јабланови*! Утоните у свет маште!
- Замислите пределе у којима шуме јасике и јабланови. Како на вас делује шуморење лишћа? Чиме су песнички пределе оживљени?
- Шта доприноси осећању пријатности или могуће nelaгодности док замишљате себе у описаним песничким пределима?
- Где откривате и уочавате непоколебљиву снагу природе?

Овако подстакнути ученици ће најпре призвати у сећање ситуације из стварности у којима су имали прилике да бораве у природи. Истаћи ће како природа делује на њих, шта у њој опажају, какви звукови и боје дочаравају те пределе и како доживљавају себе у том простору.

Усмеравајући ток ученичких мисли, наставник ће подстаћи ученике да открију због чега су боравци у природи драгоцени у животу сваког човека, задржавајући се на истакнутим осећањима пријатности која се јављају одласком у природу.

Створивши доживљајни контекст, наставник позива ученике да сада замишљају себе у описима простора прочитаних песама. Њихов доживљај може бити мотивисан следећим питањима:

- У какав вас свет одводе стихови песама *Јасика* и *Јабланови*?
- Како сте замислили описане пределе?
- Шта вас је у тим описима изненадило, а шта вам је било необично и неочекивано?
- Какви су ваши утисци и размишљања поводом прочитаних песама?

Мотивисањем ученика подстицајним питањима подстиче се интересовање ученика за тумачење конкретног песничког текста. Због сложености песничких текстова, а посебно тамо где је присутна графичка посебност песме, што је карактеристично за песму *Вече на шкољу* Алексе Шантића, ученици се позивају да пажљиво слушају и

прате текст у читанци. Праћењем текста ученици неће бити заокупљени само звучним ефектима, већ ће њихова пажња бити усмерена и на графичке посебности које су условљене значењским особеностима песничких текстова. Код песама које нису само дескриптивне, него и мисаоне и симболистичке, нарочито је важно и тихо читање (читање у себи) које следи после гласног наставниковог читања, а пре саопштавања ученика о њиховим доживљајима и утисцима. Тихо читање, захваљујући свом истраживачком карактеру, омогућава ученицима да на индивидуалном плану формирају читалачке утиске. Компаративном обрадом песама различитих песника развијају се способности ученика за читање и тумачење књижевно-уметничких текстова који су обједињени заједничким мотивским, тематским и естетским мерилима. Будући да су ученици у претходним тумачењима имали прилике да се упознају са песницима српске модерне, наставник отпочиње тумачење читањем песама, након кога ће уследити и тихо читање ученика.

Јабланови

*Зашто ноћас тако шуме јабланови,
Тако страсно, чудно? Зашто тако шуме?
Жути месец споро залази за хуме,
Далеке и црне, ко слутње; и снови.*

*У тој мртвој ноћи пали су на воду,
Ко олово мирну и сиву, у мраку.
Јабланови само високо у зраку
Шуме, шуме чудно, и дрхћу у своду.*

*Сам, крај мирне воде, у ноћи, ја стојим
Ко потоњи човек. Земљом, према мени,
Лежи моја сенка. Ја се ноћас бојим
Себе, и ја стрепим сам од своје сени.³¹*

Јасика

*Над крововима небо сиво,
А измаглица влажна лута
И ко прозрочно меко ткиво
Покрива правце мога пута.*

---

³¹ Видети: *Антологија новије српске лирике*, наведено дело, стр. 165.

*На оморици људи, звери,
И биље, све се мртво чини.
- Јасика једна тек трепери.
Јасика танка у висини.*

*Трепери само, о јасико!
Тај тамни нагон што те креће
Разумео још није нико,
Разумети га нико неће.*

*Но он за мене сада значи
Тај неумитни живот што се
Никада јоште не помрачи
И који мутне струје носе.*

*Победник вечни, увек чио,
Изван доброга и ван злога,
Данас ко јуче што је био
Јачи од смрти и од бога.*

*Трепери само, о јасико!
Гледам те с чежњом и са тугом
На болове сам давно свико,
Са јадом живим као са другом.*

*И кад живот мислим цео,
Који је био што је сада,*

*На моју душу ко црн вео
Огромна, тешка сенка пада.*

*Но ко паука што за мрежу
Везују танки конци они,
Дрхтаји твоји мене вежу
За вечни живот од искони.*

*И у дну тужне душе моје,
Ко наговештај нове вере,
Весело као лишће твоје,
Нагони тамни затрепере.³²*

---

³² Видети: *Антологија српског песништва*, наведено дело, стр. 196.

Припремљени формирањем доживљајног контекста, ученици мотивисано приступају саопштавању доживљаја и утисака на почетку интерпретативног рада. Ученици истичу да су песници дескрипцијом, али и сугестивношћу, успели да подстакну њихову читалачку пажњу, што ће бити први значајан корак у уочавању естетске улоге дескрипције.

Унапред припремљеним и благовремено датим истраживачким задацима, наставник ће подстаћи ученике на стваралачку активност и руководити их кроз комплексну компаративну анализу. За истраживачко тумачење песама *Јасика* и *Јабланови* припремљене су две групе истраживачких задатака, прилагођених за рад у групама.

Истраживачки задаци прве групе

1. Пажљиво прочитајте стихове песме *Јабланови*! Уочите и истакните шта је предмет песниковог опажања!
2. Која осећања и расположења су карактеристична за лирског субјекта? Чиме је његова упитаност подстакнута?
3. Подвуците стихове у којима уочавате да су описи природе заправо симболичке манифестације човекових немира!
4. Уочите симболику „тамних“ боја! Како пејзаж ноћи утиче на расположење лирског субјекта?
5. Прочитајте Дучићеву песму *Сунцокрети* и истакните „носиоце“ светлости, а потом у песми *Јабланови* истакните „носиоце“ таме! Како ви доживљавате и тумачите укрштај светлосне и флоралне симболике у поменутих песмама?
6. Обратите пажњу на формалну особеност песме, употребу строфе, метра и риме. Из чега произилази Дучићева ритамска организација стиха?

Тумачећи песму *Јабланови* ученици усвајају високе естетске домете песништва модерне. Полазећи од дескрипције, они најпре истичу мотиве природе, њеног тајанства али и снаге која се акумулира у тренутку човекове осамљености. Човек у природи и пред природом сусреће се са фундаменталним феноменима живота који

се линеарно групишу између рођења и смрти. Човеково осећање усамљености није подстакнуто неразумевањем других, напротив, оно се јавља у одсуству других пред недокучивим и тајанственим универзумом природе у ноћи. Сужено перцептивно поље враћа човека себи, упитаности и трагању о себи који изискују и суочавање са законитостима људске егзистенције. Изузетно наглашена динамичност, покретљивост и „гласност“ природе, наспрам унутрашње „безгласности“ и упитаности човека, откривају универзалне законитости трајности и постојаности у свету. Природа, наспрам човека, не осећа тегобу у ноћи, она „живи“ страсно – шуми, покреће се и тако осваја висине које су човеку далеке, непознате и тамне. Питамо се зашто се лирски субјекат осећа као „потоњи човек“, зашто се боји ноћи и стрепи од своје сени. Одговори могу бити бројни, али сви на крају произилазе из једног кључног сазнања да је човек усамљен у огромном пространству света и природе управо због своје свести око коначности људске судбине и пролазности. Метафоричност мирних вода које стоје као антитеза унутрашњим немирима човека, указују на надмоћ природе у којој је човек тескобно стешњен и сићушан чак и у погледу само једног њеног носиоца – јаблана. С друге стране, човеково трагање за симболичким висинама увек је обременјено човековом осамом и спознајом својих „нејаких“ снага у борби са вечитим трајањем.

Истраживачки задаци друге групе

1. Пажљиво прочитајте стихове песме *Јасика!* Проналазите каква је симболика јасике у овој Ракићевој песми и због чега она постаје насловљени предмет његовог певања!
2. Какве пределе Ракић описује? Шта у њима доминира и како се наспрам њих истиче својом појавом јасика?
3. Уочите вишезначност императива у песниковом обраћању јасици! Истакните какво је његово значење у односу на положај и расположење лирског субјекта у песми!
4. Укажите на метричке, ритамске и музичке квалитете Ракићеве строфе.
5. Издвојите неколико кључних контраста у песми!

За разлику од Дучићеве песме *Јабланови*, где се мотив јаблана јавља насупрот мотива човека, у песми *Јасика* Милана Ракића мотив јасике је стилизован као додатно опредмећени симбол, који се рашчитава у алегоријском кључу. Јасика посредством дескрипције оживљава визуелну и акустичку слику из природе. Међутим, номинално идентификовано дрво се у Ракићевој песми јавља као индивидуализовани предмет, не у плуралу као у Дучићевој песми; оно је као и лирски субјекат – свет сам по себи, изузев мноштва како људског тако и саме природе. Дакле, јасика је готово алегоријски ситуиран лирски јунак. Њена позиција идентична је унутрашњем стремљену лирског субјекта који насупрот суморним и сивим призорима осећа снагу живота у себи. Опажамо да Ракић дескрипцијом симболистички гради рефлексију о животу, о човековој потреби да пренебрегне суморне визије стремећи ка висинама као носиоцима слободе који не гуше човекове чежње. Инсистирање, позивање или жеља лирског субјекта да јасика трепери, исказана императивом, произилазе из његове свесне намере да се преда вечним законима кретања који се у човеку зачињу као несвесни нагони. Епитет „тамни“ указује на песникову тежњу да се сакрализује човеков вечни живот, борећи се искључиво за суштину човековог живота која проистиче из његових најдубљих, интуитивних потреба, Између јасике и лирског субјекта не постоји двојство, он се њеном исконском закону живота предаје безусловно слутећи њено вечно трајање које не одступа од своје предодређене унутрашње суштине.

Тумачећи дескриптивно-симболистичку поезију српске модерне, ученици су на конкретним примерима усвајали висока естетска мерила модерне. Уочавањем водећих естетских и поетских елемената песничких дела, они су проширивали своја већ постојећа знања, посматрајући дескрипцију као доживљајно снажно перцептивно поље у коме су интегрисани симболистички, социјални или рефлексивни мотиви. Таквим настојањима унапређене су литерарне способности ученика што ће им омогућити да у читању поезије негују и изграђују рафиниран читалачки укус.

Будући да на следећем часу обрађујемо исповедно-песимистичку лирику, ученицима дајемо задатак да прочитају песме *Претпразничко вече* Алексе

Шантића, *Светковину* Симе Пандуровића и *Нирвану* Владислава Петковића Диса.

Како би подстакли ученичку пажњу приликом читања дајемо им и домаћи задатак:

- У поменутих песмама опазите и издвојите темпоралне контрасте, који се са становишта лирског субјекта у песми јављају у домену прошлости и садашњости, односно на успостављеној контрастној релацији: некад – сад! Каква осећања и расположења буди прошлост, а каква садашњост код лирског субјекта у овим песмама?

Шести модел: Исповедно-песимистичка лирика

Претпразничко вече – Светковина – Нирвана

Песништво српске модерне које смо објединили (заједничким) исповедно-песимистичким мотивским кругом репрезентативних песама српских песника периода модерне изискује посебне предострожности јер се у наставу уводе књижевно-уметничка остварења веће сложености, комплексних естетски, сазнајних и идејних потенцијала. Стога се тумачење овог тематског круга препоручује за завршни час обраде песништва српске модерне.

Ученици ће тако стечена знања са претходних часова користити да продубе и надограде своје доживљаје и разумевање књижевно-уметничког стваралаштва у периоду модерне. Тумачењем конкретних песничких дела они усвајају карактеристике једног периода, али су подстакнути и да уочавају стилске и естетске посебности дела које се јављају у домену новина заступљених у српском песништву модерне.

Обрада исповедно-песимистичког тематског круга песама доводи у центар ученичке пажње размишљања о егзистенцији, линеарности човековог живота те положају човека и смислу његовог постојања. Суочавање с проблемским темама које утичу и на интелектуални развој појединаца мора бити ваљано осмишљено и руковођено.

Да би ученици истраживачки прочитали Планом и програмом предвиђене песме, неопходно их је благовремено припремити и мотивисати. Подстицање интересовања ученика наставник ће остварити унапред задатим општим домаћим задацима и посебним истраживачким који ће бити припремљени за рад по групама. Припремни задаци имају за циљ да, с једне стране, афирмишу естетске вредности песничких дела модерне и, с друге стране, доведу до тумачења условљености човековог живота и његовог отуђења у сукобу који изискује прихватање пролазности као општег феномена који нас води од рођања ка смрти.

За појачани емотивни доживљај песме *Претпразничко вече* наставник ће припремити и сценски декор који ће визуелно употпунити и дочарати амбијент који подстиче лирског субјекта на емотивну исповест, условљену неумитним

протицањем времена. За катедром наставник може ставити икону, кандило, свећу и друге реквизите који ће ученике подстаћи да размишљају о својим осећањима уочи празника. Када је постигнута свечана атмосфера празника, рад прве групе отпочиње читањем песме *Претпразничко вече*, након чега излажу своје утиске и тумачење песме усмерено благовремено датим истраживачким задацима.

Истраживачки задаци прве групе

1. Пажљиво прочитајте стихове песме *Претпразничко вече* Алексе Шантића! Какве утиске и осећања ова песма изазива у вама?
2. Издвојте основне мотиве и образложите чиме је лирски субјекат подстакнут да размишља о прошлости и данима детињства!
3. Уочите какво емотивно стање карактерише лирског субјекта. Опажајте употребу темпоралних контраста. Каква је њихова функционалност у дочаравању осећања лирског субјекта условљених укрштањем прошлости и садашњости?
4. Шта условљава песимистички доживљај садашњости лирског субјекта?
5. Утврдите употребу наративности. Каква је њена улога у лирској песми?
6. Посматрајте свет збивања у песми у контексту драмске радње!

Претпразничко вече

*Сјутра је празник. Своју свјетлост меку
Кандило баца и собу ми зари.
Сам сам. Из кућа бије сахат стари,
и глухи часи неосјетно теку.*

*Напољу студен. Пећ пуца и зрије.
Ја лежим. Руке под главом, па ћутим,
И слушама како грањем замрзнутим
У моја окна голи орах бије.*

*Тако на врата суморног ми срца
Сјећање једно удара и чека
Код друг и сабрат, као душа нека
Што са мном плаче и у болу грца.*

*Негда у таке ноћи, када отка
Помрлом грању зима покров ледан,
Ова је соба била кô врт један,
Гдје је поток текла срећа кротка:*

*Као и сада, пред иконом сјаји
Кандила свјетлост. Из иконостаса
Сух бриљан вири. Лако се таласа
Измирне прамен и благослов таји.*

*Сва окађена мирише кô нам соба.
Около жуте лојане свијеће,
Ми, дјеца, сјели, кô какво вијеће,
Радосни што је већ грудињу доба.*

*Под танким велом плавкастог дима
У пећи ватра пламти пуним жаром,
И сјајне пруге по ћилиму старом
Весело баца и трепери њима.*

*Уврх, на меку шиљту, отац сио,
Пружио чибук, и дим се колута;
Његова мисô надалеко лута,
И поглед блуди сањив, благ и мио.*

*Уза њ, тек малко на шиљтету ниже,
Кô символ среће, наша мајка бдије;
За скори Божих кошуље нам шије,
И каткад на нас благе очи диже.*

*У То би халка закуцала. — "Петар!"
— Ускликне отац — "Он је зацијело!
Он вазда воли говор и сијело —
Отворите му!" ... И ми сви, кô вјетар,*

*Трчи и вратâ пријевор извуци.
И стари сусјед, висок као бријег,
Тресући с руха напанули снијег,
Јавио би се с фењером у руци.*

*Сваки му од нас у загрљај хита,
Мајка га кротко сусрета и гледа,
А он се јавља, па до оца сједа,
И бришућ чело за здравље га пита.*

Сва новом срећом огране нам соба!

*На сваком лицу свето, сјајно нешто.
Сучући брке, стари сусјед вјешто
Почô би причу из далеког доба.*

*И докле прозор хладна дрма цича,
Ми сваку ријеч гутамо нијеме;
Срца нам дршћу у радосној треми
Све догод не би довршио чича.*

*Затим би отац, кô ведар сјај дана,
Узео гусле у жилаве руке,
И гласно почô, уз гањиве звуке,
Лијепу пјесму Страхињића Бана...*

*Мени је било кô да пјесме ове
Сваки стих поста пун бехар у роси,
Па трепти, сјаје, и мени по коси
Просипа меке пахуљице нове...*

*О мили часи, како сте далеко!
Ви, драга лица, ишчезла стеко'... сте давно!
Пуста је соба... моје срце тавно...
И без вас више ја среће не стеко'...*

*Кандило и сад пред иконом тиња,
И сад је позно предбожићње доба;
Ал' глуха јама сад је моја соба,
А ја лист свео под бјелином иња.*

*Узалуд чекам... У нијемој сјени
Никога нема... Сам, кô камен, ћутим.
Само што орах грањем замрзнутим
У окна бије и јавља се мени...*

*Но док ми мутни боли срце косе,
Кô студен травку уврх крша гола, —
Из мојих књига, са праиљива стола,
Ја чујем шушањ кô вилине косе.*

*Гле! Сад се редом расклапају саме
Све књиге старе, снови чежње дуге —
Мичу се, трепте једна покрај друге,
И њихов шумор кô да пада на ме.*

*Сањам ли? Ил' би ова јава била?
Из растворених листова и страна*

*Прхнуше лаке тице, кô са грана,
И по соби ми свуд развише крила.*

*Све се свијетле!... Све у блијеску стоје!...
Једна около кандила се вије,
А нека болно, кô да сузе лије,
Пред сликом дршће мртве мајке моје.*

*Неке бијеле као љиљан први,
Само им златно меко перје груди;
Неке све плаве, тек им грло руди,
Као да кану кап зорине крви.*

*Неке ми пале ту на срце свело,
Па крил'ма трепте и шуште кô свила;
А једна лако, врхом свога крила,
С цвркутом топлим додирну ми чело,*

*Кô да би хтјела збрисати сјен туге...
И слушај! Редом запјеваше оне!...
И гласи дршћу, тресу се, и звоне,
Мили и сјајни ко лук младе дуге:*

*"Не тужи! С болом куда ћеш и гдје би?!
Ми пјесме твоје, и другова свију
Што своје душе на звездама грију, —
Света смо жива породица теби!*

*Ми као роса на самотне биљке
Падамо тихо на сва срца бона,
И у ноћ хладну многих милиона
Сносимо топле божјије свјетиљке.*

*Ми здружимо душе људи свије!
Мртве са живим вежу наше нити:
И с нама вазда уза те ће бити
И они које давно трава крије!*

*Пригрли ова јата благодатна!
И када једном дође смрти доба,
Наша ће суза на кам твога гроба
Канути топло ко кап сунца златна" ...*

*И акорд звони... Све у сјају јачем
Кандило трепти и собу ми зари...*

*Из кута мукло бије сахат стари.
Ја склапам очи и од среће плачем...*³³

Након читања песме, ученици најпре запажају да је *Претпразничко вече* дуга песма, испевана у више од тридесет катрена. Дужина песме утицала је да уоче наративни поступак, постојање извесне „фабуле“, догађаја и лирског протагонисте. Истицање мотива усамљености, који почивају на асоцијативном присећању, евокацији прошлости и брижљиво одабраном тренутку уочи празника, што скупа додатно појачава трагику усамљеног бића, чије је спокојство породичног дома нарушено одсуством „ишчезлих“ чланова породице, ученици с лакоћом усвајају доживљајни свет лирског субјекта, инициран одсуством свечарског расположења уочи празника. Контраст садашњег и прошлог времена, и уопште ситуираност лирског субјекта у прошлом и садашњем времену, условљавају казивање из „далеког“ доба породичне среће, када су отац, мајка, укућани и сусед били симболи празничне породичне среће, сигурности, пријатељства.

Дакле, празник је вешто одабрани тренутак у коме осећања готово драмски кулминирају, а наративни ток прераста у драмски ток збивања крећући се од заплета преко кулминације, перипетије и расплета.

Почетак је такође као и у класичној драми статичан, даје се опис атмосфере и уводе се лица на сцену. После таквог увода следи динамика покрета на породичној сцени дома где су улоге подељене и збивање отпочиње. Напуштајући јединство времена, лирски субјекат оживљава поново извођење представе која се на великим празницима устаљеним радњама понавља сваке године. Немогућност њеног извођења у тренутку садашњости иницира осећај пустоши и празнине који у лирском субјекту буде песимистичка расположења условљена пролазношћу живота, а уједно и пролазношћу срећног детињства када сваки појединац безбрижно одраста окружен љубављу и топлином породичног дома. Жал за минилим временом донекле је потиснут у завршном делу песме, у коме се јавља мотив стваралаштва.

---

³³ Видети: *Антологија новије српске лирике*, наведено дело, стр. 154-158.

Фиктивни дијалог са песмама даје нам могућност да ову Шантићеву песму рашчитамо и биографски. Знамо да је Шантић остао нежења, без деце, сам у породичном дому, у граду који га је обликовао као поету – Мостару. Самим тим, патњу лирског субјекта који се поистовећује с фигуром песника, можемо доживети и као реалну патњу самог песника. Мотив ставаралаштва једнак је мотиву среће која доноси лирском субјекту сазнање да његов живот није био узалудан и да је његово трајање оплемењено духовном децом, речима које ће га спојити с будућим нараштајима.

Свест о усамљеништву преобразиће се у свест о духовном трајању; извесност усмљеничке туге биће замењена утехом осмишљеног живљења кроз стварање песничких дела. Ти нагли и неочекивани заокрети у нарацији, део су драмски осмишљених тренутака напетости у којима се човек позива на делање као ослобађајући механизам од нестајања и ишчезнућа свих оних интимних породичних сцена које су се јављале као одрази савршенства унутрашње среће.

Истраживачки задаци друге групе

1. Пажљиво прочитајте стихове песме *Светковина* Симе Пандуровића! Истакните ваше утиске и расположења поводом ове песме!
2. Шта вам је у песми привукло посебну пажњу? О ком дану се пева? Како је ситуирано време које опева лирски субјекат? Упореди почетак песме *Претпразничко вече* и *Светковина*! У чему се огледају сличности и разлике у одабиру тренутка у коме лирски субјекат отпочиње своју исповест?
3. Свету јада и мука супротставља се свет љубави и среће. Како се лирски субјекат у тим световима позиционира и за који се на крају опредељује? Због чега имагинарни свет сигурности носи у себи обележја болесничког простора?
4. Опажајте контрасте у песми који се јављају на плану успостављене релације: спољашни – унутрашњи свет; као и отворени – затворени простор.
5. Пронађи *Светковину* у *Антологији* Богдана Поповића. Којим се мерилима водио Богдан Поповић приликом одабира ове песме за своју антологију српског песништва? Шта је у овој песми могао да препозна као драгоцену и у складу с мерилима тада водеће књижевне епохе?

Светковина

*Сишли смо с ума у сјајан дан,
Провидан, дубок – нама, драга, знан,
И светковасмо оцепљење то
Од мука, сумње, времена и сто
Ранâ, што кржаве их вређао је свет –
Љубави наше плав и нежан цвет!
И опет сила згрнуло се света
У болнички нам мирисави врт;
Посматра где се двоје драгих шета
Срећно, и хвале онај живот крт
Што остависмо. Далеко од њих
Сад смо, а они жале мир наш тих.*

*Они баш ништа нису знали шта
Доведе ту нас. У цвећу смо ишли,
Славећи страсно осећања та
Због којих лѐпо са ума смо сишли.
У новом свету добро нам је сад,
А свет о њему добро и не слуги.*

*Сумња и љубав – најтежи нам јад –
Мин'о и часе блажене не мути.
Из прошлих дана, љубав, и знак њен
– Спојеност срца – остала нам још;
Наш живот овде светао је трен,
Срдачан, кратак. Онај живот лош*

*У коме знанци, родбина остају,
Невиност нашег не познаје света;
Животно вино, срж недостају
Њима; а глава њихова им смета.
А наших срца један исти звук
Бележи дражи и времена хук.*

*Јер ми смо давно, верна драга – је ли! –
Искидали конце што нас вежу
За простор, време, тонове и боје –
Ланце живота што звече и стежу;
Јер ми смо, можда, сами тако хтели,
Рад љубави нам и рад среће своје.*

*И гледају нас зато што идемо
У кошуљама белим парком овим,
Где болнички се мирис шири јак;*

*Не знају дражи са животом новим –
Љубави наше неумрле знак.
... Гле! Очима им трепти роса немо...*³⁴

По читању песме *Светковина* друге радне групе, ученици у одељењу излажу своје утиске. Предочавају да се плурализовани лирски субјекат, који говори у првом лицу множине, обраћа својој вољеној жени те да песму доживљавају и као љубавну премда је по много чему необична и оргинална. Најпре их збуњује простор у коме су се вољени нашли и у коме славе слободу своје љубави у одсуству разума. Закупљени су кључном упитаношћу због чега се љубав велича у тренутку детронизовања сваког расуђивања. Наставник може подстакнути и проширити заинтересованост ученика наизглед „баналном“ народном изреком: „Љубав је слепа“. Упућивањем на поменуту изреку, ученици постепено уочавају могуће разлоге који условљавају да се љубав може посматрати и као одраз тренутног „лудила“, односно као тренутак „помрачене свести“ када човек не расуђује здраворазумски. С друге стране, ученицима се предочавају и позитивни елементи. Наиме, време и атмосфера у песми дати су као свечарски, лирски субјекат говори о „сјајном дану“, дакле, о изабраном посебном тренутку, управо као и у Шантићевој песми *Претпразничко вече*. Дан обасјан сјајем фигуративно открива дан у коме се слави љубав, међутим, та љубав није родбинска, породична, о чему сведочи и пета строфа, самим тим она је у супротности са Шантићевим љубавним заносом у песми *Претпразничко вече*. Пандуровићев љубавни занос почива на „животном вину“, дражима са животом новим, „очима што трепте“; дакле, он страсно „слави осећања“; његов занос је путене природе, телесно, нагонски инициран те се и од туда може посматрати, услед губитка духовне компоненте, као ниско миметски. Љубав код Пандуровића не заговара „прочишћење“ емоција, дубоке унутрашње доживљаје, она је ослобођена свих стега, зато су јој и додељене болесничке кошуље.

Управо та телесна, страсна љубав се у Пандуровићевој песми велича као исконска, непритворна, пред лицем свеопштег света, а опет затворена у узан болнички простор јер јој свет ускраћује егзистирање у спољашњем свету. Љубав тако постаје

---

³⁴ Исто, стр. 274-275.

идеал за који се треба борити против света, чак и сродника, по цену разума до моћи лудила у коме су речи и мисли ослобођене свих стега.

Љубав према жени у овој песми може бити рашчитана и као универзална категорија, општа идеја, слободарска визија, стваралачки занос... У том ширем контексту, мимо конкретизоване исповедне наративности о љубави двоје младих у болничком простору, ова песма проговара и својим тајанственим песимизмом. Она се јавља као крик и вапај услед немогућности човека да се изолије од света који га окружује и спутава да трага за оним исконским потребама у себи које не води и не усмерава разум. Примећујемо да је Пандуровићева песма вишеслојна и да њена јасноћа долази с помним читањем.

Управо је на том трагу, по нашем скромном уверењу и суду, био и Богдан Поповић увиђајући у Пандуровићевој песми своје кључне принципе по којима се руководио приликом одабира песама. Дакле, неоспорно је да је у њој Поповић пронашао емоцију, јасноћу и лепоту, три кључна предуслова за место које јој у свеукупном српском песништву припада.

Истраживачки задаци треће групе

1. Припремите се за изражајно читање песме *Нирвана* Владислава Петковића Диса на часу обраде. Изнесите ваша размишљања и утиске поводом ове песме!
2. Пажљиво издвојите синтагме у којима се јавља епитет мртав! Како издвојене синтагме тумачите и каква је функционалност акумулираног епитета: мртав?
3. Издвојите основне песничке мотиве. Посебну пажњу посветите мотиву нирване. Шта она представља и какав је њен смисао?
4. Препознај исповедни, наративни ток у песми! Чиме је условљен песимистички доживљај лирског субјекта?
5. Проучите ритмичке и мелодијске вредности песме. Какав утисак на вас оставља заокруженост Дисове песничке форме? Предочите како композициона заокруженост песме утиче на мисаону заокруженост!

Нирвана

*Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;
Прилазили к мени као жртви,
Као боји пролазности ствари.*

*Ноћас су ме походила мора,
Сва усахла, без вала и пене,
Мртав ветар дувао је с гора,
Трудио се свемир да покрене.*

*Ноћас ме је походила срећа
Мртвих душа, и сан мртве руже,
Ноћас била сва мртва пролећа:
И мириси мртви свуда круже.*

*Ноћас љубав долазила к мени,
Мртва љубав из свију времена,
Заљубљени, смрћу загрљени
Под пољупцем мртвих успомена.*

*И све што је постојало икад,
Своју сенку све што имађаше,
Све што више јавити се никад,
Никад неће к мени дохођаше.*

*Ту су били умрли облаци,
Мртво време с историјом дана,
Ту су били погинули зраци:
Сву селену притисну нирвана.*

*И нирвана имала је тада
Поглед који нема људско око:
Без облака, без среће, без јада,
Поглед мртав и празан дубоко.*

*И тај поглед, к'о кам да је неки,
Падао је на мене и снове,
На будућност, на простор далеки,
На идеје, и све мисли нове.*

*Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;*

*Прилазили к мени као жртви,
Као боји пролазности ствари.*³⁵

Ученици су претходним обрадама Дисових песама већ усвојили његове доминантне теме, филозофска размишљања и књижевно-уметничке тенденције. То им омогућава да сагледају Дисов песимистички однос према стварности с доминантним мотивом смрти, који је учестали мотив Дисовог певања. С тога истичу да је и песма *Нирвана* у њима доживљајно побудила атмосферу ноћи и смрти те човеково унутрашње немирење са нестајањем. Учестало присуство епитета „мртав“, али и мотива ноћи, гробља и епитета: умрли, погинули и усахли додатно у исповедном казивању лирског субјекта уланчано дочаравају његову немоћ пред призорима смрти који се хиперболично непрестано усложњавају добијајући космичке оквири. Ако издвојимо синтагме у којима се јавља епитет мртав: „мртав ветар“, „мртве душе“, „мртве руже“, „мртва пролећа“, „мириси мртви“, „мртва љубав“, „мртве успомене“, примећујемо да се песнички и значењски издвојене именичке синтагме синтакстички инверзно образују што има за циљ да епитет поприма значењско обележје главне именичке речи, док центар синтагме постаје зависни члан.

Дакле, речи: ветар, душе, руже, пролећа, мириси, љубав и успомене не посматрамо као централизоване носиоце песничких значења. Значењски потенцијал опредмећен је епитетом „мртав“ који номинално, именичку пунозначност добија у уводној и завршној строфи као брижљиво стилистички изграђен градијски низ. Примећујемо да је Дисова форма условљена значењским потенцијалом те да је песник морао посветити пажњу и формалним законитостима у естетском обликовању песме, посвећујући се и њеном мелодијском и ритмичком богатству које почива на заокружености пуног звука.

Мотив нирване је код већине ученика иновативан па треба указати на његово значење. Тек тада ученици ће успешно приступити тумачењу које ће им омогућити да сагледају значењске потенцијале метафорички употребљених речи. Са сазнањем да је нирвана стање вечитог и блаженог мира, потпуно ослобођење

---

³⁵ Видети: *Антологија српског песништва*, наведено дело, стр. 215-216.

духа од материје, ученици указују на фигуративно значење овог мотива у песми *Нирвана* Владислава Петковића Диса.

У Дисовој песми мотив нирване није опредмећен његовим пуним значењем које почива на апсолутном стању мира, у њему је значењски интегрисано и угаснуће свега људског, отуда је њен поглед „мртав“. Међутим, тај поглед је и део човековог унутрашњег универзума; лирски субјекат носи жаоку тог погледа у себи посредством снова који се сада јављају као носиоци надљудског, трансцедеталног искуства – искуства изван чулног опажања и граница људског искуства. Отуда је лирски субјекат издвојен од остатка света, усамљен у спознаји која се обичним смртницима указује као немогућа. Дакле, Дис пева о лирском субјекту који прекорачује границе људске егзистенције, а опет с друге стране, његово метафизичко и космичко искуство конкретизује у домену сновне фантастике и мистике. У складу с тим, његово искуство је, иако ван реалног времена и простора, зачето у домену човекове слутње. Оно што се јавља изван слутње, као човеково апсолутно сазнање, јесте свест о пролазности људског живота која је у Дисовој песми индивидуализована и самим тим додатно наглашена што условљава и емотивни набој лирског субјекта, коме је сусрет с оностраним појавама омогућио спознају пролазности свих ствари укључујући и самог лирског субјекта коме је омогућен „поглед“ у онострано.

У завршној строфи, која је идентична првој, треба нагласити и присуство речи „жртва“. Свест о лирском субјекту као жртви указује на песимистичко виђење света, у коме се човек повинује вечним законима природе који својим дејством чине да је сваки човек у егзистенцијалном свету суочен с губитком, отуда је све што је окруживало човека усахло и мртво, у домену прошлог.

Завршним методичким кораком наставник подстиче ученике да сагледају основна обележја епохе модерне, инсистирајући на издвајању космополитизма, индивидуализма и песимизма, који скупа одређују песништво овог раздобља. С друге стране, тежња ка формалном савршенству, естетизам и култ лепог имали су знатног утицаја на прихватање песника од стране актуелне критике. Међутим, апсолутном суду критике, супротставило се песништво Диса које је и поред

оспоровања пронашло свој пут до новоуспостављених антологијских вредности потоњег времена.

Српско песништво модерне прихватало је обележја епохе, али је и неговало традиционално српско родољубље, социјални утилитаризам и друштвени активизам. Народни дух и национализам били су састави део песника не тако давно поробљеног народа. Иако непопун, успон европејизма имаће судбоносан примат у формирању обележја даљег књижевног успона у Срба. Досегнути врхунац у критичарском раду биће главни усмеривач даљег књижевног развоја.

Ради успешне систематизације песништва епохе српске модерне, ученици добијају задужења у виду припремних задатака.

Припремни задаци

1. Истакните и анализирајте начела по којима Богдан Поповић врши одабир песама за *Антологију новије српске лирике*. Која три кључна естетска мерила он уводи у свом предговору?
2. Компаративно пратите мотив жене у љубавној лирици српске модерне! Укажите на кључне разлике у доживљајима љубави и осећањима према жени!
3. Набројте песме у којима доминирају родољубива осећања! Шта је карактеристично и заједничко обележје родољубиве лирике српске модерне?
4. Пронађите социјалне мотиве у песмама српских модерниста. Наведите стихове у којима се социјални мотиви јављају.
5. Које песме можете издвојити као мисаоне? Поткрепите свој одабир мисаоних песама конкретним стиховима у којима се истичу песничке мисли!
6. Анализирајте песме у којима се јавља песимизам. Образложите чиме је он условљен!
7. Који песник је по вашем мишљењу досегао највеће артистичке и естетске вредности у погледу форме? На основу чега сте то закључили?
8. Направите вашу естетску лествицу, одредите критеријуме и разврстајте песнике српске модерне водећи се вашим читалачким укусом!

9. Водећи се вашим естетским мерилима, направите лествицу песама песника српске модерне (од најдопадљивијег до најнезанимљивијег). Оправдајте ваше вредновање песама аргументима који оправдавају положај и место песама унутар ваше вредносне лествице!

Ученицима се пружа могућност да своје одговоре (на припремне задатке) излажу усмено, посредством панона и видео презентација, како би дошла до изражаја њихова креативност и оргиналност.

Седми модел: Систематизација и утврђивање градива о песницима српске модерне

Систематизација и утврђивање градива о песницима српске модерне омогућиће нам систематско методичко проучавање српске модерне и отворити могућност за истраживање и сагледавање актуелности поезије српске модерне. Основни циљ јесте да се:

- направи књижевно-историјски преглед епохе српске модерне где ће у фокусу сагледавања бити поезије песника српске модерне, њене опште, али и посебне карактеристике својствене само песницима нашег поднебља;
- успоставити корелацију са другим гранама уметности, посебно са сликарством, како би се запазила општа уметничка стремљења уметника и књижевника периода српске модерне;
- испитају различите могућности тумачења поезије српске модерне и уочи у којој мери су ученици оспособљени за даља самостална проучавања и истраживања књижевних и уметничких дела епохе модерне;
- сагледа ученичка креативност у иновативним и савременим методичким активностима и оспособљеност за примену и коришћење нових рачунарских система и информационих технологија у настави књижевности;
- утврди степен заинтересованости ученика за период српске модерне и процени у којој мери су ученици савладали градиво о песницима српске модерне.

Ваља напоменути да синтеза градива о песницима српске модерне није заступљена само на часу систематизације, већ да су бројне активности које доводе до синтезе градива биле заступљене и на самим часовима обраде у виду општих и појединачних припремних и домаћих задатака. Предвиђене активности усмеравале су обнављање стечених знања и утицале на проверу ученичких мишљења, ставова и запажања и на самим часовима обраде. Неке од припремних активности ученика

биће реализоване тек на часу систематизације. Ту пре свега убрајамо читање написаних есеја о песницима српске модерне, презентације ученика – антологичара о својим естетским мерилима и одабиру песама песника српске модерне за савремену „ученичку“ антологију песништва поменуте епохе, као и учествовање ученика у дебати о естетским донетима песника српске модерне и различитим иновативним активностима које ће у даљем раду бити изложене.

За систематизацију и утврђивање градива могу бити предвиђене следеће активности:

- употреба интернета и мултимедије,
- дебата,
- квиз,
- мапе ума,
- есеј,
- присуство госта – предавача ликовне уметности (корелација књижевност – ликовна уметност),
- презентација ученика – антологичара,
- креативне ученичке активности: шематизовано дрво песништва и
- тест провере знања.

Употреба интернета и мултимедије у свакодневном наставном раду

Примена информационо-комуникационе технологије у настави омогућава креирање ефикасних методичких стратегија, чија употреба доприноси побољшаном квалитету наставе књижевности. Сходно техничкој опремљености, наставнику могу бити на располагању рачунари, приступ интернету, постојање дигиталних кабинета, мултимедијалних учионица и поседавање интерактивне табле. Другим речима, од техничко-технолошких услова у школи зависиће и наша могућност коришћења интернета и мултимедије у свакодневном наставном раду. Уколико изузмемо опремљеност школе, наставнику се увек пружа могућност да упуту ученике на функционалне сајтове, звучне и видео-записе који ће им помоћи у осмишљавању креативних презентација.

Предавања подржана мултимедијалним *Power Point* презентацијама су далеко ефикаснија и занимљивија од класичних. Презентација мора бити припремљена пре часа да би њен приказ на часу омогућио уштеду времена, које би било утрошено за писање на табли, а примена мултимедијалних елемената у презентацији заменила би примену очигледних наставних средстава.

Употреба ученичких презентација на часовима систематизације градива из књижевности може допринети примени искуства, стечених знања, али и долажењу до нових идеја, додатних објашњења и креативних подстицаја за даље изучавање и усавршавање. Поред употреба интернета и мултимедије у настави књижевности, наставникова је дужност да постојано развије љубав и према додиру са књигом. Успостављање дијалога, вербалне комуникације, може се иницирати активностима унутар дебатне радионице.

Дебата

Дебата представља јасно организован и прецизно временски дефинисан начин размене мишљења. Њен значај јесте у успостављању дијалога, размени и сукобљавању мишљења. Свесна активност ученика битан је предуслов за њену реализацију. Изношењем теза и аргумената, с једне стране, и оспоравање истих уз предочавање контрааргумената, с друге стране, подстицајно се афирмише проблемско питање и ставља на проверу предложено решење, односно одговор. Када је реч о песништву модерне, због бројних полемика, вредновања и оспоравања песничких домета појединих песника, дебата се намеће као логичан избор у преиспитивању уметничких вредност појединих песничких дела.³⁶

Квиз

Квиз представља погодну методичку активност за утврђивање ученичких репродуктивних могућности на основу датих тачних одговора који подразумевају поседовање одређених знања. Квиз може подстицати индивидуални, али и групни

---

³⁶ Унутар наше дебатне радионице покренуто је питање: Да ли је поезија Алексе Шантића по мерилима Богдана Поповића? Дебату видети у Прилогу 3, стр. 233.

рад уколико се такмиче групе ученика. Учење, усвајање и репродуковање стечених знања кроз забаву и игру, главни су предуслови за примену ове специфичне игре у настави.³⁷

Есеј

Оспособљавање ученика за писање есеја од посебног је значаја за формирање ученичког мишљења, закључивања и способности уметничког обликовања текста, што доприноси писаној култури изражавања. Есеј је посебно делотворан на пољу књижевности где доприноси сагледавању књижевноуметничког текста на основу властитих мерила, која су се обликовала у поступку усвајања и систематизације стечених знања. Да би ученик написао добар есеј о песничком делу, неопходно је прочитати га више пута, доживљајно и интерпретативно, како би изградио сопствени став и тачку гледишта, на основу којих ће пренети најпре лични, а потом и шири увид у познавање вредности прочитаног дела.³⁸

Књижевност – ликовна уметност (корелација)

Да би нагласили естетску делотворност поједних песничких слика, неопходно је ученике подстицати да прате појављивање слика у песничким делима. У симболичкој дескрипцији редослед појављивања чулних дражи и начини перцептивног груписања имају посебну експресивност (Николић, 1992: 250). Код уочавања песничких слика, неопходно је нагласити да „углови посматрања и ток наилажења и смењивања појединости у актуелном чулном пољу битно утичу на симболично смерање описа“ (Николић, 1992: 250). Посебно је симболика

---

³⁷ Наш квиз састоји се од петнаест питања са системом одговора на заокруживање. Питања, предложене одговоре и решења можете видети у Прилогу 4, стр. 238.

³⁸ Наша задата тема за есејистички приступ гласи: „Симболика јаблана у истоименој песми Јована Дучића“. Есеј на задату тему видети у Прилогу 5, стр. 241.

простора³⁹ наглашена у песништву модерне, услед чега постаје предмет наших испитивања и тумачења пројекција „живе“ природе.

Изван поезије, ликовна уметност пројектује примарну и искуствену слику. Опажањем мрака и светлости, низине и висине, отвореног и затвореног простора, боја, физичких појавности и предметности, ученици постепено откривају да и песничке и ликовне слике могу имати више различитих значења, која су условљена симболиком представљеног простора.⁴⁰

Мапе ума

Мапе ума представљају графички приказ (на једном листу папира одговарајућег формата) теме или појма који обрађујемо или желимо да објаснимо. Велики број научника, стваралаца, филозофа користио је овај начин представљања својих идеја и бележака. Мапе ума које ми данас познајемо разрадио је Тони Бузан, психолог и аутор многих књига из области популарне психологије.⁴¹ Мапе ума се стварају једноставно. Ученици могу радити појединачно, у пару или у групи или на нивоу целог одељења. Уколико ради већи број ученика, или се мапа ради на нивоу целог одељења потребно је обезбедити већи папир, хамер. За стварање једне добре мапе потребни су фломастери или оловке различитих боја.

Мапе ума доприносе бољем повезивању појмова у оквиру предмета, са другим предметима, догађајима, искуством ученика. На овај начин тему сагледавају свеобухватно, целовито и јасно. У настави књижевности, наставник мапе ума може користити често, било да их ученици сами израђују, било да их наставник ствара док ученике упознаје са новим садржајима, било да је то групни рад.

Мапа ума се израђује тако што се на средини папира нацрта цртеж који приказује тему или се словима напише назив теме. Из централне слике потребно је нацртати

---

³⁹ Симболика простора у песничким делима заузима посебно место у методичким приступима Милије Николића. Видети: *Методика наставе српског језика и књижевности* (Николић, 1992: 250-252).

⁴⁰ Гостовање наставника ликовне уметности помоћи ће ученицима да прошире своја знања о епохи модерне и уоче у којој мери се ликовне и песничке слике прожимају када су носиоци исте поруке или једне јединствене епохе у свим уметностима. У прилогу овог рада можете видети одабране слике и мотивационе задатке који доприносе сагледавању одређених песничких слика (Прилог 6, стр. 243).

⁴¹ Бузан Тони, Бузан Бари, *Мапе ума*, Финеса, Београд, 1999.

гране, стрелице на којима ће ученик или наставник записати кључне појмове и додати слику или симбол. Уколико се издвојени кључни појам може проширити и допунити, у наставку гране додаје се неколико тањих грана на којима ће бити исписана реч или нацртана слика датог појма, као проширење идеје са прве гране. Неопходно је поштовати ток и хијерархијску дебљину линија. Дебље линије су ближе основном појму и рачвају се на тање, а тање на још тање и све тако док има потребе за тим. Када мапу ума ученици заврше потребно је да на основу мапе дискутују – прокоментаришу створену мапу. Охрабрењење да стварају мапе ума ученици добијају сазнањем да нема погрешних мапа и да је свака мапа коју они створе продукт њиховог процеса размишљања и преглед њихове перцепције дате теме.⁴²

Презентација ученика антологичара

Презентација ученика антологичара дата је с намером да се подстакну активности напредних ученика, који показују веће интересовање за епоху модерне у српској књижевности. Основни задатак ученика јесте да осмисли сопствена мерила којих ће се придржавати у одабиру песама за своју антологију песништва српске модерне. Мерила по којима ће песме бити одабране, морају бити дата у виду предговора, где ће сви услови за одабир песама бити јасно и прецизно образложени.⁴³

Дрво песништва

Шематизовано дрво песништва подстиче креативне ученичке активности и представља завршну методичку активност. Ученици на самолепљивим папирићима исписују стихове (без наслова песме) песника српске модерне и потом „олиставају“ нацртано стабло на хамеру. Ученик може добити право да „олиста“ дрво песништва тек када локализује стихове који су претходно залепљени на стаблу.

---

⁴² Мапе ума које могу бити део креативних стваралачких активности ученика на часу можете видети на примерима песништва епохе српске модерне у Прилогу 7, стр. 246.

⁴³ Мерила по којима је извршен одабир песама ученика антологичара можете видети у Прилогу 8, стр. 249.

Након предвиђених игара за систематизацију и усавршавање стечених знања, неопходно је извршити проверу истих, што ће нам омогућити да увидимо успешност наставних модела. Провера рецепције и постигнућа ученика може бити остварена применом теста.

КОНТРОЛНИ ПРИСТУП – ТРАДИЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ

Осми модел: Поезија Алексе Шантића⁴⁴

Претпразничко вече, Вече на шкољу

Наши контролни приступи, односно традиционални модели, нису дати с тенденцијом да се прикаже слабост традиционалне наставе и њен „догматско–репродуктивни карактер“⁴⁵, где је једини критеријум истине наставникова реч. Наиме, реч традиционално у нашем именовану модела треба посматрати независно од онога што обухвата значење традиционалне наставе. У нашем раду она се јавља као део устаљене наставне праксе по којој се песништво српске модерне обрађује у настави по песницима – носиоцима програмских начела епохе модерне. Имајући то у виду, наши традиционални модели могу се сагледати и као примери креативне наставе, која за своје кључно одређење узима „афирмацију стваралаштва ученика и наставника у васпитно-образовном процесу“ (Маринковић, 1995: 11). Једна од наставних метода, коју у овим моделима примењујемо, јесте истраживачка метода⁴⁶, где је улога наставника да усмерава, контролише, организује и подстиче ученике на рад и дискусију. Наставник даје уводну реч, ствара проблемску ситуацију, поставља хипотезу, предочава проблеме и задатке, док се ученици (самостално или у групи) њима баве. Задатак наставника је да прати рад ученика и усмери ток њиховог истраживања у тумачењу песничког дела. Када примењујемо групни рад, од изузетног је значаја да у излагању учествују сви чланови групе, односно да „сваки члан извештава о свом делу посла“ (Николић, 2009: 131).

Обрада поезије Алексе Шантића подразумева интерпретацију (прочитаних) репрезентативних песама поменутог песника. Истраживачко читање ученика

---

⁴⁴ У традиционалним моделима дајемо само суштину и ток уметничке анализе. Наставникову уметност у вођењу часа и дијалога са ученицима подразумевамо.

⁴⁵ Видети: Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Београд: Креативни центар, 1995, стр. 11.

⁴⁶ "Суштина ове методе је у самосталном раду ученика на решавању проблемских и истраживачких задатака у целини" (Маринковић, 1995: 76).

водиће се на биографском и књижевном нивоу. На биографском нивоу ученици ће се бавити занимљивостима из песниковог живота, фазама његовог стваралаштва и песничким донетима. Књижевни план обухватиће анализу одабраних песама, где ће доћи до изражаја тумачење и вредновање конкретног песничког дела.⁴⁷

За анализу песама *Претпразничко вече* и *Вече на шкољу* ученици су се унапред припремили помоћу истраживачких задатака:

- Које облике казивања препознајете у песмама? - Шта се постиже дескрипцијом у песми „Вече на шкољу“? - Издвојте доминантан облик казивања у песми „Претпразничко вече“. - Уочите особине нарације у овој песми. - Који су њени делови? - Шта је у поменутој песми представљено дескрипцијом?

- Обратите пажњу на композицију песама. Које бисте композиционе карактеристике издвојили?

- Из које се позиције јавља лирски субјекат у једној, а из које у другој песми? - Чему то доприноси?

После изражајног читања песама *Претпразничко вече* и *Вече на шкољу*⁴⁸ ученици саопштавају своје утиске. Слушајући песму *Претпразничко вече* осетили су атмосферу празника, али и, уживљавајући се у позицију лирског субјекта, самоћу и тугу, узроковану управо усамљеношћу и смрћу ближњих. Песма *Вече на шкољу* оставља туробан утисак беде и муке која притиска „убоги пук“. Све то појачано је атмосфером мукле ноћи, па песма шири осећај безнадежности и безизлаза.

---

⁴⁷ Да би реализација часа била успешна неопходно је руководити се следећим наставним циљевима: Упознати ученике са песништвом Алексе Шантића. Уочити доминантне облике казивања и њихову функцију у предвиђеном избору. Запазити композиционе карактеристике песама. Задржати се на појмовима елигије и социјалне песме. Подстаћи ученике на боље упознавање са Шантићевим стваралаштвом. Истаћи важност породице и осећања у животу сваког човека. Указати на однос стваралаштво - стваралац. Навести их на разумевање и саосећање са угроженим друштвеним слојевима. Оспособити ученике да сами уочавају којим књижевним врстама припадају одређена дела. Навести их да форму посматрају у вези са садржином. Подстаћи их да уочавају сличности које се испољавају у различитим делима истог писца.

⁴⁸ Текст песме *Претпразничко вече* видети на 93. страни овог рада, а песме *Вече на шкољу* на 82. страни.

Да би се упознали са биографијом песника, наставник укратко говори о лику и делу Алексе Шантића.

Алекса Шантић рођен је у Мостару 1868. За тај град био је везан цео његов живот. У Мостару је живео, стварао и умро 1924. године. Он се није школовао у иностранству попут Дучића и Ракића, па је махом устаљено мишљење да је Шантић песник невеликог образовања и слабог познавања европског књижевног наслеђа, те да је његово песништво темељено искључиво на домаћим узорима. Међутим, Шантић је био познавалац италијанског и немачког језика, а преко немачких превода сусретао се и са књижевношћу других европских народа. Такође, Мостар у то доба није био каква забачена културна и књижевна провинција, до њега је допирало све оно што се у Европи дешавало на пољу културе и књижевности. Поред писања песама, Шантић се бавио и превођењем, те познајемо шест његових превода са немачког језика. Уређивао је веома значајан књижевни часопис *Зора*. Кад је о односу критике према Шантићу реч, често се помиње негативна критика Богдана Поповића, али не смемо заборавити да је у Поповићевој Антологији Шантић заступљен са дванаест песама. Скерлић је веома високо вредновао Шантићеву родољубиву поезију. Шантићеве песме можемо поделити у три врсте: интимне песме, уметничке севдалинке и родољубиво-социјалне песме. Судбина Шантића као човека била је да остане како без родитеља, тако и без браће и сестара. Губици су на њега снажно деловали, што се пренело и на књижевни рад. Недостатак породице јасно уочавамо у песми *Претпразничко вече* (Деретић, 2004: 942-944).

Након излагања наставника, ученици ће изнети резултате свог истраживачког рада на песмама.

Најпре говоримо о облицима казивања заступљеним у песмама. Учили смо да је у песми *Вече на шкољу* присутна дескрипција. Употребљене су бројне именице и придеви, те из описа сазнајемо да је пучина плава, мрак прохладан, главе мршаве, бог распет... Дескриптивни елементи нису ту само ради дочаравања пејзажа, они учествују у грађењу социјалних мотива, приказују однос између човека и космоса, односно бога.

Погледајмо контраст из прве строфе: прохладни мрак и црна хрид дати су насупротив плавој пучини и задњем руменом зраку. Плава и румена боје су дана, светлости, ведрине, али оне се на платну песме гасе и замењују црnilом. Надоласком мрака асоцирана је црна боја, која се одмах потом помиње као боја хриди, па се пејзаж потпуно окива нијансама таме. Дан, као позитивни принцип смењује се злослутним бојама ноћи. Примећујемо да уз мрак долази епитет „прохладан”, чиме се указује на отворен простор и незаштићеност.

У описима нема превише речи, довољан је обично један епитет да се стекне потпуна и широка представа о ономе што се приказује. О људима и њиховом животу на острву сазнајемо тек из неколико речи. „Мршаве главе“ синтагма је којом је представљен народ, а која нам указује да међу људима влада глад. Да је то сироти народ говори нам и епитет „убоги“, којим је одређена именица „пук“. У опису њихове молитве налазимо један стих из кога видимо какво је острво: „по кршу дршће звук“. Именица „крш“ довољна је да дочара земљу која човеку ништа не може пружити, њоме се дозива патња и мука острвљана.

Но, то није једино значење које из речи „крш“ ишчитавамо. Док се „убоги пук“ молитвом обраћа богу, звук црквеног звона, који би требало да означи посредника између човека и бога, „по кршу дршће“. Из крша се бог не може одазвати, те већ наслућујемо да је молитва узалудна. Следећом строфом тај се наговештај потврђује:

*Клече мршаве
главе
пред ликом бога свог, -
ишту... Но тамо
само
ћути распети бог.*

Последњим стихом јасно је казано да одговора нема, молитва до бога није допрла. Придев „распет“, с једне стране, слика кип или икону Христа, коме се народ у молитви клања, док, с друге стране, појачава утисак узалудности молитве. Тек

васкрсли бог може помоћи народу, а распети бог немоћан је.

Поменути опис надоласка ноћи из прве строфе понавља се незнатно измењен и у завршној строфи. Бог је распет и не одговара, ноћ се над острвом надвија, човек остаје немоћан на камену шкоља и пред бескрајем пучине.

О глаголима говоримо обично у вези са нарацијом. Међутим, издвојићемо их неколико из ове песме, који због своје велике експресивности знатно употпуњују пејзаж, атмосферу, слику немоћи човека. „Задњи румени зрак“ се не гаси, већ „трне“, као да се гуши и трза, умире. Црквено звоно „јеца“, из чега израња саосећање са судбином народа и патња због неуслишене молитве. Поменули смо већ звук звона који „дршће“. Употребљени глагол говори о несигурности, страху, слабости. Наведени глаголи пример су персонификације, они обично означавају стање човека, те се њиховим појављивањем у песми појачава емотивни набој.

У песми *Претпразничко вече* поред дескрипције заступљена је и нарација, и то као доминантан облик казивања. До оваквог закључка дошли смо учивши постојање бројних глагола у тексту. Лирски субјекат казује о негдашњим срећним временима, о дому у доба празника док су чланови породице били ту, насупрот чему долази тужна и пуста садашњост. Због природе онога о чему се приповеда, наративни ток пропраћен је снажним емоцијама, те закључујемо да није реч о епској, већ о лирској нарацији.

Доба празника подразумева посебно расположење, уз које иду и осећање нечег свечаног, среће, радости. Празници су често и асоцијација на породична окупљања. Међутим, уводном строфом осликава се потпуно супротно:

*Сјутра је празник. Своју свјетлост меку
кандило баца и собу ми зари.
Сам сам. Из кућа бије сахат стари,
и глухи часи неосјетно теку.*

Усамљеност у доба празника говори о посебном стању лирског субјекта и овде већ наслућујемо да ће нарација имати посебан, емотивни тон. Кроз наративни ток

смењују се слике негдашње породичне среће и садашњости обележене тугом и усамљеношћу, да би се најзад, као замена за изгубљену породицу, појавиле и лирском субјекту обратиле песме, његове и другова његових.

У песми се може издвојити шест наративних целина. Прву сачињава неколико уводних строфа и можемо је именовати као *Усамљеност лирског субјекта*. Овом се целином најављује долазак празника, који лирски субјекат ишчекује у празном дому, где му друштво чини само „сјећање једно“. Управо то сећање предмет је друге наративне целине. Наиме, у њој лирски субјекат слика породичну срећу из прошлости. Доба је као и сада претпразничко, на окупу су отац, мајка и они – деца, придружује им се и стари сусед Петар, отац уз гусле пева Бановић Страхињу... Другу целину означавамо као *Породична идила из детињства*. У трећем делу лирски субјекат се из сећања враћа у самоћу своје собе, а назваћемо га упаво тако: *Повратак у самоћу собе*. Четврта целина на позорницу изводи песме, које прхнуше из књига и окружише усамљеног лирског субјекта, те би њен назив био *Песме су оживеле*. Следи наративни део у коме се песме обраћају лирском субјекту нудећи му утеху казивањем како су оне његова „света жива породица“. Овај сегмент бележимо као *Песме теше лирског субјекта*. У последњој, шестој целини лирски субјекат сузама среће изражава радост јер више није сам и њу ћемо именовати овако: *Лирски субјекат у песмама налази утеху*.

Називе целина бележимо на табли. Наведени примери само су једни од могућих за њихово именовање. Ученике можемо подстаћи да за назив сваке целине пронађу одговарајуће стихове у песми.

- 1. Усамљеност лирског субјекта**
- 2. Породична идила из детињства**
- 3. Повратак у самоћу собе**
- 4. Песме су оживеле**
- 5. Песме теше лирског субјекта**
- 6. Лирски субјекат у песмама налази утеху**

Пошто смо истакли да је нарација у песми лирска и одредили њене делове, време је да обратимо пажњу и на елементе дескрипције. Песма је обележена контрастом прошлост – садашњост. Лирски субјекат, усамљен у својој соби претпразничке вечери, присећа се како је негда, док је породица била на окупу, дом изгледао. Хронотоп који повезује прошлост и садашњост представљају управо соба и предбожоћна ноћ. Празнина собе у садашњости лирском субјекту даје подстрека за присећање. О усамљености лирског субјекта сазнајемо на самоме почетку, он кратко каже: „Сâм сам“. На самоћу се надовезује и опис собе, који стаје тек у неколико стихова: „Своју свјетлост меку / кандило баца и собу ми зари, / (...) Из кута бије сахат стари, / (...) Пећ пуцка и грије“. Сама соба није се променила, наведене ствари део су и некадашњег и садашњег ентеријера. И у садашњости и у прошлости посматрамо опозицију између отвореног и затвореног простора, али она у различитим временима није иста. Соба из прошлости је заштићен, топао простор, не само због ватре из пећи, већ пре свега због присуства оца и мајке, симбола сигурности, због тоpline и љубави породице. У садашњости пећ поново греје, али „грањем замрзнутим“ у прозор „голи орах бије“. На тај се начин представља опасност која прети да продре у собу и разгради је остављајући лирског субјекта незаштићеног. Дакле, суштину разлике између двају времена представља присуство, односно одсуство породице.

Друга наративна целина, којом је представљена породична идила из прошлости, нарочито је богата дескрипцијом. Видели смо да је соба, односно дом био испуњен срећом, радошћу и да је важна компонента такве атмосфере породица лирског субјекта. Тако ће лирски субјекат своју нарацију обогатити управо описом чланова породице и старог суседа.

*Уврх, на меку шиљту, отац сио,
пружио чибук, и дим се колута.
Његова мисџ надалеко лута,
и поглед блуди сањив, благ и мио.*

Уза њ, тек мало на шиљтету ниже,

*ко символ среће, наша мајка бдије;
за скори Божић кошуље нам шије
и каткад на нас благе очи диже.*

Наведеним стиховима лирски субјекат представља оца и мајку, али из њих такође видимо поредак једне патријархалне породице: отац, као глава, седи на највишем делу, док се мајка налази нешто ниже. очев поглед „сањив, благ и мио“ заправо је слика оца, наведени придеви очеве су карактерне црте. Мајка је „символ среће“, поглед јој је такође благ, а стих који казује да она кошуље шије говори нам о њеној брижности спрам деце.

У породични потрет лирски субјекат уводи и суседа Петра. Осим што о „старом сусједу“ сазнајемо да је „висок као бријег“, очева реченица - „наредба“: „Он вазда воли говор и сијело - / отворите му!“ слика како старог суседа, тако и оца, а самим тим и породицу. Из наведених стихова ишчитавамо очеву радост због доласка суседа који „воли говор и сијело“, а то значи да колико су те речи ознака Петрове, утолико су ознака и очеве дружељубивости, али и гостопримства. Радост очева због доласка госта преноси се на породицу, што видимо из поступка деце, која потрче „ко вјетар“ да суседу отворе врата. Његов долазак додатно употпуњава радост дома: „Сва новом срећом огране нам соба!“. Суседово казивање приче „из далеког доба“ и очево гуслање Страхињића Бана призивају још даљу прошлост од оне садржане у сећању лирског субјекта, али се, такође, дозивају и са хронотопом наше реалистичке приповетке причања уз ватру.

Опис давнашње среће смештен је у оквире самотне садашњости лирског субјекта и стога је обојен снажним емоцијама, праћен тугом и сетом, болом због губитка породице. Сликањем идиличне прошлости осећај усамљености се интензивира, те емотивни акценат песме остаје на њему.

Након анализе наративног и дескриптивног елемента, наставник ученике подстиче да уоче и драмску компоненту песме. Ученици се досећају строфе која описује долазак суседа Петра, а у коју је укомпонован монолог оца:

У то би халка закуцала. - „Петар!”
- ускликне отац. - „Он је зацијело!
Он вазда воли говор и сијело -
отворите му!”... И ми сви ко вјетар

У појединим деловима, такође, песма доноси драмску напетост. Она је садржана у успоменама на породицу, у општењу лирског субјекта са умрлим ближњима преко сећања. Исто тако драматичан је моменат када се из књига чује „шушањ ко вилине косе“ и лирски субјекат у чуду посматра како се по соби, попут птица, разлећу песме. Овде се још једном сусрећемо са монологом, који препознајемо у обраћању песама лирском субјекту.

Због дужине песме *Претпразничко вече* неопходно је задржати се нешто више на њеној обради, те након говора о облицима казивања, ученицима дајемо задатак да издвоје основне мотиве песме.

Три су основна мотива која се у песми могу издвојити: мотив усамљености и дубоког бола, мотив прошлости и тоpline породичног живота из детињства и мотив стваралаштва. Прва два мотива дата су у контрасту, временском: садашњост – прошлост, емотивном: туга – срећа, где се туга јавља као последица усмљености, везане за садашњост, а срећа потиче од породичне идиле прошлости. Трећи мотив, мотив стваралаштва, као да мири прва два. Кроз њега се лирски субјекат испољава као песник, који у својим делима налази животни смисао, замену за изгубљену породицу. Лирски субјекат прелази емотивни пут од среће уз породицу, преко усамљеничке туге, до поновне среће, коју налази при катарзичном сусрету са песама. Тиме се стваралаштво подиже веома високо и истиче се његова важност у животу самог ствараоца.

Други сегмент истраживачких задатака односио се на композицију песама. Композиционе одлике песме *Претпразничко вече* истакнуте су већ при говорењу о наративним елементима. Издвојене наративне целине истовремено представљају композиционе делове, па пошто смо их већ именовали, сада можемо одредити још које строфе чине одређене целине. Дакле, песма се састоји од тридесет једне

катренске строфе, које се могу поделити у шест целина. Прву целину, коју смо именовали као *Усамљеност лирског субјекта*, сачињавају прва, друга и трећа строфа. Од четврте до шеснаесте строфе тече други композициони сегмент: *Породична идила из детињства*. Трећа целина: *Повратак у самоћу собе* обухвата седамнаесту, осамнаесту и деветнаесту строфу. У четврту целину: *Песме су оживеле* улазе строфе од двадесете до двадесет шесте. Двадесет седма строфа отвара претпоследњи, пети композициони део: *Песме теше лирског субјекта*, док тридесет прва строфа сама чини последњу композициону целину: *Лирски субјекат у песмама налази утеху*. Како смо већ називе целина забележили на табли, сада поред назива дописујемо редне бројеве строфа које у те целине улазе.

- 1. Усамљеност лирског субјекта (1-3)**
- 2. Породична идила из детињства (4-16)**
- 3. Повратак у самоћу собе (17-19)**
- 4. Песме су оживеле (20-26)**
- 5. Песме теше лирског субјекта (27-30)**
- 6. Лирски субјекат у песмама налази утеху (31)**

Песма *Вече на шкољу* састоји се од четири строфе од по шест стихова. Карактеристично за композицију ове песме јесте истоветност њеног почетка и краја. Прва строфа, уз варијацију двају почетних стихова, понавља се као последња:

*Пучина плава
спава,
прохладни пада мрак;
врх хриди црне
трне
задњи румени зрак.*

*И сан све ближе
стиже.
Прохладни пада мрак.
Врх хриди црне
трне
задњи румени зрак.*

Оквирним строфама представљен је острвски пејзаж у сумрак. Унутар њих

посматрали смо молитву „убоног пука“, бога и природу који су на молитву остали неми. Падање ноћи с почетка и краја песме, како смо видели, није само миметички приказ заласка сунца, значење ових стихова пре свега је симболичко. Акцент је на црној боји, чије су конотације по правилу негативне. Да бисмо продрли у симболику оквирних строфа неопходно је имати у виду да су оне само део целине песме, да се дозивају са унутрашњим строфама и у тој спреси их морамо посматрати. Дакле, пејзаж оквирних строфа уклапа се у општу атмосферу песме, кроз коју се проламају уздаси пука и јецаји звона, а „распети бог“ ћути. Између почетних стихова прве и завршне строфе: „Пучина плава / спава“ и „И сан све ближе / стиже“ протекло је време једне молитве, али неуслишене. Пејзаж којим је песма отворена већ је замирањем светлости и преовладавањем таме наслутио узалудност дозивања бога. Последња строфа, која долази након молитве и сазнања о ћутњи бога, потврђује да се ништа није променило, светлост се и даље гуши и ноћ наступа. Нестанак дана уједно је и нестанак наде за пук. Како је кроз падање мрака представљен природни циклус који се понавља свакодневно, то понављање везујемо и за остале моменте песме – патњу пука, молитву, неодазивање бога.

Кружна, односно прстенаста композиција затвара песму не само у формалном смислу. Веома је важан њен допринос значењском слоју песме. Затворена композиција сугерише да се оно што је песмом испевано понавља као да иде путањом круга. Спаса пуку нема, звоно ће и даље одзвањати по кршу, бог се неће огласити.

Изучавајући позицију лирског субјекта, ученици су запазили да се он у песми *Претпразничко вече* јавља у првом лицу, док је песма *Вече на шкољу* испевана у трећем лицу. Лирски субјекат *Претпразничке вечери* говори о сопственим емоцијама, износи лична сећања, патњу, бол. У *Вечери на шкољу* лирски субјекат се не појављује као предмет певања ни у ком виду, али ипак осећамо његово присуство у позадини као посматрача. Тако закључујемо да су падање ноћи, празан звук звона, мршаве главе пука у молитви дати из перспективе лирског субјекта. Саосећање са патњом пука заправо је првобитно саосећање лирског субјекта које се са њега преноси на читаоца. Таква позиција лирског

субјекта као прикривеног посматрача доприноси објективности песме, док је лични аспект *Претпразничке вечери* у служби субјективности.

Пошто су ученици изнели резултате свог истраживачког рада, да би се анализа песама употпунила, наставник их на крају позива да аргументовано одреде којим лирским врстама припадају наведене песме.

Песма *Претпразничко вече* казује нам тугу лирског субјекта због усамљености, изазване губитком породице. Он с болом евоцира успомене из давних времена када су сви били на окупу, а дом зрачио срећом. Песма је снажно сентиментално обојена, основни тон је тон туге, те закључујемо да је реч о елегији.

Вече на шкољу говори о сиромашним људима осуђеним на каменито острво, где ничег нема сем беспрегледне пучине. Помен крша и мршавих глава довољан је да нам укаже на немаштину и глад, тежак положај становништва, коме није остало ништа до да се узалудно моли богу за помоћ. Пред нама је социјална песма са елементима дескрипције која предочава тежак положај једне друштвене групе.

Задатак за ученике:

- Песму „Претпразничко вече” упоредите са песмом „Зимска идила” Војислава Илића уочавајући сличности у њима, а потом прочитајте песму „О, класје моје”, издвојите њене социјалне мотиве и упоредите их са мотивима у песми „Вече на шкољу”!

Девети модел: Поезија Јована Дучића

Јабланови, Залазак сунца, Сунцокрети

Дугогодишњом квалитетном методичком праксом утврђена је посебна заинтересованост ученика трећег разреда средњих школа за књижевна дела песника српске модерне. Одабир тематско-мотивских и стилски сродних песама било је основно полазиште нашег експерименталног приступа. Међутим, обрада песништва српске модерне може бити подједнако креативна, успешна и занимљива и када се служимо традиционалним моделима, који нас упућују на обраду песништва српске модерне по песницима – носоцима програмских начела епохе модерне. Дакле, мотивисаност ученика није нужно условљена тематско-мотивским слојем, она може бити остварена и креативним стваралачким поступцима који ће довести до усвајања поетике и естетских мерила сваког песника српске модерне понаособ. Треба имати у виду да нам и традиционални приступ омогућава да репрезентативне песнике модерне сагледамо и у компаративном контексту, нарочито на часовима који су предвиђени за систематизацију и утврђивање наставног градива.

Песништво Јована Дучића, комплексношћу својих идеја, пружа бројне методолошке могућности и погодности за стваралачки приступ у настави.⁴⁹

Како би се припремили за тумачење Дучићеве поезије, ученици су благовремено добили следеће истраживачке задатке⁵⁰:

- *Протумачите симболику наслова свих трију песама (Залазак сунца,*

---

⁴⁹ Да би реализација часа била успешна неопходно је руководити се следећим наставним циљевима: Упознати ученике са стваралаштвом Јована Дучића, а с тим у вези и са поезијом српске модерне. На примеру песама из програма учити карактеристике Дучићеве поезије, истаћи најважније мотиве његовог песништва. Предочити ученицима да је Дучић мајстор форме и утврдити особености његовог стиха. Указати на песникове узоре. Пробудити код ученика интересовање за Дучићево стваралаштво, али и за поезију српске модерне. Оспособити их за изучавање и других песника који припадају истој епохи. Оспособити ученике за уживљавање у уметнички свет како би боље разумели осећања и мисли које се уметношћу преносе. Указати им на могућност посматрања једног уметничког дела или неког његовог сегмента из више угла.

⁵⁰ Наставник је одабрао три ученика, од којих ће сваки увежбати изражајно читање по једне од наведених песама. Један ученик добио је задатак да се информише о животу и делу Јована Дучића, што ће сажето изнети на часу.

Сунцокрети, Јабланови).

- Издвојте мотиве заједничке свим трима или бар двама песмама. - Протумачите их. - Какво је њихово значење? - Да ли је оно истоветно у свим песмама у којима се јавља? - Пронађите међу мотивима симболе.

Ученик који је унапред добио задужење, изнеће податке о животу и раду Јована Дучића.

Рођен је у Требињу 1871. године. У Мостару заједно са Алексом Шантићем и Светозаром Ђоровићем покреће и уређује књижевни лист *Зора*. Године 1899. одлази на студије у Женеву. Потом се враћа у Србију и постаје службеник Министарства иностраних дела, где у дипломатској служби остаје све до 1941. године, када емигрира у Сједињене Америчке Државе, где га и смрт затиче 1943. године. Објавио је: *Песме* (1901), *Песме* (1908), *Плаве легенде* (1908), *Песме* (1911), *Сабрана дела* (1932), *Лирика* (1943), путописну прозу *Градови и химере* (1940) и књигу филозофских есеја *Благо цара Радована* (1932) (Деретић, 2004: 945-956).

Јован Дучић

(Требиње, 17. фебруар 1871 — Гери, САД, 7. април 1943)

био је српски песник, писац и дипломата.

Парнасовска поезија, на коју се Дучић ослањао, ученицима је непозната, па ће наставник објаснити карактеристике овог песништва. Да би се избегло сувопарно набрајање, као илустрција парнасовских одлика послужиће одломак из Дучићевог есеја *Сили Придом*, а који се налази у књизи *Моји сапутници*. Наставник

ће најпре напоменути да је Сили Придом француски песник парнасовске школе, кога је Дучић веома ценио, а затим следи читање одломка:

Својим песничким пореклом Сили Придом припада оној великој плејади француских песника шездесетих година прошлог века. То су такозвани парнасовци, који су за тридесет година имали за себе све француске Музе. То је била више него једна песничка школа, то је читава једна традиција у области људске лепоте. Она се јавила као реакција на дотадашњи претерани лиризам романтичара; то је био покрет ка ослобођењу људске душе од сентименталних наступа и пијанства од речи. Оној апсурдној разнежености другова и ученика Игоових, ови другови и ученици Леконта де Лила ставили су насупрот своју неузбудљивост и стоичност. Насупрот ограничености у мотивима и једноликости у пејсажима, парнасовци су унели велику егзотичност мотива и природу целе људске колевке. Насупрот разуданости у ритму и строфи какву сте виђали и код најбољих романтичара, као код Мисеа, они су ставили своју челичну фактуру строфе и чистоту риме. Насупрот романтичарској католичкој инспирацији, они су ставили своју позитивистичку философију и нерелигиозност свог времена. Њихово верују било је у савршеном античком култу форме (Дучић, 2007: 229).

По читању одломка наставник ће на табли у виду теза записати карактеристике парнасизма које је Дучић истакао, а ученици ће добити задатак да током часа уоче сличности између неведених одлика и Дучићевог песништва. Закључке ће изложити у завршном делу часа.

Најбитније карактеристике је неопходно издвојити и нагласити:

- **реакција на претерани лиризам романтичара: ослобођење од сентименталности и разнежености**
- **мноштво мотива и разноврсност пејзажа**
- **савршенство форме**

Пошто су се ученици упознали са основним подацима о писцу, следи читање песама. Сваку песму прочитаће по један ученик, претходно задужен за то.

Након читања песама⁵¹, ученици говоре о својим утисцима, које ће наставник усмеравати питањима.

- Како су на вас деловале песме? - Која су осећања у вама изазвале? - Чиме су таква осећања подстакнута?

Песме остављају снажан утисак. Нагоне нас на размишљања о животу и смрти, пролазности, лепоти. Идентификујући се са светом песме, и на нас се пренело много пута поменуто осећање туге (у *Заласку сунца* и *Сунцокретима*), а такође смо осетили и чежњу за нечим далеким. Можемо очекивати да је песма *Јабланови* због своје сугестивности оставила најснажнији утисак на ученике, па ће истаћи да је у њима изазвала немир, стрепњу, страх.

Пошто су изнели своје утиске и осећања пробуђена песмама, разговор даље настављамо са циљем дефинисања основних осећања која у песмама владају.

Изнели сте осећања која су у вама песме покренуле. Да ли су она истоветна осећањима која у песмама владају? - Шта у самим песмама проузрокује таква осећања?- Које бисте осећање истакли као доминантно?

Кроз разговор са наставником, односно дијалошким методом, ученици ће истаћи да су осећања у њима подстакнута управо оним емоцијама које се у песмама јављају. Осећање туге уочавамо у песмама *Залазак сунца* и *Сунцокрети*. У првој песми туга је везана за жену о којој лирски субјекат говори – она седи „тужна, и у сенци смарагдових гора“, док је њена „вечна“ туга „тешка“, и „бескрајна“. Предочава нам се да жена плаче, те можемо закључити да се плач такође јавља као реакција на тугу. Узрок женине туге можемо потражити у њеном односу према лирском субјекту. Јасно је да није реч о стварној жени, она је везана за мисли лирског субјекта, али њено постојање у одређеном виду неоспорно је. Чини нам се да је и сама жена свесна да постоји само у нечијим размишљањима, али, с друге

---

⁵¹ Текст песме *Залазак сунца* видети на 36. страни овог рада, песме *Сунцокрети* на 52. страни, а песме *Јабланови* на 86. страни

стране, и тај неко заокупља њене мисли. Управо из свести о мимоилажењу светова – стварног, у ком се налази лирски субјекат и замишљеног, где видимо непознату жену, проистиче туга. Атмосфера која влада у простору где се жена налази готово је идентична осећању које је у њој – осим што „шумори ветар тужну песму снова“, непозната жена окружена је умирањем, како природе, о чему нам сведоче „бокори мртвих доцветалих ружа“, тако и свеопштом смрти, која нам је сугерисана симболиком заласка сунца.

У *Сунцокретима* туга је дата као унутрашње својство ових цветова. Она произилази из вечите жудње за небом, сунцем, за нечим што се не може сустићи.

Међутим, туга није доминантно осећање ових песама. Истакли бисмо у обе песме чежњу као главно осећање. У *Заласку сунца* то је чежња коју лирски субјекат осећа према непознатој жени, док је у *Сунцокретима* у питању већ поменути чежња за висинама, узвишеношћу, срећом.

Јабланови нам доносе слутњу, устрепталост, неизвесност и надасве страх – страх човека пред самим собом. Ово осећање препознајемо и у песми *Сунцокрети*. Наиме, сунцокрети „шуме у страху свом од мрака“, где мрак тумачимо као симбол значењски супротан сунцу и светлости, дакле, страх да се неће постићи оно за чим се жуди, али страх од мрака можемо видети и као страх од смрти. Песма *Залазак сунца* такође нам допушта да у њој уочимо осећање страха. Последњи стихови:

*Ах, не реците ми никад: није тако,
Ни моје срце да то лаже себи;
Јер ја бих плако, ја бих болно плако,
И никада се утешило не би'!*

сведоче нам да лирски субјекат, премда свестан да је непозната жена плод маште, има страх од разбијања илузије.

После разговора о утисцима и осећањима, дијалог се усмерава у правцу утврђивања лирске врсте којој песме припадају, а затим и на улогу природе у песмама.

- *Наслови свих трију песама упућују на природу и појаве у њој. - Да ли је реч о описним песмама? - Образложите своје закључке. - Анализирајте описе природе. - Како се они уклапају у мотивску структуру песама? - Која је њихова улога?*

Долазимо до закључка да нас називи песама заиста наводе да у први мах помислимо како је пред нама описна лирика. Међутим, природа у њима служи само као оквир у коме се конституише мисао лирског субјекта. У *Заласку сунца* уочавамо два пејзажа. Првим, који је уједно и увод у свет песме, залазак сунца представљен је као „пожар“ на небу:

*Још бакрено небо распаљено сија
И црвени река од вечерњег жара;
Још подмукли пожар као да избија
Из црне шуме старих четинара.
Негде далеко чује се где хукти
Воденички точак промуклијем гласом,
Ал' над долинама док још небо букти,
Цвет водени већ је засп'о над таласом.*

Друга строфа уводи тајанствену, непознату жену, која тужна, опхрвана мислима о лирском субјекту, далеко негде, седи „при заласку сунца“:

*Опет једно вече... И мени се чини
Негде далеко, преко трију мора,
При заласку сунца у првој тишини,
Тужна, и у сенци смарагдових гора -
Бледа као чежња, непозната жена,
С круном и у сјају, седи, мислећ на ме...*

Описивање започето другом строфом продужава се до краја песме, залазак сунца даг је као оквир у који се смешта централни мотив – непозната жена. Неколико је путоказа који говоре да у првој строфи с једне и остатку песме с друге

стране не посматрамо један пејзаж, већ два различита. Првим полустихом друге строфе - „опет једно вече...“ означен је прелаз из једног призора у други. Он нам открива да је оно што у песми следи временски удаљено од пређашње приказаног, у овом случају смештено у прошлост. Померање, међутим, није само временско, већ и просторно, на шта нам се указује речима „негде далеко, преко трију мора“. Интересантно је да дате просторно-временске одреднице упућују на хронотоп бајке, што на одређени начин може допринети осветљавању мотива непознате жене.

Када упоредимо приказе заласка сунца из прве строфе и остатка песме, јасно нам је да не посматрамо истоветне призоре. У првој строфи од заласка сунца све „гори“ - и небо, и река, и шума. Природа се осликава јарким, интензивним бојама, широком палетом црвене, директно предочене поменом „бакреног“ неба и реке која „црвени“, али и подразумеване кроз распаљени сјај, жар, пожар, буктање неба. Напоменимо да се поред црвене у контакту јавља и црна боја, чија је улога да као асоцијација на таму и смрт утиша страст борбе дана и ноћи, наговести смирење и разрешење и припреми читаоца за увођење мирног тона следеће строфе. Ужарена, ватрена, борбена атмосфера прве строфе смењује се миром и тишином заласка сунца уведеног другом строфом.

Поменута је већ подударност емоција непознате жене са атмосфером у коју је она смештена. Туга је и у жени и око ње, у природи. Суморна атмосфера дочарава се сликом мртвог цвећа, шумор ветра окарактерисан је као „тужан“. Призор океана над којим „разлеће се модро јато галебова“ сугерише непрегледан простор, бременим тежином, где нас придев „модар“ наводи на мисао о нечем тамном, мутном, чак болном. Често се јавља тишина – она прати ноћ и таму, а њено значење посебну димензију добија помињањем „два грдна Сфинкса“ који у тишини стражаре. Придев „грдан“ може упућивати на изглед и огромне димензије сфинге, а када томе придодемо митолошко значење овог бића, које подразумева постојање одређене загонетке и смрт као последицу незнања одговора, тишина постаје страшна и гробна. С друге стране, тишина је подлога на којој се јасније оцртава, истиче плач жене.

Закључили смо да два посматрана описа заласка сунца не припадају истом

простору. Такође, речено је да други опис, смирен, тих, тужан, рефлектује осећања жене. Како лирски субјекат и непозната жена не припадају истом простору, лако нам је доћи до спознаје да се други опис односи на простор непознате жене. Тако постаје јасно да се залазак сунца из прве строфе одиграва у простору лирског субјекта, који своја осећања испољава кроз пејзаж. Распламсано небо, запаљена шума, далеко хуктање воденичког точка нису само миметичка слика природе, већ одраз разбукталих осећања лирског субјекта.

У песми *Сунцокрети* нема развијенијих описа природе. Сав је пејзаж садржан у помену сунцокрета, њиховом стремљењу ка небу, наслућивању скорог доласка мрака, а с њим и смрти сунцокрета. Природа се овде у потпуности претворила у симбол.

Пејзаж *Јабланова* осликава амбијент и атмосферу у које је лирски субјекат смештен. Представа јабланова што тајанствено шуште, нестајање месеца са ноћног неба, црни хуми, мртва ноћ, вода која одише неком тежином, као и у песми *Залазак сунца*, само су одраз онога што се дешава у бићу лирског субјекта. Наспрам тамних боја којима је природа осликана, јавља се „жути месец“, који би могао бити симбол светлости, наде, смирења, али посматрамо га једино у одлажењу, нестајању, залажењу за хуме. Страх који се песмом шири не потиче од ноћног пејзажа – природа постаје сабласна због страха који лирски субјекат осећа од самога себе.

Дакле, ниједна од посматраних песама не може се сврстати у описне. Предмет певања у *Заласку сунца* су жена и љубав, ма колико та љубав особена била. Према томе, песму можемо сврстати у љубавне. Али жена о којој је реч није стварна, истинска жена, она је мисао лирског субјекта. Сва бол лирског субјекта потиче управо од те мисли, чега је и он сам свестан. То нам допушта да песму видимо и као мисаону. С те стране песма је блиска *Јаблановима*, где, такође, осећања изазива мисао. *Сунцокрети*, песма снажног симболичког набоја, покреће многа питања – питање бога, човековог постојања и пада на свет, тражења смисла живљења, смрти, те је све то чини симболичко-рефлексивном песмом. Све три песме можемо, дакле, посматрати као мисаоне, али не смемо заборавити да је песма *Залазак сунца* у исто време и љубавна, што нам говори о њеној значењској

вишеслојности.

Разговарајући о природи и њеној улози у песмама, ученици су поменули и неке од мотива. У оквиру припреме за час, издвојили су мотиве који се јављају у више од једне песме из избора, те сада наставник може проверити резултате истраживачких задатака.

Закључујемо да насловна синтагма *Залазак сунца* симболише смирај, крај нечега. У свом основном значењу залазак сунца односи се на крај дана и долазак ноћи. Ноћ је симбол негативних конотација, симбол таме, мрака, тајанствених сила, често и самог зла. Сунце је везано за дневну светлост и као позитивни принцип налази се у супротности према свему ономе што ноћ означава. Тако долазимо до закључка да залазак сунца представља крај нечега што у основи има позитивно значење – крај среће, радости, младости, живота...

Наслови других двеју песама – *Сунцокрети* и *Јабланови* такође имају симболичко значење. Они нису само исечак природе, већ појмови који у себи носе прегршт значења везаних за искуство, осећања, природне циклусе, живот човека и живот уопште. Као и синтагма залазак сунца, појам сунцокрети такође је везан за мотив сунца. Како се сунцокрети окрећу за сунцем, дневни циклус сунца значењски се пројектује на појам сунцокрета, па су излазак, уздизање до зенита, спуштање и залазак сунца садржани у сунцокретима као рођење, раст, старење и смрт. Јасно је да ови појмови упућују на човека и животне циклусе. Такође, у сталној усмерености сунцокрета према сунцу налазимо непрекидну тежњу ка даљинама, висинама, просторима слободе, ка сјају, ведрини. Али сунцокрети су нераскидиво везани за земљу, па је предмет њихове чежње недостижан, а жудња стална и јака. Та неизлечива жеља за нечим чему се не можемо ни приближити, а камоли досегнути до тога, допушта нам да у сунцокретима препознамо и један вид трагизма.

Када је о јаблановима реч, они својом појавом најпре асоцирају на висине, па посматрани из човековог аспекта, могу означавати удаљеност, недостижност, чак и гордост. Песмом се та значења допуњују, јабланови су у контрасту са осталом

природом, која одише мртвилом, уздижу се изнад ње и једини нам дају наду у одржање живота пред свеопштим мртвилом.

Применом активног учења, ученици су уочили да постоје неколики мотиви који се јављају у више од једне песме из задатог избора. То су мотив сунца, неба, светлости и таме, шуме, воде, смрти. Символи су карактеристични за песме *Сунцокрети* и *Јабланови* и они су садржани у насловним речима. *Јабланови*, издавањем из мртвила ноћног пејзажа и у супротности са стрепњом, немиром, страхом лирског субјекта, осећањем надоласка смрти, симболишу постојаност, опстанак, гордост, живот. *Сунцокрети* су такође знак стремљења у висине, тежње за срећом, нечим идеалним, узвишеним, пуним светлости, о чему је већ говорено на почетку.

Одмах се запажа да песме *Залазак сунца* и *Сунцокрети* повезује заједнички мотив – сунце. Видели смо већ да је у *Заласку сунца* реч о својеврсној смрти сунца, сугерисаној управо симболиком заласка, нестајања светлости, дана. Опис заласка којим песма почиње доноси нам буру, лом у природи, снажну борбу између дана и ноћи, односно борбу живота и смрти. Преласком из простора лирског субјекта у простор непознате жене и сама борба за одржање светлости као да је престала, а смирена интонација сугерише нам помирење са неминовношћу заласка, гашења сунца и живота. Није, међутим, само живот оно што нестаје са одласком сунца. Песма, као што је примећено, садржи елементе љубавне лирике, па залазак сунца можемо поистоветити са романтичним штимунгом и распламсалошћу чулности.

Симбол сунца има универзално значење нечег светлог, сјајног, ведро, чистог, доброг и у том смислу оно је исто и у *Заласку сунца* и у *Сунцокретима*. Но, у другој песми не посматрамо само замирање сунца, оно се не гаси, већ постоји, траје. Свет песме можемо поделити на две равни – небеску и земаљску, где је земаљска стварност одраз небеског света. Људи су одраз бога, док је сунце свој лик пренело у сунцокрете. И једнима и другима порекло је небеско, они у себи носе сећање на тај извор и тежњу да му се врате, али из осуђености на земљу и немогућности повратка проистиче трагизам. Светлост је веза између та два света, дан је слика неба, божанског, док је ноћ супротност, подсећање на трагични пад.

Зато сунцокрети

*Шуме у страху свом од мрака:
„Бог је помало све што зари;
И светлости је једна зрака
Мера и цена свију ствари!...*

Последња строфа најављује нам умирање сунцокрета. Та се смрт, међутим, не доживљава као коначно нестајање:

*Помреће ноћас широм врти,
Двореди сјајних сунцокрета,
Али ће бити у тој смрти
Сва жарка сунца овог света.*

Сунца која су у смрти садржана сведоче нам да умирање не представља коначност, већ избављење, остварење, повратак извору, божанском.

Иако у песми *Јабланови* мотива сунца нема, имајући у виду да је пред нама ноћни пејзаж, можемо говорити о „минус-присуству знака“⁵². Како је реч о слици ноћи, сунце се подразумева као одсутно. Природа је обојена нијансама црне, ноћ која влада као да је вечна, нема чак ни наговештаја сванућа и дана, нема светлости која може значити избављење, спас, наду.

Игру светлости и таме пратимо у свим трима песмама. Најочигледнији је тај контраст у песми *Сунцокрети*, где су светлост и тама два основна мотива. Сунцокрети, небо, светлост, сунце стоје наспрам мрака, таме, смрти. У *Заласку сунца* то је контраст између црвене боје неба и црне шуме четинара. *Јабланови*, махом тамног колорита, сликају нам месец који залази за црне хуме. Светлост и тама у наведеним песмама углавном представљају контраст дана и ноћи, али

---

⁵² Видети: Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, ЗУНС, Београд, 2009, стр. 209-210.

њихово значење је нешто дубље. То је борба добра и зла, живота и смрти.

Мотив неба заједнички је такође свим песмама. Премда се оно у *Јаблановима* изричито не спомиње, повезујемо га са месецом који нестаје и замишљамо да се црни хуми у даљини стапају са тамом неба. Саме јабланове посматрамо како трепере у висинама „и дршћу у своду“. Помен висина такође асоцира на небо, а свод је свакако небески. Небо се овде утапа у таму ноћи, заласком месеца остаје пусто и као да окива пејзаж. Немир који доноси шуштање јабланова разлеже се по висинама и спушта на земљу. То није небо које даје мир, слободу, излаз, напротив, оно заробљава, притиска тамом.

Као супротност небу *Јабланова* посматрамо небо *Сунцокрета*. Како смо поменули, небо је прапостојбина свега земаљског. Земља и небо дати су у контрасту – земља је симбол греха, несреће, трагичног, док је небо исконско добро, светлост, прочишћење. Човек, несрећан због свога пада, тежи небу, уздизању, простору среће, али остаје судбински трагично везан за земљу.

У *Заласку сунца* небо пратимо у оба пејзажа – у првом оно је „бакрено“, од његовог одраза река постаје црвена, изгледа попут попришта на коме се одиграва битка дана и ноћи, подсећа нас на поље крваво од боја. С друге стране, небо над просторима непознате жене је златно, сунце мирно залази, нестаје. Уочили смо већ да су посматрани пејзажи заправо пројекција осећања, први лирског субјекта, други непознате жене, те небо доживљавамо као симболе ових двају бића.

Песмама *Јабланови* и *Залазак сунца* заједнички је и мотив шуме. Она се појављује као део пејзажа – у *Јаблановима* то су сама стабла јабланова, док је у *Заласку сунца* реч најпре о шумама старих четинара, а потом о смарагдовим горама. Повезујемо значењски мотив шуме из *Јабланова* и првог пејзажа *Заласка сунца*. Црна боја којом се одликују доноси слутњу, немир, предосећање нечег лошег, док сама шума наводи на мисао о тајанственим, непрегледним просторима, беспућу, опасности. У *Јаблановима* стабла заклањају једину светлост, сјај месеца. Простором непознате жене из *Заласка сунца* владају пак смарагдове горе, њихова зелена боја уноси смирење, те још једном запажамо да мотиви који се појављују у

оба пејзажа ове песме немају исто значење, већ су дати у контрасту.

Наредни мотив који бисмо издвојили такође је везан за пејзаже *Јабланова* и *Заласка сунца*. Реч је о мотиву воде. У оквиру приказа природе којима се пресликавају осећања лирског субјекта посматрамо реку зацрвенелу од одраза неба у њој, што нам сугерише узаврелу крв, немир лирског субјекта. Прелазак у други простор – свет непознате жене, подразумева ход преко трију мора, што је заправо формула карактеристична за бајку, а којом се означава пут у онострано. С те друге стране, чекају нас призори мора/океана, на које смо се већ осврнули говорећи о улози природе у песми и у овако израженом мотиву воде видели нешто тмурно и турбно. Такође смо запазили да сви мотиви који се у оквиру пејзажа појављују имају улогу да нам пренесу осећања јунака. Како је море повезано са тугом и чежњом непознате жене, оно говори о дубини њених осећања, бескрајности, неутешности. Море и туга се често доводе у везу, па се тако често чује фраза море туге. Међутим, у односу на реку, море представља мирнију воду, те се тај мир преноси и кроз атмосферу песме. *Јабланови* пак помињу воду „ко олово мирну и сиву“. Олово нас може асоцирати на смрт, нарочито ако имамо у виду да му се приписује мирноћа, коју везујемо за смрт. Поређењем са оловом вода се измеће у нешто себи несвојствено, постаје чврста попут метала, па као таква не може да блажи, одмара, освежава. Мотив воде у овој песми посебну важност добија казивањем да на такву воду, воду смрти, падају снови. У додиру с водом и снови умиру и то је заправо оно што нам лирски субјекат говори.

Пошто су ученици повезали мотив воде са смрћу, наставник може допунити њихова излагања запажањем да је у српској народној традицији (али и традицији других народа) вода често довођена у везу са смрћу. Верује се да она омогућава или олакшава пут из света живих до света мртвих. Наша народна књижевност прелазак из оностраног у онострано често изражава топонимима гора и вода, уз које иде неки од сталних бројева (три, седам). У песми *Заласак сунца* уочили смо већ формулу бајке, обележену одредницом „преко трију мора“.

Мотив смрти стално је присутан. Осврнувши се на то да у свим реченим песмама постоји опозиција дан – ноћ (премда се у *Јаблановима* дан не помиње и

можемо га подразумевати само у одсуству), тај је контраст могуће тумачити на мноштво начина, па и као супротност живот – смрт. Епитет „мртав“ у песми *Јабланови* карактерише ноћ којом је лирски субјекат окружен. Црна боја је боја смрти, њоме су обојени хуми, док је сива, која одређује воду, такође блиска црној. Како је у питању ноћни пејзаж, црна је подразумевана боја и уколико се директно не спомиње. Видевши себе као последњег човека, лирски субјекат нам казује о нестанку човечанства, о смрти свих људи. Он, такође, предосећа и сопствену смрт, на шта нас упућују стихови „Земљом према мени, / Лежи моја сенка“. Наведени стихови сугестивног су карактера – именица „земља“ и глагол „лежати“ упућују на гробни положај, док нам сенка говори о гашењу, нестајању човека, али и тајанственој опасности. У овим је стиховима реч о физичкој смрти, али пре но што она наступи, смрт захвата мисаони део човековог бића, представљен мотивом снова: „и снови / У тој мртвој ноћи пали су на воду, / Ко олово мирну и сиву у мраку“. Иако је смрт свеprisутна, захвата и природу и човека, не можемо рећи да је песма у потпуности песимистична. Песимизам је нарушен управо мотивом јабланова. Примећујемо да је смрт махом везана за тло - земљу, воду, хуме у даљини, где се небо и земља спајају, сенку, док кретање има силазну путању – месец залази, снови падају, сенка лежи. У таквој атмосфери „Јабланови само високо у зраку / Шуме, шуме чудно, и дршћу у своду“. Искључним везником „само“ постиже се издвајање јабланова из пејзажа, они једини стреме висинама одолевајући смрти.

Мотив сунца у *Сунцокретима* и *Заласку сунца* блиско је повезан са мотивом смрти. Битку дана и ноћи у *Заласку сунца* видели смо као борбу живота и смрти, где ће, знамо, ноћ, односно смрт, извојевати победу. Дан се предаје и долазак ноћи најављен је постепеним стишавањем буре: прилог „још“, којим песма почиње, говори нам да је оно што се пред нама одвија заправо само остатак нечег интензивнијег што се раније одиграло. Шума више није у пламену, пожар још понегде избија, звуци се удаљавају и стишавају: „Негде далеко чује се где хукти / Воденички точак промуклијем гласом“. Да смрт долази најављује нам придев „стар“, везан за четинаре, а до краја строфе смрт ће већ крочити у песму. Сан је позната метафора смрти, па стих „Цвет водени већ је засп'о над таласом“ у ствари

еуфемистично казује да умирање почиње. Након прве строфе премештамо се у свет непознате жене, у оностраност, која нам покаткад личи на свет мртвих. Делови природе већ су одумрли, те се сусрећемо са „бокормом мртвих доцветалих ружа“. На смрт нас упућују и „два грдна Сфинкса“. Познато нам је из грчке митологије да је сфинга биће страшног изгледа, које одводи у смрт сваког ко не зна одговор на постављену загонетку. Запазили смо да жену карактерише епитет „бледа“, истиче се да су јој и усне такве, док је њена верност „силна к'о самрт“. Туга је „бескрајна“ и „вечна“, сфинге „стражаре немо и безгласно“. Поред верности, која се директно пореди са смрћу, значење свих наведених речи такође се може приписати смрти. Најзад, сам залазак сунца, који је добио истакнуто место у наслову, представља умирање дана. Међутим, како се мотив заласка сунца ослања на природни циклус који се понавља и подразумева непрестано смењивање дана и ноћи, смрт не представља коначност. Потпору таквог тумачења налазимо и у тексту песме. У последњој строфи чујемо глас лирског субјекта, који нас враћа из оностраности. Његово одбијање да илузију прихвати као такву можемо видети и као непристајање на помирење са смрћу, чему у прилог говори и борба против надоласка ноћи у почетним стиховима.

Виђење смрти у песми *Сунцокрети* унеколико је потпуније од онога у претходним двама песмама. Ноћ и смрт и овде се доводе у везу, те страх од надоласке мрака представља заправо страх од смрти. Међутим, као што смо запазили, смрт у овој песми представља повратак прапочетку, искони, у њој се светлост и тама спајају, то је смрт у којој сијају „сва жарка сунца овог света“.

Пошто су ученици протумачили мотиве песама закључно са мотивом смрти, наставник ће се надовезати на њихово излагање запажањем да је тема смрти веома заступљена у Дучићевом песништву, а уз њу као сталне теме јављају се бог, жена (љубав), отаџбина, природа и поезија. Даље ће ученици питањима бити усмерени да уоче које су од поменутих тема заступљене у наведеним песмама.

- *Говорили сте о мотивима природе и смрти. Да ли се још која од сталних Дучићевих тема (бог, жена (љубав), отаџбина, природа, поезија) појављује у некој*

од посматраних песама? - Како се ти мотиви испољавају? - Шта је карактеристично за њих?

Ученици су запазили да су осим природе и смрти заступљене и теме жене/љубави и бога, од којих је прва везана за *Залазак сунца*, а друга за *Сунцокрете*. Жена је централни мотив *Заласка сунца*. Приказана је као тужна, бледа, уплакана и испуњена вечном тугом. Видели смо да лирски субјекат и жена не припадају истом свету. Простор жене назвали смо оностраношћу и уочили извесне додире са светом мртвих. То нам казује да тема жене садржи неке елементе мотива мртве драге. Међутим, није у питању класичан мотив мртве драге јер не подразумева жену која је некада била физички присутна, па је смрћу удаљена од лирског субјекта. Подсетимо се, у везу са мотивом смрти доводи нас управо епитет „бледа“, који карактерише жену, затим туга јој је „вечна“, а крај ње стражаре две страшне сфинге. Интересантно је да је се жена назива непознатом, што њен лик удаљава од лирског субјекта и обавија је тајанственошћу. Претпостављамо да је непозната управо због тога што је она замисао лирског субјекта, јер ју је у стварности немогуће спознати. Лирски субјекат је свестан њене природе, али разбијање илузије значило би за њега разочарање, стварање бола. С друге стране, и жена је свесна постојања лирског субјекта. Као што он чезне за њом, тако и њена туга може имати извор у неоствареној чежњи. Њихови светови не могу се сусрести, жеља остаје неутажена, али одржање илузије ипак чини да се избегне потпуни песимизам.

Тему бога пратимо у песми *Сунцокрети*. Појавни свет није дело бога творца, он је пројекција небеског света, од кога и води порекло. Као такав, он у себи носи искру божанског, што значи да је је бог у свим стварима присутан. Према томе, виђење бога у песми је пантеистичко. Све ствари не земљи теже повратку извору, а то се најбоље приказује кроз вечиту загледаност сунцокрета у небо. Земља и небо, иако је прва одраз другог, дати су у контрасту, који се најлакше може заменити опозицијом тама – светло. Стихови:

Све је што живи на дну тмине

С проклетством немим на свет пало –

Све што не гледа у висине,

И није једном засијало!...

говоре нам да је земља простор таме, а живот на њој виђен је као пад. Дакле, тема бога садржи и питање греха, јер се пад на земљу може тумачи као последица првобитног сагрешења. Светлост је божанска искра, која обасјава просторе таме, повезује земаљско и небеско. Увођењем лирског субјекта у песму, осветљава се позиција човека према богу:

Те тужне очи сунцокрета

У мом су срцу отворене –

Али су сунца накрај света

И тихо слазе мрак и сене.

Усмереност сунцокрета ка небу заправо је човекова тежња за повратком божанском. Надолазак мрака и удаљеност сунца до „накрај света“ казују о недостижности онога за чим се жуди. Помињање краја наводи нас на помисао о смрти, те долазимо поново до последњих стихова песме који, да подсетимо, говоре о смрти сунцокрета у којима ће бити „сва жарка сунца овог света“. Смрћу се, дакле, човек приближава светлости, остварује се повратак првобитном, божанском.

Пошто су ученици учили и протумачили све битне мотиве, разговор се даље може повести у правцу уочавања карактеристика форме песама. Ученицима ће у томе помоћи следећа питања:

- У ком стиху су испеване посматране песме? - Одредите врсту риме. - Да ли негде примећујете одступање од схеме риме? - Шта се таквим одступањем постиже?

Ученици ће казати да су учили како су песме *Залазак сунца* и *Јабланови* испеване дванаестерцем, док је песма *Сунцокрети* у деветерцу. У *Заласку сунца* и

Сунцокретима примећујемо укрштену риму, док је песма *Јабланови* интересантна стога што се у првим двама строфама јавља обгрљена рима, а у последњој, трећој, долази укрштена. Запажамо да се таква промена у систему римовања уводи када у песму ступа лирски субјекат. Досад смо посматрали пејзаж, а сада се са спољашњег плана прелази на унутрашњи и у фокус долази лирски субјекат са својим ломовима – страхом од себе и своје сенке.

Пошто су ученици учили у којим су стиховима песме испеване, наставник ће додати да је поменути дванаестерац један од два Дучићева омиљена стиха (поред дванаестерца најчешће је користио једанаестерац). Други назив за овај стих је александринац, а порекло му је у француској поезији. Деветрац је већ карактеристичан за нашу поезију и Дучић га је употребљавао у каснијим периодима стваралаштва, када пева и у седмерцу, осмерцу и десетерцу.

Важно је, такође, ученицима скренути пажњу на опкорачења, која се у овом случају могу посматрати на примеру песме *Јабланови*. Предочиће им се да опкорачење представља неподударење једне синтаксичке целине са стихом или строфом, те се део те синтаксичке целине преноси у наредни стих или стофу.

Наставник ће подсетити ученике на задатак с почетка часа, да уоче паралелу између карактеристика Дучићеве поезије и онога што је као врлину песник истакао у поезији парнасоваца. Ученици су анализирајући песме запазили да је Дучићева поезија лишена сентименталности, уместо осећања у њој преовладава мисаони елемент. Пејзажи су веома заступљени и развијени. Мноштво је мотива у Дучићевим песмама, од којих се многи селе из песме у песму. Дучић велику пажњу посвећује форми, настојећи да је доведе до савршенства. Оно што је песник истакао као врлину парнасовске поезије настојао је да оствари и кроз сопствено певање.

Десети модел: Поезија Милана Ракића

Искрена песма, Долап, Јасика

Да би један час обраде било могуће успешно реализовати, неопходно је ваљано испланирати припремне радње које ће код ученика побудити интерпретативне и стваралачке могућности. Припремање ученика за тумачење песничког дела на часу обично је подстакнуто домаћим задатком који претходи обради саме песме или корпусом истраживачких задатака, погодних за компаративно читање. Тако постижемо да сви ученици у разреду буду упознати са стваралаштвом одабраног песника, поспешујући проширивање њихових знања у контексту усвојених начела обрађене књижевне епохе. Бележећи своје утиске, доживљаје и размишљања приликом припремних читања, омогућиће ученицима да активно учествују у анализи песама. Усвајање и проучавање песничког дела изискује готово беспрекорну динамику интерпретације књижевно-уметничког текста која ће објединити све значењске потенцијале и условити повезивање са личним искуством појединца и његовим проживљавањем сложених песничких слика, идеја и ситуација. Аналитичко-синтетички однос читања, тумачења и закључивања битно утиче на динамику интерпретације песничког дела. Плурализмом читања истих, како од стране наставника тако и ученика, биће омогућена надоградња и обogaћивање песничког укуса. Методом индивидуално-колективног приступа, уз уважавање принципа поступности и систематичности, можемо успешно применити и принцип свесне активности ученика (на индивидуалном и колективном нивоу), који ће нам омогућити да кроз појединачна и групна поступања ученика откријемо основне идеје света песничких дела и естетске домете репрезентативног песника епохе српске модерне.⁵³

---

⁵³ Да би реализација часа била успешна неопходно је руководити се следећим наставним циљевима: Представити ученицима песништво Милана Ракића, постаћи их на запажање најважнијих одлика Ракићеве поезије. Истаћи лирске врсте којима је песник био наклоњен. Указати на Ракићеву иновативност када је о љубавној поезији реч. Учити појаву песимизма и пронаћи извор таквом погледу на живот. Обратити пажњу на форму стиха. Анализирати паралелу Ракић – Дучић. Заинтересовати ученике за упознавање са остатком Ракићевог песничког опуса, који није велик. Подстаћи их да прочитају и патриотске песме, које нису обухваћене предвиђеним избором за рад на часу. Подстаћи ученике да уочавају елементе на основу којих се може поредити стваралаштво различитих писаца. Навести их да што боље сагледају унутрашњи свет дела. Избећи једностраности

Ученике смо на претходном часу поделили у три групе, од којих је једна добила задужење да се припреми за обраду *Искрене песме*, друга за обраду песме *Долап*, док је задатак треће групе подразумевао рад на песми *Јасика*.

Задаци за прву групу, чији је предмет истраживања *Искрена песма*, су следећи:

- *Изнесите утиске поводом песме. - Протумачите наслов. Шта је то што песму чини искреном? - Чиме вас је песма изненадила? У чему је специфичност ове љубавне песме? - О каквој је љубави реч? - Какав је однос лирског субјекта према жени? - Чиме нам песник указује на пролазност живота? - Како пролазност живота делује на лирског субјекта?*

Друга група, усредсређена на песму *Долап*, добила је следеће задатке:

Пре читања песме истражите значење речи „долап”. - Какве је утиске на вас песма оставила? - Одредите којој лирској врсти песма припада. - Пронађите најважније симболе у песми и одредите им значење. - Обратите пажњу на позицију лирског субјекта. Како он види себе?

Анализу песме *Јасика* трећа група припремила је уз помоћ следећих истраживачких задатака:

- *Изнесите утиске поводом песме. - Каково значење у песми има јасика? - Како тумачите „тамне нагоне” који покрећу јасику? - Уочите каква повезаност постоји између лирског субјекта и јасике. - Какав је однос лирског субјекта према животу?*

дајући простора различитим тумачењима. Научити их да разматрају и прихватају другачија мишљења.

Уводни методички корак биће усмерен на упознавање ученика са песниковим животом.

Милан Ракић родио се 30. септембра 1876. године у Београду, у Кнез Михајловој улици. Београдско дете, Миле Рачи, како су га у детињству звали, потиче из угледне породице, из које је рано стекао широко образовање и понео значајне интелектуалне способности. Његов отац био је Димитрије Мита Ракић, министар финансија 1888. године и први преводилац *Јадника* Виктора Игоа на српски језик, један од првих филозофски образованих људи у Србији, присталица напредњака, позитивизма и материјализма. Мајка Ана била је кћи академика Милана Ђ. Милићевића. Сестра Љубица била је удата за Милана Грола, позоришног и књижевног критичара и политичара. Пошто је рано остао без оца, постаје нарочито близак са својим дедом по мајци, Миланом. Чувени наш књижевник и угледни председник Српске академије наука, много га је чему подучио и материјално помогао.

Читаво своје дечаштво провео је у Београду, где је завршио основну школу и Гимназију. У Београдској гимназији почео је да пише и своје прве књижевне радове, стихове и преводе. Године 1894, Ракић се уписао на Филозофски факултет у Београду, а 1895. прешао на Правни факултет, такође у Београду. Године 1898. студије права је наставио у Паризу. По завршетку студија 1901. године враћа се у Србију, где 1902. године постаје чиновник Извозне банке. Затим, 1904. године, улази у службу Министарства финансија као писар. У том периоду, 1905. године, жени се Милицом, ћерком Љубомира Ковачевића.

Убрзо након тога, започиње своју дипломотаску каријеру у Министарству спољних послова. После краћег службовања у Београду, као вицеконзул (касније

конзул), добија тешку и одговорну дужност – одлази у неослобођене крајеве јужне Србије⁵⁴, где настоји да подигне националну свест. Службује у Српском конзулату у Приштини, Скопљу, Солуну и Скадру. Ту, надамак легендарног Косова, обилази славне српске задужбине и место Косовске битке и стиче неисцрпну инспирацију за касније песничко родољубиво стваралаштво (Деретић, 2004: 957-960).

Конзуларно представништво Краљевине Србије у Приштини

Када су почеле ослободилачке акције Првог балканског рата 1912. године, Ракић је напустио министарство и пошао у борбу, спреман да да свој живот, „знајући шта даје и зашто га даје“, остајући доследан речима своје родољубиве песме *На Гази Местану*⁵⁵.

У време Првог светског рата, Ракић је био саветник посланства у Букурешту 1915. и Стокхолму 1917. године, а крајем рата у Копенхагену. Од 1921. године био је посланик у Софији, а од 1927. у Риму. У дипломатској служби је био скоро до смрти, као посланик Краљевине Југославије у иностранству.

Милан Ракић је изабран за дописног члана Српске академије наука 18. фебруара 1922, а за редовног члана 12. фебруара 1934. године.

---

⁵⁴ Српско становништво у Старој Србији и на Косову, трпело је још увек зулуме ага и бегова. 1903-1912. године, интензивно је трајала ослободилачка акција Српских четника у Македонији и на Косову и Метохији.

⁵⁵ *Српски књижевни гласник*, 1907.

Крај свог живота Ракић је провео као тежак болесник по санаторијумима у Београду и у иностранству. Након тешких операција у Паризу, вратио се у Загреб, у санаторијум на Сребрењаку. У Загребу је и умро, 30. јуна 1938. године, а сахрањен је три дана касније уз војне почести на београдском Новом гробљу.

Споменик Милану Ракићу у Београду

Милану Ракићу у част установљена је песничка награда *Милан Ракић*, коју додељује Удружење књижевника Србије од 1976. године.

Милан Ракић, као велики мајстор модерне српске поезије, један је од оних ретких песничких стваралаца који су нову српску песму подигли на европски ниво. Са својим првим песмама јавља се 1902. године у Српском књижевном гласнику (*Жеља*), а његови су стихови заузели место и у *Српскохрватском алнамаху* 1910. и 1911. и *Новој Европи* 1921. године. Током своје недуге стваралачке каријере објавио је свега четири песничке књиге – *Песме* (1903), *Нове песме* (1912), *Песме* (1924) и *Песме* (1936). Иако ове збирке не броје више од шездесетак песама, могу да издрже и најстрожи критички суд и превођене су на многе језике: француски, немачки, енглески, италијански, руски, мађарски, бугарски...

Тумачење Ракићевих песама започињемо изражајним читањем песама (гост глумац чита *Искрену песму*⁵⁶, одабрани ученик песму *Долап*, а наставник песму *Јасика*).⁵⁷

На почетку анализе ученици говоре о својим утисцима. Казују да је *Искрена песма* на њих снажно деловала, пре свега својом неочекиваношћу. Одступањем од класичне љубавне песме изазвала је код нас ефекат изненађења. Подстакла нас је на размишљање о љубави, начинима њеног испољавања, понашању људи у љубави, себичности, привидности и истини.

Сам наслов *Искрена песма* указује нам на то да је оно што следи својеврсна исповест у стиху, наводи нас на помисао да ће лирски субјекат говорити какву истину о љубави. Заиста и јесте тако, али уместо очекиваног изражавања љубави према жени, лирски субјекат говори „Ал' не волим те, не волим те, драга!“. Његова искреност огледа се у признању да он не воли жену, већ у њој воли „себе сама“. Искреност се у овом случају јавља након нечега што је прећутано, можемо слободно рећи након лажи о љубави. Читајући песму сазнајемо да није жена та према којој је лирски субјекат искрен, јер она ће и даље „слушати радо ове речи лажне“. Лирски субјекат свесно наставља да жени говори лаж о љубави, а потврду за то налазимо у следећој строфи:

*Ја ћу ти, драга, опет рећи тада
Отужну песму о љубави, како
Чезнем и страдам и љубим те, мада
У том тренутку не осећам тако...*

Искреност се изражава у привидном обраћању жени: „бедна жено“, „Ти нећеш знати шта у мени бива, - / Да ја у теби волим себе сама“, „Ал' не волим те, не волим

---

⁵⁶ Текст песме *Искрена песма* видети на 40. страни овог рада, песме *Долап* на 57. страни, а песме *Јасика* на 86. страни.

⁵⁷ Како су се ученици у оквиру домаћег задатка већ сусрели са песмама, оне за њих не представљају непознаницу, те је могуће да све три песме буду прочитане у овом делу часа, после чега би уследила анализа. Ми смо се, међутим, определили за то да се песма прочита непосредно пре њеног тумачења, тако да најпре долази читање *Искрене песме*.

те, драга!“ . Међутим, како из песме сазнајемо, за жену истина остаје прикривена, те закључујемо да је лирски субјекат искрен заправо пред собом и читаоцем.

Управо овакве изјаве лирског субјекта, које садрже признање непостојања љубави према жени, изазвале су изненађење у нама. Изненађење је тим веће што почетак доноси класичну љубавну песму, где се лирски субјекат обраћа драгој наизглед са позивом да у тишини уживају у снази осећања и величанству природе. Међутим, после треће строфе следи преокрет, сазнање да лирски субјекат не воли жену, већ само нагоне које у њему она буди. У светлу другог дела песме, позив на ћутњу с почетка сада већ видимо као заповест жени да речју не ремети уживање лирског субјекта у тренутку опијености чула.

Искрена песма је другачија од онога на шта смо навикли када је о љубавној лирици реч. У песмама ове врсте уобичајно је да лирски субјекат изражава осећање љубави према драгој, док се у овој песми дешава управо супротно – он „драгу“ не воли. Стога нам се чини како се песник поиграва лирском врстом. Такође, наилазимо и на могућност да пред собом имамо антиљубавну песму. Оно што говори жени, лирски субјекат именује „отужном песмом о љубави“. Епитет „отужан“, премда стоји уз именицу песма, пре свега карактерише љубав – те она бива јадна, жалосна. Међутим, порицање сваке врсте љубави у песми не допушта нам исповест лирског субјекта изражена стихом „Да ја у теби волим себе сама“, а која се даље продужава кроз целу строфу:

*И моју љубав наспрам тебе, кад ме
Обузме целог силом коју има,
И сваки живац растресе и надме,
И осећаји навале к'о плима!*

Дакле, лирски субјекат воли себе у жени и своју љубав спрам ње у тренуцима страсти. Овом строфом предочава нам се да ипак одређени вид љубави према жени постоји. Реч је, наиме, о чулној љубави, док је љубав као чисто осећање та чије се постојање пориче. Закључујемо да песма јесте љубавна, а да је љубав која се опева

телесна.

Начин виђења жене у Ракићевој песми повезан је са врстом љубави о којој се пева. Она није ни недостижна ни идеална драга, већ је као и љубав чулна, телесна. Запазили смо да је цела песма испевана у облику привидног обраћања жени, што нам даје могућност да уочимо какав је однос лирског субјекта према њој. Оно што се стиховима казује, жени је заправо прећутано, у њиховом односу насловне искренности нема. Жена верује у стално понављану лаж о љубави и у тим тренуцима осећа задовољство и блаженство. Лирски субјекат посматра њено задовољство собом, проистекло из непостојеће љубави, и непрестаним понављањем лажних речи одржава илузију. Тако његов однос према жени можемо окарактерисати као лицемеран. У обраћању „бедна жено“ примећујемо такође унижаваће жениног лика и презрење. Чини нам се покатак да лирски субјекат ужива у женином незнању праве природе осећања. Уколико поставимо питање зашто се одржава лаж у односу према жени, намеће се одговор да је то због страха да се не остане без извора уживања. Све то, као и љубав према самој себи у моментима телесног буђења, казује нам о себичности лирског субјекта.

Обраћања жени: „О склопи усне, не говори, ћути“ и „О склопи усне, не мичи се, ћути!“ садрже императиве које можемо двојачко тумачити. С једне стране, видимо их као заповести жени, које одражавају надређену позицију мушкарца, док, с друге стране, тумачење одлази у потпуно супротном правцу. Императивом се може изражавати и молба, што нам допушта да наведене стихове тако и прочитамо – као молбу, вапај жени да ућути, да би се у тишини уживало у тренуцима сопствене снаге, буђења „новог живота“. Томе у прилог говори и узвик „о“ на почетку стихова, а који синтаксичким јединицама у којима се јавља често даје преклињући тон. У светлу оваквог тумачења лик мушкарца губи супериорност и молбу за ћутањем упућује из позиције немоћи. Реч, говор жене враћа из надахнућа у стварност и наступа моменат „кад прође све, и малаксало тело / Поново падне у обичну чаму“.

Човек пред пролазношћу времена, старењем и пропадањем тела нема моћи, чега је лирски субјекат свестан, те из тог сазнања произлази и његова бол. У

тренуцима чулне љубави, која је предмет певања, тело се буди, што је готово доведено до контраста смрт – живот, јер управо се то буђење види као поновно рођење у коме жиле „забрекћу новим заносним животом“. Поред признања о недостатку љубави према жени, отворено казивање о физичкој немоћи још је један вид испољавања искренности лирског субјекта. Због буђења које жена изазива, он осећа захвалност: „За тај тренутак живота и миља, / Кад затрепери цела моја снага, / Нека те срце моје благосиља!“, али не дозвољавајући могућност да осећање захвалности буде замењено љубављу, строфу завршава стих „Ал' не волим те, не волим те, драга!“.

Пролазност живота је, учили смо, оно чиме су узроковани бол, патња, очај лирског субјекта. Протицање времена у песми сугерисано је променама у природи. Како су љубавници смештени у амбијент лишћа које жути док ласте одлазе у топлије крајеве, јасно је да је реч о јесењем добу и слутњи скорог доласка зиме. Јесен је метафора старости, замирањем природе представљено је човеково старење и ближење животном крају. Атмосферу песме допуњује и гашење дана - „тама пада врх заспалих њива“. Надолазак ноћи у спреси са „немом полутамом“ такође наговештава смрт.

Затварање годишњег циклуса у природи одиграва се паралелно са животним циклусом лирског субјекта. Тело постаје малаксало, немоћно и једино у тренуцима телесне љубави осећа снагу живота. Свест о пролазности у лирском субјекту ствара осећај песимизма, те је такав и његов доживљај света. И на унутрашњем и на спољашњем плану предосећа се гашење живота и надолазак смрти. Изјаве о непостојању љубави можемо тумачити као немогућност да се воли, са пропадањем тела нестаје и емоција као одраз духовног. Буђење чула бива краткотрајно и надасве пролазно. Свршетак песме, иако доноси моменат у којем душа лирског субјекта „спокојно снови“, казује нам да су тај мир и блаженство привидни. Исповест лирског субјекта затвара се атмосфером јесење ноћи, стиховима у којима „лишће на дрвећу жути, / И тама пада врх заспалих њива“.

Када је о *Искреној песми* реч, постоји опасност од једностраног тумачења или пак ученици могу бити склони олакој осуди поступака лирског субјекта.

Наставник мора усмеравати разговор и само тумачење развијајући критичко мишљење у ученика, дозвољавајући различите аспекте тумачења и различита мишљења.

Када је анализа *Искрене песме* приведена крају, наставник може подсетити ученике на појам опкорачења, са којим су се сусрели приликом тумачења Дучићеве поезије, и упутити их да га уоче и у овој песми и протумаче његову улогу.

Ученици примећују да су и у Ракићевој песми присутна опкорачења, чија је улога да нагласе контраст у значењу између претходне целине и оне која следи. Најзначајније је опкорачење на крају треће строфе („Пред величанством природе! А потом,“). Њиме се означава крај првог дела песме, испеваног у тону љубавне лирике, после чега следи изненађујуће признање да лирски субјекат љубав не осећа.

По завршетку анализе *Искрене песме*, наставник усмерава ученике да упореде жену из Дучићеве са женом из Ракићеве поезије.

Присетивши се Дучићеве песме *Залазак сунца*, ученици истичу да је Ракићева жена потпуно чулна, чак само телом у песми присутна, док је код Дучића жена физички одсутна до те мере да је њено постојање везано само за мисли лирског субјекта. Насупрот Ракићевој чулности, код Дучића посматрамо емоцију жене, њену тугу, али и њене мисли усмерене ка лирском субјекту. Дучићева поезија слика идеалну драгу, замишљену жену, лишену сваке чулности. Ова два песника, дакле, жену доживљавају на потпуно различите начине.

После тумачења *Искрене песме* следи изражајно читање и истраживачко тумачење песме *Долап*.

Ученици су се у оквиру припрема за час подсетили да је долап дрвена направа, која је имала облик точка и служила за црпење воде. Точак је окретао коњ.

Након објашњења централног појма песме, ученици износе утиске, побуђене читањем. Песма је на њих оставила јак утисак, изазвала саосећање са вранцем о коме се пева, али и са човеком, чија се судбина крије иза слике коња. Подстакнути стиховима, размишљали смо о узалудности живота, надама, очекивањима,

разочарању и неминовности смрти.

Читајући *Долап* закључили смо да је реч о рефлексивној (мисоној) песми. Лирски субјекат је заокупљен размишљањима о тешком животу човека, о узалудности свих напора, те живот човеков пореди са животом бедног кљусета које окреће долап. Човек је осуђен на страдање, сав је труд у животу узалудан јер једино што се на крају као награда добија, то је гроб. Тон је потпуно суморан, без трачка ведрине. Виђење света и човековог живота представљено овом песмом крајње је песимистичко.

У песми се јављају два основна симбола – коњ и долап. Коњ је представљен као мали вранац који окреће долап, „малаксао давно од тешкога труда“. То је „бедно кљусе сипљиво и 'ромо“, непрестано под ударом бича. Запажамо да када је о коњу реч, постоји опозиција садашњост – прошлост. Наведени опис казује нам како вранац данас изгледа. Но, некада је он био „пун снаге и воље“, имао је наду у боља времена, снове о будућности. У овом контрасту препознајемо човека у различитим животним добима. Прошлост је време младости, испуњено сновима и надама, време снаге, животног елана, када ништа не пада тешко јер се верује да се труд исплати, да ће живот донети заслужену награду. Садашњошћу је представљен човек у поодмаклој животној доби, нада и воља су нестале, остају само мука и патња. Ни разочарања нема, чини нам се да се у осврту на време младалачких ишчекивања јавља тон подсмеха, прикривени презир према самоме себи и својој наивној вери у боље. Овде осећамо да се објективни и лични угао посматрања мешају. Иза певања о вранцу, односно човеку уопште, израња казивање лирског субјекта о самоме себи, о сопственој судбини.

Вранац, који олочава судбину човека, сањао је некад „о срећи, награди и нези“, „о добром, заслуженом миру“, о напуштању живота испуњеног угњетавањем, ударцима, окрутношћу. Временом, његове се наде своде на жудњу за храном и водом. У подтексту препознајемо мит о Танталу – коњ је гладан и жедан, око његових ногу вода жубори, а трава буја. Но, чим за њима посегне, бич га прекине и врати окретању долапа. Овим призором деградација човека, којег вранац симболише, достиже кулминацију. Свирепост спрема њега толико је велика да му

ускраћује задовољење основних животних потреба.

Са вранцем се судбина сурово поиграва. Окрећући долап, он доноси добро човеку, који му уместо награде за рад, за сваки тренутак предаха дарује ударце бича. Однос између човека и вранца можемо посматрати као поредак међу људима, однос тлачитеља и потлачених. За онога који страда нема, међутим, ни космичке правде: „Награду за труде небо ће ти дати; / Мрачну, добру раку, и вечити мир!“. Наведени стихови иронично осликавају бесмисао свег труда и напора – док је живота, мира нема, он долази када све престане и наступи смрт.

Тврдњу да је коњ симбол човека поткрепљује сам текст песме:

*О, како те жалим! - Гле, сузе ме гуше,
Оличена судбо свих живота редом! -
Тебе, браћу људе, и све живе душе,
Једнаке пред општом, неминовном бедом.*

Директним обраћањем вранцу лирски субјекат изражава саосећање како са њим, тако и са свим људима, чија је вранац „оличена судба“. Између животиње и човека разлике нема, у страдању су сви једнаки.

Други симбол песме, долап, истакнуто место заузео је већ доспевши у сам наслов песме. Одмах на почетку упознајемо се са његовим карактеристикама: то је „стара груба справа“, „Црн, гломазан, труо, / Стоји као спомен из прастарих дана“. Како видимо, реч је о нечем старом, древном. Придев „труо“ упућује нас да је и сам долап време нагризло, али он ипак опстаје. Црна боја, труљење и спомен речи су које долап сенче злослутним значењима, доводе га у везу са смрћу. Његове огромне димензије (он је „гломазан“) изазивају осећај страха. Долап се јавља шкрипом, непријатним, узнемирујућим звуком. Како смо видели, покреће га изнемогао и стар коњић, осуђен на вечно окретање точка. Долап је његова несрећна судбина, његово бреме, врти га од младости, непрестано, и тако до смрти. То је Сизифов камен – вече је врх брда, али са сваким новим даном камен је у подножју.

Учили смо да је коњ симбол човека, док ће долап бити каква мука, животни

терет који се не смањује и непрестано притиска. Но, да бисмо продубили значење овог симбола, присетимо се како долап изгледа. То је, дакле, справа у облику точка, односно круга, за коју је везан читав живот вранца, у пренесеном значењу човека. Кружно кретање подразумева једноличност, непроменљивост, монотонију. Долап је ознака мрачног живота који се не мења, који убија сваку наду и жељу за напретком, који обесмишљава човеково постојање. Истицање непроменљивости живота постиже се наглашавањем старости долапа – он није ту тек од младости вранца, већ „стоји као спомен од прастарих дана“. Та временска неодређеност помера постанак долапа, односно почетак кружног кретања у најдаљу прошлост, време изван сећања. Ако човек живи у том кругу од памтивека, није више реч о човеку као појединцу, већ о судбини човека уопште.

У том свеопштем усуду учествује и лирски субјекат. Он изражава жаљење због патње вранца и свих људи, а његово саосећање проистиче из животног искуства, једнаког искуству осталих. Долап се у песму уводи као нешто што је лирски субјекат спознао и његове поменуте одлике: црн, гломазан, труо, шкрипи, стар, груб, дате су из перспективе лирског субјекта. Нарочито је интересантан придев „груб“ - да би се чему доделио такав епитет, потребно је претходно лично искуство неког облика физичког деловања ствари које називамо грубом. Пре него што се у песму уведе вранац, онај који највише страда од долапа, сам лирски субјекат говори нам о грубости те справе. Они деле слична сазнања стечена животом, што нам казује да је позиција лирског субјекта блиска позицији вранца.

Саосећање са вранцем нарочито је истакнуто директним обраћањем животињи:

*Вранче, ти си био пун снаге и воље,
И долап си стари окретао живо.
Тешила те нада да ће бити боље;
Млад и снажан, ти си слатке снове снив'о.*

Занимљиво је да овим стиховима лирски субјекат казује вранчев животни пут

обраћајући се управо вранцу. Он са сигурношћу говори о стварима које би само вранац могао знати – младалачка сањарења, надолазак животне снаге, старење, осећај немоћи, као да је све сам проживео. „Ти си, као и ја (...)“ поређење је које лирски субјекат двапут користи у поменутом обраћању. На тај начин он неприметно заузима место вранца и живот у кругу, морен глађу и жеђу, жеља за срећом, заслуженом наградом, бег од бича, мучења, заправо је исповест лирског субјекта о сопственом животу.

Пошто су ученици изнели размишљања и закључке о песми *Долап*, разговор се може заокружити проналажењем стилских фигура које се у песми јављају.

Ученици ће приметити да су присутне бројни епитети: црн, гломазан, груб (долап), бедно, сипљиво, 'ромо (кљусе), малаксале (моћи), спасоносно (вече), добар, заслужени (мир)... Јавља се, такође, ономатопеја: „бич фијукне“, поређење: „ти си, као и ја“, „к'о змија љута“. Запажамо анафору – две строфе почињу стиховима: „Подне. Ти(...)“, а друге две: „Ти си, као и ја“. Апострофом, која подразумева директно обраћање вранцу („Вранче“) постиже се непосредност. У стиху „Тебе, браћу људе, и све живе душе“ препознајемо градацију, којом се животна патња постепено преноси са појединца, преко људи, на сав живи свет. Последња строфа, служећи се иронијом, говори о гробу као награди за животни труд. Најзад, напомнимо да је цела песма заправо алегорија о човеку и његовом животу кружне путање, непроменљивом, пуном патње и страдања, изневерених снова и узалудности.

Трећа група ученика припремила се за тумачење песме *Јасика*, коју ће најпре наставник изражајно прочитати.

Ученици истичу да у песми постоји извесна недореченост, намерна, која, говорећи о неименованим силама које покрећу човека и живот уопште, одаје утисак тајанствености. Стихови у читаоцу буде веру у одржање живота, опстанак, отпор смрти.

Та тежња за постојањем изражава се управо преко мотива јасике. Осврнемо ли се на пејзаж песме, примећујемо суморну, тешку атмосферу: небо је сиво, измаглица прекрива видике, оморина влада, „све се мртво чини“. Насупрот оваквој

туробности стоји јасика, која се треперећи пружа у висине. Њен покрет, треперење, знак је живота који се још једино у њој осећа. Она пркоси мртвилу, покренута „тамним нагоном“. Јасика је симбол живота, постојања, одолевања, пркоса смрти.

Насупрот умирању које прети свуда да завлада, јасика у себи носи неки „тамни нагон“ који је одржава, покреће, због кога опстаје. Шта он заправо представља остаје нејасно, недоречено, њега „Разумео још није нико, / Разумети га нико неће“. Реч је о каквој исконској сили која како човека, тако и све што је живо одржава, не дајући му да се угаси. „Дрхтаји твоји мене вежу / За вечни живот од искони“, рећи ће лирски субјекат обраћајући се јасици. Значење „тамног нагона“ објашњава се следећим двама строфама:

*Но он за мене сада значи
Тај неумитни живот што се
Никада јоште не помрачи
И који мутне струје носе.*

*Победник вечни, увек чио,
Изван доброга и ван злога,
Данас ко јуче што је био
Јачи од смрти и од бога.*

Пред нама је схватање живота који није низ година везаних у век јединке, то је живот у непрекидном трајању, где човек чини само трен у вечности, ситну алку у ланцу постојања. Одржање „тамног нагона“, покретача свега, није зависно ни од смрти, ни од бога, двеју сила које управљају светом и животом. „Тамни нагон“ тим силама није равноправан, он је чак јачи, што нам отвара могућност да и њега видимо као какво божанство, врховну силу над којом нема друге власти. Због тога је живот вечан и ништа га угасити не може.

Запажамо да Ракић користи придев „таман“, којим карактерише животни нагон. Због негативне конотације, та реч управо прети да читаоца одведе путем погрешног тумачења. Тамно је значењски блиско црном, боји ноћи, смрти, тамно може означавати нешто скривено, нејасно, мутно, у читаоцу изазвати, страх,

нелагоду, неизвесност. Нагон о коме је реч нико није спознао, разумео до краја да би објаснио шта он заправо представља. Могуће га је осетити, нарочито у тренуцима блиским смрти, где се живот бори да надвлада, али јасно га видети човеку није дато. Управо због нејасноће, тајанства којим је обавијен, немогућства његове спознаје, нагон се назива тамним. Он означава супротност смрти, вечну борбу и победу над њом.

„Тамне нагоне“, који покрећу живот, у песми оличава јасика. Видели смо да она трепери животом на позадини умируће природе. Осврнемо ли се на унутрашње стање лирског субјекта, схватамо да је атмосфера која напољу влада одраз онога што лирски субјекат осећа. Бол, који може бити и физички и душевни, и јад сталност су његовог живота:

*На болове сам давно свик'о,
Са јадом живим као с другом.*

*И кад на живот мислим цео,
Који је био што је сада,
На моју душу к'о црн вео
Огромна, тешка сенка пада.*

Мисао на сопствени живот, мучен патњом, чини да лирски субјекат осети тежину на души и песимистичко виђење живота прети да се надвије над њиме. Но, посматрајући јасику, он у њој осећа нагон за живљењем, који и у њему почиње да се буди. Преко тог нагона повезана су сва бића, како међусобно, тако и са вечношћу и он је нит која спаја и лирског субјекта и јасику. Он осећа блискост са дрветом, која се изражава непосредним обраћањем: „Трепери само, о јасико!“. Док јасика одолева свеопштем мртвилу, дотле и лирски субјекат, упркос боловима, одолева смрти. Рекли смо да песмом предочено виђење живота не подразумева само живот појединца, те је тако јасика симбол трајања, продужетка живота до вечности. То је тај „вечни живот од искони“ који се јасикиним треперењем наставља и после човекове смрти.

Упркос суморној атмосфери која влада природом и душом лирског субјекта,

јасика доноси наду, отпор болу и јаду, победу живота. Њено треперење преноси се и на лирског субјекта, „тамни нагони“ који покрећу јасику буде се и у њему, јавља се жеља за живљењем и вера у живот. Видимо како се поглед на живот лирског субјекта током песме мења – испрва он је помирен са болом: „На болове сам давно свик'o, / Са јадом живим као с другом“. Но, трептаји јасике буде и у њему нагон за живљењем, те је визија живота којом се песма затвара оптимистична.

Интерпретацију песме можемо проширити компаративном анализом коју ћемо поспешити следећим питањима:

- *С којом Дучићевом песмом можемо упоредити Ракићеву „Јасику“? - Шта ове две песме повезује?*

- *Уочите којим се стихом служи Ракић, а којим Дучић.*

- *Да ли се у избору Ракићевих тема запажа разноврсност? - Какав се поглед на свет изражава кроз песме? Чиме је он проузрокован?*

Афирмативна питања подстакла су ученике да Ракићеву песму упореде са *Јаблановима* Јована Дучића. Оба песника изабрала су ботанички појам за централни симбол песме. Примећујемо сличност у значењу ових симбола: јаблани и јасика разбијају туробну атмосферу песме, дати су у контрасту према природи која их окружује, зраче оптимизмом, носиоци су животног начела.

Искрена песма испевана је једанаестерцем, *Долап* је у дванаестерцу, док код *Јасике* запажамо деветерац. Дакле, реч је о истим стиховима којима се и Дучић служио.

На основу наведеног избора, закључујемо да је Ракић тематски разноврстан. Писао је љубавну поезију, и то на потпуно другачији и неочекивани начин. Размишљао је о пролазности живота, о судбини човека и свих живих бића, о животној равнотежи и неправди.

Посматрајући ове три песме, уочавамо да у *Искреној песми* и *Долапу* влада песимистички поглед на свет, док са *Јасиком* то није случај. Песимизам као доминантни став узрокован је немогућношћу да се увек остане млад и снажан, мишљу о пролазности живота, пропадању тела и ближењу смрти.

Једанаести модел: Поезија Владислава Петковића Диса

Можда спава, Нирвана, Тамница

Будући да лирска песма у себи крије богатство осећања, идеја, мисли и порука; али и вишезначност знаковних језичких израза, звуковну и визуелну слојевитост, њено тумачење са становишта одређеног књижевног правца изискује од ученика да дубље трагају и испитују значењске слојеве дела. Код истраживачког читања и тумачења лирске песме неопходно је побудити интересовање ученика како би сваку песму доживели као естетску посебност, непоновљиву и јединствену књижевноуметничку појаву. Вредновање песме ученици формирају кроз сопствени доживљај; читањем, писањем, размишљањем и говорењем о уметничком садржају песме. Изграђивање вредносних критеријума остварује се низом активности ученика: читањем песме, изношењем утисака, тумачењем доживљаја, истицањем значењског потенцијала наслова, анализом песничких слика и мотива, бављењем језиком и стилским обележјима песме. Значајно је запажање Симеона Маринковића да „анализа песме по својој природи треба да буде стваралачки чин, као што је то дело књижевног критичара или пијанисте“ (Маринковић, 1995: 146). Тумачење песништва Владислава Петковића Диса управо почива на игри духа и снажном узлету маште, а разумевање на изазову и искушењу читања. Оно долази с магијом звука и чаролијом игре, са пробуђеном жудњом да се открију човекови извори среће и туге и докуче песникове визије о животу.⁵⁸

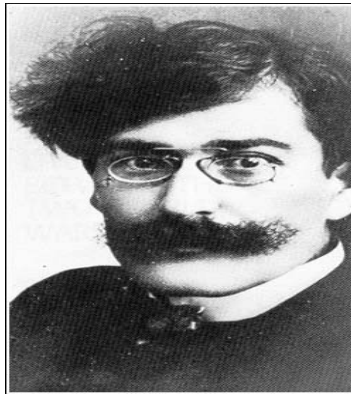
Час отвара ученик чије се задужење састојало у упознавању са подацима о песнику и његовом делу.

Владислав Петковић Дис (Заблаће, 10. март 1880 - Јонско море, 16. мај 1917) је био српски песник и родољуб. Радио је као учитељ и царински

---

⁵⁸ Да би реализација часа била успешна неопходно је руководити се следећим наставним циљевима: Упознати ученике са Дисовом поезијом. Ставити акценат на рођење, љубав и смрт као главне теме Дисове космологије. Запажати карактеристичне мотиве и тумачити њихово значење. Утврдити начин на који песник посматра живот. Испитати однос стварног и ирационалног. Подстицати код ученика интересовање за песништво Владислава Петковића Диса, као и за поезију уопште. Наводити их на размишљања о великим животним питањима – љубави, смрти, смислу постојања. Оспособити ученике да у делима препознају особену филозофију ствараоца. Подстицати их да што дубље продиру у значењске слојеве дела.

службеник. Био је извештач са фронта у Балканским ратовима. За време Првог светског рата, преживео је повлачење преко Албаније, одакле је пребачен на Крф, а затим транспортован у Француску где пише своју последњу збирку песама *Недовршене песме*. При повратку у Грчку брод на коме је пловио пресеће и потапа немачка подморница код Крфа.

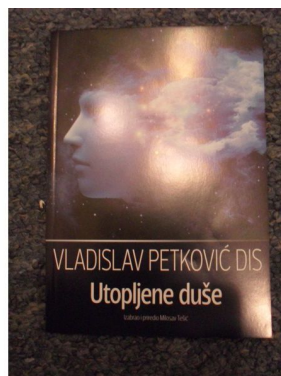
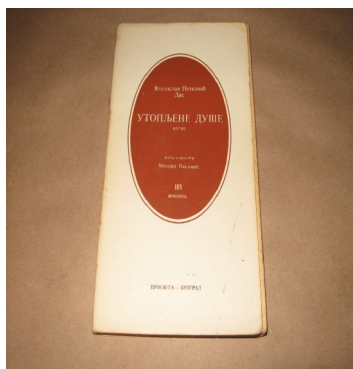

Дис је песник ирационалног, он слике налази у подсвесном. Песник је суморних расположења, чак очаја; његов је израз сетан и музикалан. Јован Скерлић га је критиковао, јер се Дис није уклапао у његов идеал напредног песника. Каснија критика, почевши од Исидоре Секулић, уврстила је Дису међу најбоље српске песнике налазећи да је увео у српску поезију модерну поетику и нов сензибилитет, и поред извесних језичких небрижљивости.

Збирка поезије *Ми чекамо цара* написана је 1913. године. Његови „кафански“ пријатељи су говорили да би било боље да ју је насловио *Ми чекамо пара*. У овој збирци песник је настојао да изрази славу своје отаџбине. То, међутим, није радио кличући у националном поносу, као други песници. Због тога су многи критичари сматрали да је ова збирка слаба у целини те да су стихови звечећи празни и јефтино патетични.

Књигу *Утопљене душе* Дис је објавио 1911. године. Штампано је о свом трошку, јер није било издавача који би објавио поезију песника за кога је Јован Скерлић, тада најугицајнија личност српске критике, тврдио да је неука и груба имитација. Поезија *Утопљених душа* је негаторска, болећива, плачна и црна. Уводи у њу бодлеровске мотиве што представља новину, али ту је присутан и мотив умрле

драге, кога налазимо и у народној лирској поезији (Деретић, 2004: 962-966).

После изражајног читања Дисових песама *Можда спава* и *Нирвана*⁵⁹, ученици казују своје утиске.

Издвајамо да нас песме преводе у просторе ирационалног, сновидовног, оностраног. *Можда спава* одводи нас у размишљања о тајанственој драгој и природи света коме она припада. *Нирвана* је готово халуцинантна у описима оностраних пејзажа. Визуелним сензацијама песме снажно делују на нашу машту, а музикалношћу на чуло слуха. Много тога остаје недоречено, па се уз сугестивну моћ песама препуштамо слутњама и наговештајима.

Тумачење *Нирване* можемо започети следећим питањима и сарадничким императивом:

- *Објасните појам нирване. - Шта је за Диса нирвана? - Да ли песник намерно помера значење речи?*

Значење речи нирвана проналазимо у *Читанкама* (Бајић, Павловић, Мркаљ, 2015: 104). У будистичкој религији и филозофији нирвана представља стање вечног мира, које се налази изван свесног. Нирвана је највиша сврха којој се, по будизму, тежи и достиже се тек потпуним раздвајањем духа од тела. Дисова нирвана потпуно је другачија, али можемо рећи да се са будистичким тумачењем додирује у томе што збиља представља доживљаје вансвесног стања. Није реч о обичном сну, у питању је ирационално искуство сусрета са прошлошћу и смрћу. Међутим, код Диса не

---

⁵⁹ Текст песме *Можда спава* видети на 45. страни овог рада, а песме *Нирвана* на 102. страни.

запажамо никакво блаженство, доживљај његове нирване је трауматичан. Она, чак, има последице и по доживљај јаве који следи – поглед нирване пада на будућност, идеје и мисли, појмове које никако не можемо приписати оностраном, извансвесном, који су уско везани за стварност, док идеје и мисли подразумевају и умну активност. Дис је, свакако, познавао значење речи нирвана и мењање тога значења иде баш у правцу његове опсесије темом смрти, што значи да је оно морало бити хотимично.

Након тумачења насловног појма *Нирване*, реч добија група ученика која је у песмама истраживала тему љубави. Ова је тема карактеристична за песму *Можда спава*, која и припада љубавној поезији, али мотив љубави налазимо и у *Нирвани*. У песми *Можда спава* тема љубави представљена је преко мотива мртве драге. Да бисмо сагледали како је тај мотив развијен, погледајмо најпре начин његовог увођења у песму. Почетна ситуација подразумева исповест лирског субјекта о заборављеној песми коју је у сну слушао, а за коју каже: „Као да је песма била срећа моја сва“. Немогућност да се песма призове у сећање значи и потпуно брисање среће из јаве. Да није реч о обичном сну потврђује нам почетни стих друге строфе: „У сну своме нисам знао за буђења моћ“. Сан у ком се лирски субјекат обрео нека је врста обрнуте јаве (јер се из јаве не претпоставља буђење), те ноћно искуство лирског субјекта постаје реалан доживљај. Убрзо потом упознајемо се са садржајем сна: у њему су биле „очи неке, небо нечије, / Неко лице не знам какво, можда дечије“. Мотив мртве драге има своје подмotive: лице, небо, пролеће, а као основни подмотив јављају се очи. Очи се, такође, буђењем губе из сећања:

Ја сад једва могу знати да имадох сан

И у њему очи неке, небо нечије...

Наведеним стиховима, поред саопшења да да су се у сну јавили очи и небо, истовремено се казује и о њиховом заборављању, што се даље потврђује: „Не сећам се ничег више, ни очију тих“. Лирски субјекат очи губи из сећања, али ниједном не сумња у њихово постојање. Он настоји да допре до њихове суштине, коју је немогуће јасно сагледати, па је све у слутњи:

Не сећам се ничег више, ни очију тих:

Као да је сан ми цео био од пене,

Ил' те очи да су моја душа ван мене;

(...)

Ја сад слутим за те очи да су баш оне

Што ме чудно по животу воде и гоне...

Подвлачимо исказе лирског субјекта где каже да су очи „моја душа ван мене“ и да га оне „чудно по животу воде и гоне“. Очи имају улогу чувара, заштитника, али запажамо да је то вођење окарактерисано као „чудно“. Како је јава за лирског субјекта прегршт зла, само опстајање у животу бива предметом чуђења, што значи да су очи то што му даје снагу за постојање. С друге стране, очи као душа лирског субјекта изван њега самог подразумевају не само вантелесно искуство, него чак постојање у просторима мимо појавног света.

Поистовећивање очију са драгом остварује се постепено: неодређене „очи неке“ постају потом „те очи“, да би се најзад јавиле као „њене очи“. Како очи добијају конкретизацију, тако израња и портрет драге:

Да ме виде дођу очи, и ја видим тад

И те очи, и ту љубав, и тај пут среће;

Њене очи, њено лице, њено пролеће

(...)

Њену главу с круном косе и у коси цвет,

И њен поглед што ме гледа као из цвећа...

Њен портрет чине, дакле, очи, лице и коса, али су они само именовани, без икаквих описа њихових физичких карактеристика. Имајући у виду да драга не припада материјалном свету, одсуство телесности у портрету постаје потпуно разумљиво. У последњој строфи лирски субјекат говори да драга можда спава, па тако „И с њом спава, невиђена, њена лепота“. Лепота која је невиђена речима се не

да описати, али слутимо у њој нешто необично, несвакидашње, неземаљско.

Драга је „изван сваког зла, / Изван ствари, илузија, изван живота“ и за њен долазак везују се љубав, срећа и пролеће. Сан у коме се драга појављује у потпином је контрасту са јавом, односно животом, приказаним као зло. Иако сан припада свету ирационалног, он у себи ипак носи и нешто од искуства стварности⁶⁰: поред очију, неба и лица, у сну је лирски субјекат видео и „Стару песму, старе звезде, неки стари дан“. Ако се живот састоји из дана, „неки стари дан“ мора припадати прошлости, а с њим и песма, звезде, најзад и очи, које су ознака за драгу. Код Диса, ипак, поглед на прошлост унеколико је другачији – што је прошло, престаје бити делом живота и прелази у свет мртвих.

Последњим двама строфама драга се доводи у блиску везу са смрћу. Иако је све у слутњи, оно што засигурно знамо јесте да драга не припада јави: „Ја сад немам своју драгу, и њен не знам глас“. Прилог „сад“ не одређује само тренутак говорења, он се односи на бивање у стварном животу, оном у који се лирски субјекат буђењем враћа. Драга, дакле, остаје у времену пре јаве, али природа те друге стварности није нам позната:

*Не знам место на ком живи или почива;
Не знам зашто њу и сан ми јава покрива;
Можда спава и гроб тужно негује јој стас.*

Границе између живота и смрти у Дисовој поезији нису тако оштре нити јасне. Драга је у сну, а да ли у њему живи или почива, то лирски субјекат не зна. Међутим, запажамо да је више ознака које упућују на смрт драге. Претпоставку да драга живи одмах смењује могућност да она почива и да „гроб тужно негује јој стас“. У свему томе пажњу нам привлачи и констатација да сан и драгу „јава покрива“. Познато нам је, наиме, да се често за оно што је мртво каже да га трава (или земља) покрива. Можемо претпоставити да се у подтексту крије управо тај израз – трава,

---

⁶⁰ Бранка Јакшић Провчи истиче да се сан (као и звезде и боје) појављује као опсесивни дисовски мотив посредством кога се проблематизује регија или место којој припада визија јаве (Јакшић Провчи, 2010: стр. 56-63).

осим границе између оностраног и ононостраног, означава и део стварног света, док је јава у песми други назив за стварност. У питању су речи веома сличног гласовног склопа, те их је лако заменити, а да се притом не изгуби првобитно значење. Глагол „покривати“, који овде доводимо у везу са смрћу, обично иде уз помен спавања и сна, па на тај начин долазимо до замене смрти сном: „можда спава“ - можда је мртва. Забуну, међутим, уноси претпоследњи стих песме: „Можда живи и доћи ће после овог сна“. До овог момента лирски субјекат је као ознаку за стварност у којој се налази користио реч „јава“, да би се најзад десила инверзија у означавању – живот се именује као сан. Да је сном означено оно што је доскора била јава видимо из тога што је реч сан одређена показном заменицом „овај“. Не тај или онај, што би указивало на удаљеност од позиције лирског субјекта, већ оно што му је најближе – сан у коме је сада. Осим што се по истом принципу догађа и инверзија где можда је мртва постаје „можда живи“, већ се и најављује њен долазак у некој предстојећој стварности. Ако је сан постао ознака за живот, смрт је оно што ће га сменити, па закључујемо да драга можда живи у смрти. Смрт, стога, не може бити схваћена као коначност, она је стварност изван стварности, свет у којем се, као и у животу, може постојати.

Песма *Нирвана*, која нас, такође, изводи из света стварности и где се поново у сну сусрећемо са ирационалним, у каталогу ноћних „посетилаца“ лирског субјекта, именује и љубав. Све што му се у томе сну јавило, носило је епитет мртав, па је и љубав таква била:

*Ноћас љубав долазила к мени,
Мртва љубав из свију времена,
Заљубљени, смрћу загрљени,
Под пољупцем мртвих успомена.*

Није се у *Нирвани* лирски субјекат сусрео са мртвом драгом или каквом својом личном љубављу, њему је дошла „Мртва љубав из свију времена“. Не можемо, опет, рећи ни да је то љубав уопште, већ ће најпре бити збир свих прошлих, а то уједно значи и мртвих љубави. Прошлост о којој је реч подразумева свеукупну историју

човечанства, те је мртва љубав, која походи лирског субјекта део свега онога „што је постојало икад“.

Како из посматраних песама закључујемо, љубав је за Диса увек део прошлости, а све што је прошло, умрло је. Лирски субјекти његових песама не долазе до љубави само кроз сећање, они доживљавају сусрете са њима искорак из света стварности и одласком у онострано.

Пошто су ученици уочили блискост тема љубави и смрти у Дисовој поезији, реч дајемо другој групи, која је обрађивала тему смрти, а која ће се надовезати на излагање претходне.

Говорећи о љубави, песма *Можда спава* умногоме се дотиче и тематике смрти, али је, с друге стране, у песми *Нирвана* смрт доминантни мотив. У обе поменуте песме лирски субјекат доживљава ирационална искуства, а стање извансвесног песма *Можда спава* именује као сан, док је у другој песми то нирвана, али се опет време доживљавања везује за ноћ.

Песма *Нирвана* дата је у виду каталошког набрајања онога што је лирског субјекта у ноћи посетило. Сазнајемо тако да су се ту нашли: мртви, „нова гробља и векови стари“, „мора, / Сва усахла, без вала и пене“, „мртав ветар“, „срећа / Мртвих душа, и сан мртве руже“, „сва мртва пролећа“, мртви мириси, љубав - „мртва љубав из свију времена“, „умрли облаци, / Мртво време с историјом дана“, „погинули зраци“. На основу епитета закључујемо да је лирски субјекат проживео заправо сусрет са смрћу. Примећујемо да у приказу оностраног постоји одређени хронотоп – гробља и море представљају просторне одреднице, док се као временске јављају мртва пролећа, „мртва љубав из свију времена“ и „мртво време с историјом дана“. Време које је мртво заправо је време прошлости, али није реч о прошлости лирског субјекта, већ о васцелој историји света:

*И све што је постојало икад,
Своју сенку све што имађаше,
Све што више јавити се никад,
Никад неће – к мени дохођаше.*

Искуство нирване за лирског субјекта представља трауму. Запажамо да је све

оно са чим се сусреће долазило к њему као објекту, атрибути смрти играју активну улогу, док је сам лирски субјекат пасиван. Пасивност сугерише немоћ, угроженост и његов положај најбоље сликају завршни стихови прве строфе:

*Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;
Прилазили к мени као жртви,
Као боји пролазности ствари.*

Осим што себе именује жртвом, он се поистовећује и са „бојом пролазности ствари“. Лирски субјекат део је оностраног, стварног света, чија је одлика пролазност. На тај начин је и он сам пролазан, а исходиште свега пролазног јесте смрт. Уочавамо затим да се за пролазне ствари везују боје, па самим тим оне постају и одлика стварности. С друге стране, у оностаним пејзажима нема колорита, све је одређено само придевом „мртав“ или речима њему синонимног значења.

Међутим, најстрашније у доживљавају лирског субјекта представља поглед нирване:

*И нирвана имала је тада
Поглед који нема људско око:
Без облика, без среће, без јада,
Поглед мртав и празан дубоко.*

Поглед, односно очи, мотив је с којим смо се већ сусрели говорећи о теми љубави у песми *Можда спава*. Очи су тада биле ознака мртве драге и носиле су позитивна значења, док су у другој песми очи нирване застрашујуће. Недостатку боја у оностраности додајемо сада и поглед нирване, који је лишен облика, среће и јада и закључујемо: ако свега тога нема, само смрт и празнина постоје, те нирвана представља свеопште ништавило. Тај поглед притиска лирског субјекта попут камена, али прети да прогута и будућност и „простор далеки“:

*И тај поглед, к'о кам да је неки,
Падао је на мене и снове,
На будућност, на простор далеки,
На идеје, и све мисли нове.*

Лирски субјекат осећа да смрт, нирвана не прети само њему, већ и удаљеном простору и времену које још није дошло. Нису само материјалне ствари подложне нестајању, уништењу, нирвана гута исто тако и мисли и идеје.

Доживљај смрти у песми *Можда спава* битно је различит од онога у *Нирвани*. Смрт је везана за драгу, која представља заштитника, чувара лирског субјекта. Иако је све у слутњи и он не зна засигурно ком свету драга припада, њено постојање најближе је просторима смрти. Сусрет са смрћу подразумева и сусрет са драгом, чији су пратиоци љубав и срећа. Како лирски субјекат види живот, а како смрт, најбоље видимо из стихова последње строфе:

*Можда спава са очима изван сваког зла,
Изван ствари, илузија, изван живота...*

Зло је именитељ за ствари, илузије и живот, оно што припада стварном свету. Изван свега тога је свет у коме се драга налази и који бисмо на основу контраста могли назвати светом добра. То је простор изван живота, дакле смрт.

У песми *Можда спава* сан је еуфемизам којим се означава смрт – драга је уснула, а лирски субјекат искуство сусрета са смрћу доживео је у сну. Одредба времена „ноћас“ у песми *Нирвана* указује нам да се излет у ирационално догађа такође у сну, али помен сна не налазимо нигде. Та разлика у именовању, сматрамо, потиче од различитог доживљаја смрти – *Нирвана* преноси искуство страшног, док *Можда спава* исповеда сусрет са нечим толико пријатним да се и на јави трага за суштином сна и чезне за његовим повратком.

Након изношења ученичких запажања о темама љубави и смрти у песмама *Можда спава* и *Нирвана*, прелазимо на тумачење песме *Тамница*. Песму ће

прочитати ученик коме је то задужење унапред додељено.

После изражајног читања песме *Тамница*⁶¹ анализу можемо започети следећим подстицајима за тумачење:

- Протумачите наслов песме. - У каквој је он вези са садржајем песме? - Уочите значења показних заменица „то“ и „онај“ из првог стиха. - Објасните како лирски субјекат види живот.

Пре него што наслов доведемо у семантичку везу са песмом, откривамо шта сама реч тамница означава. Њоме се подразумева затворен, тесан простор у коме се неко нашао против своје воље. Порекло речи налазимо у именици „тама“, што даље говори да је реч о простору лишеном било какве светлости, где влада непрестани мрак.

Наслов песме налази се у синтаксичкој вези са првим стихом: *Тамница* - „То је онај живот где сам пао и ја“. Лирски субјекат сам живот доживљава као заточеништво, место где је доспео „Са нимало знања и без моје воље“. Носећи осећај бачености у живот, он не успева да га доживи као свој. Већ првим стихом удаљава се од живота. У српском језику показне заменице носе у себи и просторна одређења, па ћемо за оно што нам је најближе рећи „овај“, нешто даље постаје „тај“, а оно најудаљеније „онај“. Живот, као нешто од човека неодвојиво, уместо „овог живота“ јавља се у песми као „онај живот“. Заменица „то“ односи се на насловну реч „тамница“, из чега закључујемо да је лирском субјекту појам тамнице ближи но појам живота, али да и од једног и од другог постоји удаљеност. О животу као невољном чину казују и стихови:

*Као стара тајна ја почех да живим,
Закован за земљу што животу служи...*

Закованост за земљу, као и тамница, за асоцијацију имају испаштање казне.

---

⁶¹ Текст песме *Тамница* видети на 62. страни овог рада.

Претпостављамо стога постојање некаквог првобитног греха, чија је последица пад на земљу.

Обревши се на земљи, лирски субјекат остао је без звезда:

*И ту земљу данас познао сам и ја
Са невиним срцем, ал' без мојих звезда...*

Међутим, његово бивствовање на земљи обележено је сталном усмереношћу ка висинама, он непрестано тежи „даљинама сивим“, окружен „венцем снова“. Тиме је изражена јака жеља за повратком онога што је доласком живота изгубио, а с тим и чежња за враћањем у време пре живота.

Пошто су ученици повезали наслов песме са садржајем, настојимо да стекну што потпунију слику о свету песме и да је што боље схвате, те им с тим циљем дајемо следеће задатке:

- Песма „Можда спава“ трагала је за тајном љубави, а „Нирвана“ за тајном смрти. У коју велику тајну постојања настоји да продре песма „Тамница“? - Протумачите мотиве звезда, боја, облика и очију. Повежите тумачења са песмама „Можда спава“ и „Нирвана“.

- Како се успоставља помирење лирског субјекта са земаљским животом?

Ако песме *Можда спава* и *Нирвана* обрађују теме: једна љубави, друга смрти, *Тамница* истражује тајну рођења. Рођење се доживљава као пад у свет, жалостан и тужан догађај:

*То је онај живот где сам пао и ја
С невиних даљина, са очима звезда
И са сузом мојом што несвесно сија
И жали, к'о тица оборена гнезда.
То је онај живот, где сам пао и ја...*

Схватање живота као пада подразумева постојање пренаталне стварности, за коју се везују „невине даљине“ и „очи звезда“. Како је реч о звездама, даљинама и паду, простор којем је лирски субјекат припадао пре рођења доводимо у везу са висинама, односно небом. Пад на земљу као тамницу претпоставља првобитни грех, због кога се испашта казна, док „невине даљине“, с којих се лирски субјекат обрео на земљи, говоре заправо о његовој недужности. Уколико је он сам невин, живот као казна постаје последица прародитељског греха. Појам пада не односи се само физичко спуштање из вишег простора у нижи, он пре свега доноси вредносне промене. Мотив плача као пратиоца рођења добио је значење жаљења за напуштеним поросторима чистоте, ведрине, невиности. То је први израз жеље за повратком, али, такође, и одраз немоћи и потврда узалудности тежњи:

*И ја плаках тада. Не беше ми боље.
И остадох тада у колевци тужној
Са нимало знања и без моје воље.*

Рођење је изван воље и знања човека, он у живот бива несвесно бачен и о томе не може одлучивати. Жаљење због пада и стална тежња за повратком казују да човек кроз живот носи сећање на време пре рођења. Постојање таквог сећања враћа нас на песме *Можда спава* и *Нирвана*, где се такође јавља стварност изван стварности, простор ирационалног, у који лирски субјекат залази. *Тамница* и *Можда спава* блиске су по схватањима те друге стварности. У обе песме јавља се контраст између земног живота и постојања с оне стране разумског, где је земља парадигма зла, док је онострано носилац добра, а лирски субјекат обележен настојањем да поново оствари додир са светом изван стварног. Мотив сна као места где се тај сусрет остварује запазили смо у *Нирвани* и *Можда спава*, али се он појављује и у песми *Тамница*. Доспећем на земљу, у живот, лирском субјекту из очију побегле су звезде. Међутим, оне се не губе неповратно, но

*И сад тако живе као биће моје,
Невино везане за сан моје главе.*

Осим што у „сну своје главе“ чува звезде, он носи „сан лепоте“ и док је везан за земљу, очију упртих у даљине, „венац снова“ му „главу кружи“. Сан је тежња за повратком искони, сећање на преживотно доба и у њему се кроз звезде и лепоту сачувао део изгубљених времена. Препуштајући се животу, лирски субјекат почиње „да осећа себе“ кроз поглед очију које зову „као дивна драга / Изгубљених снова, заспалих висина“. „Изгубљени снови“, којима „дивна драга“ припада, претпостављамо, односе се на замишљену прошлост пре живота, па уочавамо сличност са песмом *Можда спава*. И тамо драга долази из прошлости, односно стварности изван живота, а за њу је везан мотив уснулости, који је у наведеном стиху одлика висина, простора у коме, такође, видимо драгу.

Говорећи о претходним двама песмама (*Нирвана* и *Можда спава*), поменули смо мотиве боја и облика, приметивши да се они везују за стварни свет. Њима насупротив уочавамо мотив звезда, у песми *Тамница* веома заступљен. За разлику од боја и облика, звезде представљају део друге стварности, оне из које лирски субјекат пада у живот. Долазећи на свет, он са собом носи „очи звезда“, преко којих се одржава веза са преживотном стварношћу. Но, убрзо потом звезде беже из очију остављајући боје, али настављају да живе, како лирски субјекат каже: „као биће моје, / Невино везане за сан моје главе“. Именујући звезде као своје биће, он казује о сопственој суштини, која је у простору ирационалног. Одласком звезда губи се све оно чисто, узвишено у човеку, остаје земља као симбол ниског, патње, страдања. Мотив нестанка звезда примећујемо и у песми *Можда спава*:

*У сну своје нисам знао за буђења моћ,
И да земљи треба сунца, јутра и зоре;
Да у дану губе звезде беле одоре...*

Сан је, како смо приметили, простор извансвесног и у њему обитавају звезде, док буђењем нестаје свака веза са том другом стварношћу. Покушавајући, притом, да у сећање дозове елементе сна, лирски субјекат „једва може знати“ да је, између осталог, имао „старе звезде“. Звезде су део изванживотне стварности, другачијег постојања, за којим се чезне и којем се тежи, оне су суштина с којом биће лирског

субјекта настоји да се споји.

Звезде и очи, као мотиви дубоког симболичког значења, одабрани су за спону између двеју стварности. Мотив очију посматрали смо на примеру песме *Можда спава*, где су оне представљале ознаку за мртву драгу, али и заштитника лирског субјекта, његовог водича кроз живот. *Нирвана* је пак осликала

*Поглед какав нема људско око:
Без облика, без среће, без јада,
Поглед мртав и празан дубоко.*

У погледу нирване сва страхота која је лирском субјекту у сну прилазила доживела је врхунац. Самим истицањем разлике између погледа нирване и људског ока, ово друго добија контрасна значења, те га стога можемо сматрати питомим, благим, оличењем среће и живота. У *Тамници* су мотиви звезда и очију уско везани – очи су управо станиште звезда, које, како човек постаје део земног живота, беже из њих, а замењују их „боје места и даљине и визија јаве“. Онострано је, дакле, замењено земаљским.

*И ту земљу данас познао сам и ја
Са невиним срцем, ал без мојих звезда,
И са сузом мојом, што ми и сад сија
И жали, ко тица оборена гнезда.
И ту земљу данас познао сам и ја.*

Спознавање земље одвија се преко очију, материјални свет се настањује тамо где су некад биле звезде. Али је поред земаљске појавности у оку и суза, израз жала због пада и губитка преживотне стварности. Звезде су нестале, но остао је сан, који такође везујемо за очи, а преко кога се остварује додир са извансвесним.

Облици и боје карактеристика су земног живота. Боје су оно што остаје када се звезде изгубе:

*Ал' бегају звезде; остављају боје
Местâ и даљине и визију јаве...*

Као што смо у *Нирвани* запазили, бојама се одликује пролазност, а пролазно је све што је земаљско, па и сам човек, те стога лирски субјекат себе види као „боју пролазности ствари“. У несвесном отпочињању живота на земљи он, такође, носи „облик што се мирно мења“. Преко боја и облика испољава се материјални свет, али не и оно што је духовно. Зато су појаве којима се означава друга стварност апстрактне: лепота, сан, песма, небо. Због тога ни Дисова уснула драга готово да нема физичких карактеристика.

О прихватању неминовности живота на земљи лирски субјекат казује следеће:

*Као стара тајна ја почех да живим
(...)*

*Да осећам себе у погледу трава
И ноћи и вода; и да слушам биће
И мој дух у свему како моћно спава
Ко једина песма, једино откриће;
Да осећам себе у погледу трава*

*И очију што их види моја снага,
Очију што зову као глас тишина,
Као говор шума, као дивна драга
Изгубљених снова, заспалих висина
И очију што их види моја снага.*

Помирење лирског субјекта са светом материјалног остварује се преко очију. Интересантно је да овде долази до својеврсне инверзије – није лирски субјекат тај који посматра свет, или бар не чулом вида. Траве, ноћи и воде гледају у њега, али се појављују и неке тајанствене очи, које он види својом снагом, а које су везане за „глас тишина“, „говор шума“, „дивну драгу изгубљених снова, заспалих висина“.

Све су то мотиви који упућују на онострано.

Лирски субјекат је осуђен на земаљски живот, „закован за земљу“, али је у бити и даље део неке друге, више стварности. Стих „Као стара тајна ја почех да живим“ не говори више о рођењу као тренутку појављивања на земљи, реч је о прихватању живота као дела себе, земље као природног окружења. Препознавањем сопственог духа, који и даље припада сферама ирационалног, у свему око себе успоставља се прожимање оностраног са оностраношћу. Део друге стварности такође су и очи које из природе гледају и баш зато лирски субјекат у њиховом погледу препознаје себе. То откривање космичког у природи можемо означити као својеврсни пантеизам *Тамнице*.

Задатак за ученике:

- Прочитајте Дисову песму „На ономе брегу”. - Посматрајте како је у песми представљена оностраност. - Који хронотоп можемо везати за онострано? - Извојте мотиве преко којих се развија слика оностраног.

Дванаести модел: Поезија Симе Пандуровића

Светковина, Родна груди

Истраживачки задаци и питања чине систем питања и задатака којима се подстиче и усмерава активност ученика. Они упућују на трагање, испитивање, проучавање и удубљивање у суштину проблема. „То су задаци који покрећу ка објективном сагледавању стања, појава, односа и веза међу појавама у области језика и књижевности“ (Маринковић, 1995: 32). Према карактеру истраживачких радњи и поступака они могу бити структурирани као питања и задаци за: уочавање, одабирање, планирање, постављање хипотезе, прикупљање, организацију и распоређивање, испитивање, упоређивање, увиђање односа, закључивање, проверавање, извештавање и критичко процењивање.⁶² Примећујемо да широки спектар могућности ових питања и задатака пружа наставнику могућност да развије радозналост и интересовање ученика. У нашим моделима настојали смо да велики број истраживачких задатака буде састављен од малих истраживачких задатака кроз које треба проћи у процесу истраживања. Њихов циљ био је да се: уоче и издвоје опште карактеристике песничких дела, направи план истраживања, утврде могућа решења, групишу сличности, упореде естетски домети, пронађу везе међу репрезентативним песницима истраживане епохе и критички процене њихови песнички домети.

У поезији Симе Пандуровића истраживачки задаци и питања произилазе из проблемског сагледавања и увиђања нових односа између познатог и непознатог. Коришћењем питања и задатака истраживачког карактера ученици су подстакнути да уоче одступања од утврђених песничких стремљења и потом истакну оно што је неуобичајено и неочекивано. Другачије искуство Пандуровићевог певања поспешује код ученика развијање самосвести о вредности песничког дела, при чему ће се вредновање вршити на основу сопственог стваралачког мишљења.⁶³

---

⁶² У методичкој литератури ову поделу уводи Симеон Маринковић (Маринковић, 1995: 33).

⁶³ Да би реализација часа била успешна неопходно је руководити се следећим наставним циљевима: Предочити ученицима песништво Симе Пандуровића. Истаћи најважније карактеристике његове поезије. Уочити заједничке одлике песама које припадају различитим лирским врстама. Посебно нагласити Пандуровићев песимизам. Указати на став критике према песнику. Развити код ученика

У циљу припреме за час интерпретације песништва Симе Пандуровића, ученике смо претходно поделили у две групе. Једна се усредсређује на песму *Светковина*, док је предмет интересовања друге групе песма *Родна груди*. Истраживачки задаци везани за *Светковину* су следећи:

- *Шта се у песми светкује?* - *Како је описан дан силаска с ума?* - *Како лирски субјекат види свет који је напустио?* - *У каквом су односу лирски субјекат са својом драгом и свет који их посматра?* - *Обратите пажњу на мотив лудила.* - *Како је приказан?* - *Шта лудило представља за заљубљене?*

Друга група, окупљена око песме *Родна груди*, излагање припрема помоћу наредних истраживачких задатака:

- *Одредите тему песме.* - *Како је она развијена?* - *Којој лирској врсти припада ова песма?* - *У ком се животном добу налази лирски субјекат?* - *Како се осећа?* - *Чиме се сугерише пролазност живота?* - *Шта за лирског субјекта представља сопствена земља?*

Најпре се упознајемо са биографским подацима о песнику које излаже ученик коме је то било задужење.

Сима Пандуровић рођен је 1886. године у Београду, а живео до 1960. Његов песнички опус чине две збирке: *Посмртне почести* (1908) и *Дани и ноћи* (1912). Прва збирка наишла је на снажну осуду критике, па је поводом ње настао Скерлићев чланак *Једна књижевна зараза*. Међутим, збирка је веома лепо примљена код младих. Осим поезијом, Пандуровић се бавио и издавањем часописа – још за студентских дана покренуо је лист *Покрет* (1902), а са својим пријатељем Дисом *Књижевну недељу* (1904-1905). Писао је критике, преводио са енглеског и француског, па је значајно поменути његове преводе Шекспирових драма. На

интересовање за поезију Симе Пандуровића. Уочити важност љубави и осећања у животу. Његовати љубав према сопственој земљи и подстицати ученике да сами препознају њене вредности и особености. Развијати код ученика критичко мишљење. Подстаћи их да сами стичу утиске и долазе до закључака уместо да пасивно усвајају мишљења или већ изречене ставове.

Пандуровића су утицали француски симболисти и немачки песимистички филозофи, те отуда присуство песимизма у његовој поезији. Пандуровићева патриотска поезија настојала је да оптимизмом замени песимизам, па су многи критичари у томе видели дејство Скерлићеве критике на песника. Не може се, међутим, рећи да се Пандуровић потпуно одрекао песимизма. У неким патриотским песмама он је и даље и те како присутан. Љубавна лирика Пандуровићева увек доноси и тему смрти, његова драга је мртва драга, присутне су сцене распадања и разарања, карактеристичне и за његову каснију, патриотску поезију. Због тога је Пандуровић често називан „гробљанским песником“ или „гробарем љубави“ (Деретић, 2004: 960-962).

Након излагања ученика наставник чита одломак из критике Јована Скерлића *Једна књижевна зараза*, настале поводом Пандуровићеве песничке збирке *Посмртне почаст* (1908), у чијем се саставу налази и песма *Светковина*.

У Мостару, у издању „Мале библиотеке“ изишли су стихови г. Симе Пандуровића „Посмртне почаст“. Г. Пандуровић је један од бољих и оригиналнијих млађих песника наших, и његова књига је врло карактеристична по душевни живот и књижевна схватања нашега најмлађега нараштаја. *И поводом те карактеристичне књиге једног даровитог младог песника (...) прилика је отворено проговорити коју реч о једној опасној књижевној болести, која код нас почиње чинити много зла.*

(...) Ми смо већ придављени књишким песимизмом наших најмлађих писаца, али треба признати да тако црнога песимизма још није било као што се налази у „Посмртним почастима” г. Симе Пандуровића.

Г. Пандуровић је безусловни песимист, каквог ми до данас нисмо видели, песимист не са системом, но без система, упркос свакоме систему.

(...) Не, песимизам г. Пандуровића није тај велики песимизам јаких душа, који је у свему свом одрицању живота ипак једна крепка и здрава филозофија. (...) Болесни и болеснички песимизам г. Пандуровића је из декадентске „поезије трулежи“. (...) И ево како песник светкује са својом драгом:

Сишли смо с ума у сјајан дан...

И у „болничком мирисавом врту“, покидавши све везе што су их држале „за простор, време, тонове и боје“, њих двоје, срећни и озарени, шетају се:

*У кошуљама белим парком овим,
Где болнички се мирис шири јак...*

И ето где падосмо у чисто безумље! То је крајња тачка до које се у српској књижевности дотерало у трци за оригиналношћу, за ретким и јаким сензацијама и неочекиваним ефектима! (...) Али ми, обични смртни (...) ми остајемо запрепашћени пред том безумном визијом двоје драгих који се у дугим белим кошуљама шетају по лудачком парку...

(...) Али, има у г. Пандуровића, поред свих чудноватости, врло оригиналних, интимних и јаким осећања, сасвим особено, каткада врло сложено душевно стање, врло личан акценат, нешто што се није налазило ни код једнога од ранијих песника наших, нити код оних који данас пишу. (...) Он има оно јасно, дубоко и болно продирање у ствари... (...) Затим, г. Пандуровић има не само лепих стихова (готово у свакој песми), но и лепих целих песама, које свакако иду у најбоље производе наше најмлађе поезије (Скерлић, 1964: 56-66).

Ученици су пажљиво саслушали Скерлићев суд о Пандуровићу, а своје мишљење о прочитаним изводима из критике изнеће након анализе песама.

Одабрани ученици изражајно ће прочитати песаме *Светковина* и *Родна груди*⁶⁴, после чега следи и тумачење наведених песама.

Разговор о песми *Светковина* можемо подстаћи следећим питањима:

- Како је на вас песма деловала? - Да ли вас је и чиме изненадила?

---

⁶⁴ Текст песме *Светковина* видети на 99. страни овог рада, а песме *Родна груди* на 75. страни.

Песма *Светковина* оставља снажан утисак. Раскол између света, с једне стране, и лирског субјекта и његове драге, с друге стране, као да ствара осећај горчине, који се и на нас преноси. Остали смо изненађени начином на који свет доживљава љубав, а још више бегом заљубљених у лудило. Болнички простор посве је необично место као уточиште заљубљених, спој љубави и болнице неочекиван је, изненађујући.

На самом почетку песме сусрећемо се са стиховима, такође изненађујућих ефеката: „Сишли смо с ума у сјајан дан, / Провидан, дубок – нама, драга, знан“. Појам силаска с ума и начин на који се приказује дан одласка у лудило налазе се у гротескном споју. Силазак с ума у свом уобичајном значењу представља ишчашење из свега што се сматра нормалним, разлаз са светом, али и са самим собом. Међутим, догодио се у дану који се уздиже пре свега епитетом „сјајан“, чиме се асоцира сунце, светлост, ведрина, срећа. Тако се епитети дана преносе на сам појам силаска с ума, превodeћи га у значењски простор супротан устаљеном. Силазак с ума постаје догађај који се слави, важна животна прекретница, препород. Запажамо, такође, да се тај дан означава као њима двома, заљубљенима, „знан“. Перспектива сишавшег с ума не дозвољава јасно запажање или памћење одређеног догађаја, а нарочито не момента преласка с оне стране лудила, док само учачавање догађаја силаска с ума подразумева постојање здраворазумског угла посматрања. Тај догађај искорачења из разума, који је уједно и отцепљење од света, остаје, међутим, упамћен и представља светковину лирском субјекту и његовој драгој.

Преласком с друге стране разума догађа се и раскол са светом.

*И светковамо оцепљење то
Од мука, сумње, времена и сто
Ранâ, што кржаве их вређао је свет –*

стихови су у којима налазимо како узрок раскола, тако и слику света од којег се заљубљени одвајају. Свет који су напустили био је према њима немилосрдан,

задавао патњу, повређивао ране. У поређењу са таквим опхођењем света према заљубљенима, силазак с ума доживљава се као догађај који доноси срећу, мир, избављење. Пређашњи живот лирског субјекта и драге везан је за свет који су напустили, са аспекта заљубљених то је „онај живот крт“, док је за друге, за свет, он хвале вредан.

Граница између двају светова обележена је даном силаска с ума, те се свет других, напуштени свет, доводи у везу са здраворазумским, док свет заљубљених постаје болеснички свет. Ти су светови дати у контрасту, у потпуном размимоилажењу. Између њих нема додирних тачака:

*Јер ми смо давно, верна драга – је ли! –
Искидали конце што нас везу
За простор, време, тонове и боје –
Ланце живота што звече и стежу...*

Осим што говоре о сваком прекиду са светом и пређешњим животом, речени стихову пажњу посебно привлаче градацијским казивањем о кидању најпре конаца који су их спајали са простором, временом, тоновима и бојама, а потом и „ланаца живота“. Нису покидане само стеге, већ сам живот (који је притискао). У наведеним стиховима више није реч о прекиду са животом какав је раније био, пред нама се указује раскид са животом уопште. Одвајање од простора и времена притом чини да перспектива с оне стране разума постане блиска загробној перспективи.

Потреба лирског субјекта да љубав означи неумрлом говори нам о смрти свега другог – живота и света за заљубљене, али и заљубљених за свет:

*Не знају дражи са животом новим –
Љубави наше неумрле знак.*

Међутим, заљубљени у нови живот носе нешто из прошлости, а то су „љубав, и знак њен / - Спојеност срца -“. Свет разумевања за љубав није имао, те се ради њеног спасења прелази у лудило и напушта „онај живот лош“. Мимоилажење

заљубљених и света добија болну димензију сазнањем да су део напуштеног света знанци и родбина, они од којих се очекује подршка, топлина, разумевање, љубав. У песми су они окарактерисани на следећи начин:

*Животно вино, срж недостају
Њима; а глава њихова им смета.*

Остављени живот је живот без садржине, бременит празнином, сведен на огољену форму. Врхунац удара на свет лирски субјекат остварује помињањем главе која смета ономе чија је. То је метафора иза које откривамо лудило, те у наведеном стиху налазимо обрнуту перспективу – из угла лирског субјекта свет је тај који је луд.

Бегом у лудило, заљубљени не престају бити предмет интересовања свету:

*И опет сила згрнуло се света
У болнички нам мирисави врт;
Посматра где се двоје драгих шета
Срећно...*

Сада им беле кошуље, којима је лудило заљубљених означено, привлаче пажњу:

*И гледају нас зато што идемо
У кошуљама белим парком овим,
Где болнички се мирис шири јак...*

Видимо да свет продире у „болнички врт“, да физичке ограде између њега и „полуделих“ нема, али је, међутим, унутрашња, могли бисмо чак рећи разумска, граница успостављена: „Далеко од њих / Сад смо, а они жале мир наш тих“. Лирски субјекат и његова драга постигли су потпуно отцепљење од света и у болничким белим кошуљама нашли мир, али свет њихов спокај доживљава као болест, те их зато жали.

Да је двоје заљубљених искорачило с оне стране разума сазнајемо већ у првом стиху: „Сишли смо с ума у сјајан дан“. Дан и догађај силаска с ума величају се светковањем, те одлазак у лудило поприма позитивна значења. Преласком с те друге стране, остварује се бег од света у коме је љубав угрожена. Како је песмом предочено, узрок силаска с ума управо је осећање љубави:

*(...) У цвећу смо ишли,
Славећи трасно осећања та
Због којих лепо са ума смо сишли.*

Јасно памћење дана у ком су полудели, као и свест о остављању пређашњег живота и радост због тога још једном онеобичавају појам лудила и указују нам да силазак с ума за лирског субјекта и његову драгу представља вољну радњу. Дакле, заљубљени свесно остављају свет нормалног, разумског, да би сачували своју љубав:

*Јер ми смо, можда, сами тако хтели,
Рад љубави нам и рад среће своје.*

Хотимичан силазак с ума и свест о сопственом лудилу откривају нам да у песми постоји извесна доза парадокса. Тиме се, међутим, и само постојање лудила заљубљених доводи у питање. Учили смо да коментар лирског субјекта везан за свет који су напустили: „а глава њихова им смета“ казује заправо о лудилу тог света, те се овде перспектива обрће – оно што се најпре сматрало нормалним, здраворазумским, од тог тренутка виђено је као с ума сишавше. То нам допушта да беле кошуље из света одбеглих драгих видимо као провокацију, бацање истине у лице. Обукавши лудачке кошуље, они су узели улогу огледала, у којем би требало да свет препозна сопствени лик. Да је свет ипак схватио поруку заљубљених, можда нам казује тајанствени последњи стих: „... Гле! Очима им трепти роса немо...“⁶⁵

---

⁶⁵ На завршетку анализе песме *Светковина* наставник ће допунити ученичка тумачења казивањем да је Пандуровић преводио Шекспирове драме, те да постоји могућност да је подстицај за увођење теме лудила нашао у Шекспировом Хамлету.

Песма *Родна груди*, упркос почетним строфама које говоре о празнини, пролазности, тузи, побеђује љубављу према својој земљи сав песимизам, зрачећи ведрином. У њој се отаџбина уздиже као светла тачка у суморном животу и говори нам о трајању које пркоси свему пролазном.

Лако је уочљиво да је тема песме љубав према сопственој земљи, па песму сврставамо међу остварења родољубиве поезије. Међутим, тема није предочена одмах – почетне строфе доносе јадиковку лирског субјекта над пролазношћу и узалудношћу живота, те нам се чини да слушамо интимну исповест промашености: „Живот, то је кошмар, идеали – траље“. И управо у том моменту, када бол и разочараност достижу врхунац, као контраст појављује се „једна лепа нежност (...) према земљи и родноме крају“. Та је љубав толико снажна да успева да надвлада читав животни песимизам и живот из суморних преводе у светле тонове. Погледајмо са колико је тоpline описана земља:

(...) Јер и земља свака

*Има своје ветре, мирисе и боју,
Своје сунце, своје сенке од облака;
Јер свака, најзад, има душу своју,
И, к'о своја, биће и мртвима лака.*

О мирисима, бојама, ветровима, души земље може говорити само неко са тананим осећајима и дубоким разумевањем те земље, неко у кога је ушао сам земљин дух. Имање душе је највиши степен уздицања земље, она је давно престала бити само комадом тла, а све побројане особености учиниле су да земља добије душу. Пет пута је у наведеној строфи употребљена заменица „свој“ и њена функција је колико у истицању припадности, толико и посебности, коју земљи дају управо ветри, мисриси, боје, сунце и сенке облака, који су само њени. Посебно је заменица „свој“ наглашена у последњем стиху строфе: „И, к'о своја, биће и мртвима лака“, где се више не односи на земљу, већ на лирског субјекта. Означивши земљу својом, он истиче дубоку присност са њом, а помињући мртве заправо говори о самоме себи, коме ће земља бити после смрти лака. Истицање се остварује и интерпункцијом:

спој „к'о своју“ обележен је паузама (запетама), које се налазе испред и иза, док је на самом почетку стиха такође паузама издвојено „и“, које као кратак удар најављује важност онога што услеђује.

Вратимо се почетку песме, који, како смо приметили, стоји у контрасту према другом делу. Утврђујући у ком се животном добу лирски субјекат налази, приметили смо најпре да је реч о извесној животној прекретници, означеној доласком једног посебног дана:

*На крају, ипак, дође један дан
Кад човек не жели више да се бори,
Кад му дух зартажи какав виши план
Живота, - дан тужан, и празан, и знан,
Кад све бива једно, јер се све прегори.*

Тај дан, који је, како видимо, неминовност у животу сваког човека, можемо назвати даном свођења рачуна. То је дан када човек преиспита свој живот, жељено и учињено, сањано и досањано, дан суочавања са сопственом (не)оствареношћу. Такво сагледавање живота могуће је само при крају животног пута. Лирски субјекат је, дакле, остарио и са тог становишта посматра сопствени живот. Од будућности мало се очекује: „све бива једно, јер се све прегори“, „пламен се вечне страсти тихо гаси“, а „довољни су тада души скромни кути“. Ближењем смрти, живот се обесмишљава, постаје кошмар, а „идеали – траље“.

Са становишта старости, лирски субјекат се често осврће на пролазност. Интересантан је стих који говори како „бледи наше душе, седе наше власи“. Други део стиха указује на посве обичну последицу старости, али душе које бледи могу нас зачудити. Пандуровић је реченим стихом обухватио и духовно и телесно, али је тежиште управо на нестајању душе, суштине човека. Песник даље казује:

*Трагови се драгих успомена перу
А одјека стари не налазе гласи.*

Трагови успомена који нестају могу говорити о губитку сећања, али и о самим догађајима прошлости, изгубљеним неповратно у времену. Све је подложно пропадању, нестајању, у све се најзад увуче влага која разједа и уништава.

Размишљајући о животу, пролазности, лирски субјекат тоне дубоко у песимизам. Међутим, дошавши до његове крајње тачке, међу замрљаним видицима и промашеним идеалима, искрсава светлост оличена у љубави према родној земљи. То је за лирског субјекта једина оствареност, трајање које одолева пролазности, довољно да потре сав песимизам, исказан пређашњим стиховима. Док све бледи, нестаје, само та љубав, надахнуће, остају неизмењени од младих дана:

Једна лепа нежност још у нама живи:

Нежност према земљи и родноме крају

Чијим нам је дахом дух некада плењен,

Где и сада звезде истим сјајем сјају,

Исти ветар дува плодан, неизмењен,

Исте шуме, цвеће и мириси трају.

Кроз сагледавање љубави према земљи живот поново добија смисла, па и смрт, којој је лирски субјекат све ближи, престаје да бива коначност. Човек који осећа мирис и боју своје земље, препознаје њено сунце и „сенке од облака“, јесте човек који се са том земљом поистовећује, предаје јој се и после смрти наставља да кроз њу траје.

За даљу анализу погодно је укључити и наставне листиће, чију садржину чине следећа питања:

1. Песме *Светковина* и *Родна грудa* повезује тема љубави. Каква је љубав предмет једне, а каква друге песме?
2. Обратите пажњу на присуство боја и мириса у песмама. Која је њихова

улога?

3. Који су узроци Пандуровићевог песимизма? Да ли песник успева да га превлада?

У обема песмама заступљена је тема љубави. *Светковина* опева љубав мушкарца и жене, коју угрожава испразна свакодневица, неразумевање, одбијање света. Због тога су заљубљени приморани да напусте дотадашњи живот и уточиште пронађу у болничком врту и лудачким белим кошуљама. Догодио се потпуни раскид са светом и пређашњим животом, али су из прошлости понели љубав и на тај начин је сачували. С друге стране, *Родном грудом* пева се љубав према отаџбини. Она даје сврху животу. Када је све изгубљено, прошло, када се схвата да „живот, то је кошмар, идеали – траље“, израња спасоносно сазнање да „само једна љубав не чили у пари / Пролазности“. Премда различите, обе љубави, и она из *Светковине*, као и ова из *Родне груди*, дају животу смисао и истичу се као највећа животна драгоценост.

Један од начина на који Пандуровићева поезија оставља снажан утисак јесте појава слика у којима су присутне боје и мириси. Већ у другој строфи *Светковине* „двоје драгих“ смештено је у „болнички мирисави врт“. Не само да је спој љубави и болничког простора необичан, изненађујуће је и то што се двориште болнице назива „мирисавим вртом“. Слика је још интензивнија у последњој строфи:

*И гледају нас зато што идемо
У кошуљама белим парком овим,
Где болнички се мирис шири јак...*

Боје саме по себи већ носе одређена устаљена значења, те беле кошуље, осим што казују о лудилу заљубљених, говоре и о невиности, помињаној као непознаници свету који су напустили: „Онај живот лош/ (...) Невиност нашег не познаје света“. Плава је боја цвета њихове љубави („Љубави наше плава и нежан цвет“), којој тај епитет може донети значења слободе, узвишености, бескрајности... Одређене слике, садржински комплексније, у себи носе и визуелне сензације: „сјајан дан“, у који

заљубљени силазе с ума, „кржаве ране“, које им свет ствара и вређа или пак звезде *Родне груди*, што „истим сјајем сјају“. У другој песми (*Родна груди*) мириси и боје чине специфичност сваке земље: „Јер и земља свака / Има своје ветре, мирисе и боју“. Лирски субјекат у стању је да види и осети боје и мирисе сопствене земље, који су њена особеност. Међутим, боје и мириси у Пандуровића могу бити везани и за ствари негативних конотација: прекидајући са свиме пређашњим, двоје драгих у *Светковини* покидали су везе „за простор, време, тонове и боје“. Пандуровић воли да у своју поезију уноси визуелне и мирисне елементе, који сугестивно делују на машту читаоца. Они не представљају тек украс стихова, већ садрже одређена значења.

Песимизам је, такође, изразита одлика Пандуровићевог песништва. Слика света у песми *Светковина* говори нам да су његови корени у друштву. Бег у лудило заправо је последица деловања друштва, где препознајемо насиље, безосећајност, испразност. Спас који песник нуди доведен је до границе апсурда. У песми *Родна груди* песимизам потиче како од размишљања о пролазности живота, тако и од доба у ком се лирски субјекат налази. Старост је донела суморне мисли, нема више вере, идеала, очекивања. Иако су прве три строфе ове песме изразито негативних погледа на свет, у завршници је песимизам потпуно превладан, љубав према родној земљи дала је смисао животу. *Светковина* пак не доноси нам тако ведар излаз, али опет не можемо рећи да је Пандуровић у њој потпуни песимиста. Све време двоје драгих носи поруку свету о љубави као највећој вредности, али та порука до света не допире. Последњи стих:

„... Гле! Очима им трепти роса немо...“ саопштава нам да је неко разумевање ипак успостављено.

За успешно вредновање и сагледавање Пандуровићеве поетике неопходно је поставити и следеће захтеве:

- *Сетите се Скерлићеве критике. - Да ли се слажете са критичаревим мишљењем?*

- *У чему је Скерлић погрешио, а у чему је био у праву?*

Познато је да Скерлић Пандуровићу замерао безусловни песимизам. Тачно је да је став песника претежно песимистички, али, како смо приметили, чак ни у песми *Светковина*, коју Скерлић наводи као пример чистог безумља, Пандуровић није потпуни песимиста. Затим, присуство песимизма не може поништити књижевну вредност дела. Тамо где је Скерлић видео само слике које изазивају јаке ефекте, ми смо пронашли значење, па нам се покатак чини да критичар није сасвим разумео песника. Скерлић је са својим захтевима чврсто стајао у једном времену, али је књижевност ишла даље и са Пандуровићем полако превазилазила време у којем је настајала. Не смемо, међутим, превидети да је Скерлић Пандуровићу признавао таленат, учивши да он спада међу боље и оригиналније тадашње младе песнике.

Час обраде Пандуровићеве поезије завршавамо читањем још једне песме из опуса. Одлучили смо се за песму *Потрес*.

ПОТРЕС

*Прошао ме страх од бога давно,
Дах мирисни љубави и чежње,
Бол с пролећа; поспале су тежње;
Прошао ме страх од бога давно.*

*Мутне очи изнемогло гледе
У хоризонт празан и орон'о.
Дух, са телом, материји клон'о.
Мутне очи изнемогло гледе.*

*Моју стару рану од живота.
Видим, немар суверени лечи, -
Моју нежност, немир, јад без речи,
Моју стару рану од живота.*

Хигијена несећања вида
Мој буновни сан и савест што ми
Дух и тело немилосно ломи.
Хигијена несећања вида.

Гледам да се свега мање сећам,
Да не жалим ни прошлост, ни себе,
Да се тихо што беше погребје;
Гледам да се свега мање сећам.

Још савести ветар неки, уздах
Мртвих – шта ли? - кроз мој живот прости
Прође, каткад, к'о језа кроз кости.
Још савести ветар неки, уздах,

Знак последњи грознице живота,
Потресе ме, на ишчезне близу
Срца. Видим малу парализу, -
Знак последњи грознице живота⁶⁶.

Задатак за ученике:

- Погледајте „Антологију новије српске лирике” Богдана Поповића и утврдите да ли је Пандуровић заступљен у њој. Прочитајте у ком контексту у предговору „Антологији” критичар помиње Пандуровића. Шта закључујете о ставу Поповића према песнику?

- Прочитали смо песму „Потрес”. Формирајте критички суд о овој песми и потом извршите њено вредновање на основу ваших доживљајних и естетских критеријума!

---

⁶⁶ Видети: Сима Пандуровић, *Песме*, Матица српска –Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1969, стр. 110-111.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања

Предмет истраживања јесте утврђивање способности ученика да на основу стечених знања адекватно и у складу с уметничким вредностима вреднују поезију српске модерне и то првенствено ону која је заступљена у Наставном плану и програму српског језика и књижевности за први, други, трећи и четврти разред средње школе (Службени гласник Републике Србије број 11 од 28.06.2013. године). Истраживање је предузето ради провере ефикасности примене иновација: тематско-мотивског приступа у новим моделима обраде репрезентативних песама песника српске модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века.

Значај овог истраживања може бити вишеструк. Са педагошког аспекта, ово истраживање треба да: (1) укаже на то који су ефекти и (2) одговори на питање које су предности, а који неке остаци оба методичка приступа.

Са аспекта примене иновација: тематско-мотивског приступа песмама песника српске модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века, значај истраживања је у проналажењу ефикасног методичког система уз помоћ којег би ученици успешније (усвојили) анализирали песме песника српске модерне и развијали позитивне ставове према српској модерни.

Дефинисање основних појмова

Да бисмо јасно формулисали циљ и задатке истраживања, потребно је да дефинишемо основне појмове које ћемо користити у истраживању.

Тематско-мотивски приступ песмама песника српске модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века – поступак у планирању наставе који

подразумева функционално повезивање сродних наставних садржаја у једну тему (модел).

Евалуација – процес праћења и вредновања припреме, реализације и ефикасности образовног процеса. У нашем раду, процес праћења је остварен кроз праћења припрема и реализације часова у експерименталном програму. Процес вредновања је подразумевао вредновање ефикасности експерименталног приступа.

Ефикасност експерименталног приступа мерена је преко: нивоа знања, квалитета знања, рецепције знања као и преко заинтересованости и мотивације ученика за примену оваквог методичког модела.

Ниво знања – квантитативно обележје образовних постигнућа ученика на тестовима знања (финални тест и ретест). Прецизније речено, оцена коју ученик постиже на тесту знања.

Квалитет знања – квалитативно обележје образовних постигнућа ученика на тестовима знања операционализовано кроз три когнитивна домена знања. У дефинисању когнитивних домена за ово истраживање пошли смо од Блумове таксономије. У овом истраживању когнитивне домене смо дефинисали на следећи начин:

Репродукција – процес памћења и препознавања чињеница, мотива, тема и стилских обележја песама песника српске модерне.

Разумевање – усвајање главних мотива и корелација по принципу тематско-мотивске структуре песама песника српске модерне.

Ретенција знања – задржавање усвојеног знања након одређеног временског периода.⁶⁷

Циљ истраживања

Циљ истраживања јесте првенствено провера ученичких способности да на основу читалачког укуса, стечених знања и изграђених естетских мерила заузму

---

⁶⁷ У литератури се користи термин трајности знања с обзиром да је тестирање урађено месец дана након експерименталног програма.

критички став према песмама и песницима српске модерне. С друге стране, циљ нашег истраживања усмерен је на проверу рецепције и постигнућа експерименталне и контролне групе ученика.

Општи циљ истраживања је евалуација примене тематско-мотивског приступа песмама песника српске модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века, са аспекта припреме, реализације и ефеката у наставном процесу, посебно када је реч о образовним постигнућима ученика у погледу нивоа квалитета и ретенције усвојених наставних садржаја, затим са аспекта утврђивања предности и недостатака наведеног методичког система као и мишљења о његовом значају од стране учесника васпитно-образовног процеса, првенствено ученика и наставника.

Задачи истраживања

Основни задаци истраживања јесу:

- испитати и утврдити успешност ученика у вредновању песама и песника српске модерне;
- испитати предности и евентуалне недостатке примене иновативних модела обраде српске модерне у настави;
- испитати да ли постоји статистичка значајна разлика између ученика контролне и експерименталне групе у нивоу знања песама песника српске модерне на финалном тесту и поновљеном тесту (ретесту) и
- утврдити однос наставника према песницима, песмама и обради српске модерне, те месту и заступљености српске модерне у Наставном плану и програму.

Претпоставка (хипотеза) истраживања

Општа претпоставка истраживања јесте да је поезија српске модерне актуелна за изучавање у настави средње школе (гимназије), као и да ће ученици

експерименталних група⁶⁸ показати изванредан напредак у рецепцији српске модерне, чији ће однос и ставови бити другачији у односу на ученике контролних група.

Претпоставља се да ће евалуација целокупног процеса припреме, реализације и ефеката примене тематско-мотивског приступа песмама песника српске модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века верификовати његов утицај на појаву дистинктивних обележја ученика експерименталне и контролне групе у погледу образовних постигнућа - нивоа и квалитета знања - односно усвајања, разумевања и примени знања, као и ретенције знања на примерима песама песника српске модерне, те указати на предности наведеног методичког система, као и мишљење учесника васпитно-образовног процеса о његовом значају.

Посебне хипотезе

1. Претпоставља се да ће ученици показати позитивне ставове према тематско-мотивском приступу песмама песника српске модерне у српској књижевности с почетка двадесетог века.
2. Претпоставља се да ће се часови у експерименталној и контролној групи разликовати у погледу следећих индикатора: дидактичко-методичких обележја часа, подстицање критичког мишљења, корелација наставних садржаја, односи између наставника и ученика и активности ученика. Очекујемо да ће експериментални часови бити квалитетнији у погледу наведених индикатора.
3. Претпоставља се да ће након примене тематско мотивских модела на примерима песама песника српске модерне постојати значајна статистичка разлика између ученика контролне и експерименталне групе у нивоу знања из области српска модерна на финалном тесту. Очекује се, да ће се те разлике огледати у вишем нивоу знања ученика експерименталне групе.
4. Претпоставља се да ће постојати значајна разлика између ученика експерименталне и контролне групе у нивоу знања из области песама песника

---

⁶⁸ Сва истраживања спроведена су у Гимназији Пирот и Гимназији Бора Станковић из Ниша. Експерименталне групе биле су заступљене у Гимназији Пирот, док су контролне групе биле заступљене у Гимназији Бора Станковић. Предметни наставници код којих су истраживања спроведена јесу Сузана Јовановић (Пирот) и Љиљана Марковић (Ниш).

српске модерне на поновљеном тесту (ретесту) након извесног периода. Очекује се, да ће се та разлика огледати у вишем нивоу знања ученика експерименталне групе, односно у дужем задржавању стеченог знања код ових ученика.

5. Претпоставља се да ће наставници исказати позитивно мишљење о заступљености српске модерне у Наставном плану и програму српског језика и књижевности за трећи разред средње школе.
6. Претпоставља се да ће наставници изнети позитивно мишљење о предвиђеном броју часова за обраду српске модерне.

Истраживачке варијабле

Зависне варијабле:

- Ниво знања ученика експерименталне и контролне групе – постигнуће ученика на заједничким тестовима знања изражено оценама које су ученици добили на финалном тесту.
- Ниво знања ученика експерименталне и контролне групе – постигнуће ученика на заједничким тестовима знања изражено оценама које су ученици добили на поновљеном тесту (ретенција знања ученика – задржавање усвојеног знања након одређеног временског периода).
- Квалитет знања – постигнућа ученика на тестовима знања изражено кроз когнитивне домене: репродукцију и разумевање усвојеног знања.
- Ретенција знања ученика – задржавање усвојеног знања након одређеног временског периода.
- Ставови ученика према песницима српске модерне .
- Ставови ученика према песмама песника српске модерне.
- Ставови наставника према заступљености српске модерне у Наставном плану и програму српског језика и књижевности за трећи разред средње школе.
- Ставови наставника према предвиђеном броју часова за обраду српске модерне у настави.

Независна варијабла овог истраживања обухвата: ученике трећег разреда Гимназије Пирот и „Гимназије Бора Станковић“ у Нишу и наставнике, поменутих школа, српског језика и књижевности који су обрађивали српску модерну у настави.

Примена тематско-мотивских модела у интерпретацији песама песника српске модерне у експерименталним групама ученика представљала је експериментални фактор у овом истраживању.

Методе, технике и инструменти истраживања

У методологији истраживања примењена је дескриптивна статистика, при чему смо због експерименталног карактера истраживања одредили и експериментални фактор који почива на примени иновативних модела обраде српске модерне у експерименталним групама.

У нашем истраживању ће бити примењена каузална метода и дескриптивна метода истраживања. Каузалном методом желимо да утврдимо узрочну-последичну везу између примене нових и традиционалних модела и успеха ученика на тесту знања из српске модерне. Како бисмо утврдили да постоји ова узрочно последична веза, користићемо квази експеримент са паралелним групама. Међутим, како бисмо добили потпунију, јаснију и ширу слику о томе какви су ефекти примене нових модела, шта су предности а шта недостаци његове примене, сматрамо да је неопходно да употребимо дескриптивну методу у истраживању. На тај начин бисмо урадили евалуацију целокупног процеса припреме и реализације експерименталних модела и сазнали мишљења ученика о овом наставном моделу.

Примењени инструменти истраживања су следећи:

- анкетни листић за ученике трећег разреда средње школе и
- анкетни листић за наставнике српског језика и књижевности средњих школа (који су обрађивали модерну у настави).

Избор питања вршен је према заступљеним песмама и песницима српске модерне у Читанци (Милић, Николић, 2007), као и према Наставном плану и програму српског језика и књижевности за први, други, трећи и четврти разред средње школе

(„Службени гласник Републике Србије“ број 11 од 28.06.2013. године), којим је регулисан број предвиђених часова за српску модерну у настави.

Упитник за ученике

I. На основу ваших естетских мерила направите вредносну лествицу песника српске модерне почевши од најдопадљивијег до најнедопадљивијег! (Песници које треба вредновати су: Алекса Шантић, Јован Дучућ, Милан Ракић, Владислав Петковић Дис и Сима Пандуровић.)

- 1) _____ (пет поена)
- 2) _____ (четири поена)
- 3) _____ (три поена)
- 4) _____ (два поена)
- 5) _____ (један поен)

II. Водећи се својим естетским мерилима разврстајте обрађиване песме песника српске модерне од најдопадљивије до најнедопадљивије! (Песме које треба вредновати су: *Моја отаџбина, Претпразничко вече, Вече на шкољу, Залазак сунца, Јабланови, Сунцокрети, Искрена песма, Наслеђе, Долап, Јасика, Можда спава, Тамница, Нирвана, Родна груди и Светковина.*)⁶⁹

1. _____, 2. _____, 3. _____, 4. _____,

---

⁶⁹ Код одговора на анкетни задатак: *На основу ваших естетских мерила направите вредносну лествицу песника српске модерне почевши од најдопадљивијег до најнедопадљивијег! (Песници које треба вредновати су: Алекса Шантић, Јован Дучућ, Милан Ракић, Владислав Петковић Дис и Сима Пандуровић.)* Најдопадљивији песник је вреднован са пет поена, следећи са четири, трећи са три поена, четврти са два, а најнедопадљивији са једним поеном. На основу резултата изјашњавања свих ученика, изведен је укупан број поена и ранг песника.

Код вредновања песама, примењена су два модела оцењивања:

- **Први модел јесте ученичка рецепција песника;**
- **Други модел јесу песме са најбољом рецепцијом ученика.** Најбоље рангирана песма добила је 15 поена, ниже рангирана 14 поена и тако до најлошије рангиране, која је добила један поен.

5. _____, 6. _____, 7. _____, 8. _____,
9. _____, 10. _____, 11. _____, 12. _____,
13. _____, 14. _____, 15. _____.

Упитник за наставнике

1. Место српске модерне у Наставном плану и програму српског језика и књижевности за трећи разред средње школе, је по вашем мишљењу:
  - а) адекватно
  - б) прецењено
  - в) потцењено
2. Предвиђени број часова за обраду српске модерне је по вашем мишљењу:
  - а) довољан
  - б) недовољан
3. Изнесите своје сугестије, предлоге, замерке за допуну или измену Наставног плана и програма којим се регулише заступљеност српске модерне у настави српског језика и књижевности.

Организација и ток истраживања

Истраживање је извршено на два нивоа:

1. У **трећем разреду** гимназије;
2. **Код наставника** српског језика и књижевности који су обрађивали модерну у настави.

На првом нивоу истраживања број испитаника је 54. Анкетирано је по 27 ученика Гимназије „Бора Станковић“ из Ниша и Гимназије Пирот. Истраживање је обављено у месецу новембру школске 2013/2014 године.

На другом нивоу истраживања број испитаника је 10. Истраживања су извршена у следећим школама:

- „Гимназија Пирот“ – Пирот
- „Гимназија Бора Станковић“ – Ниш.⁷⁰

Истраживање је извршено у три фазе, које обухватају:

1. Припремни радови (са израдом идејног и техничког истраживачког пројекта, експерименталног програма који је обухватао примену нових тематско-мотивских модела интерпретације песама песника српске модерне и израдом истраживачких инструмената);
2. Провера нових модела (са реализацијом тематско-мотивских модела, мерењем резултата и обрадом података);
3. Завршни радови (са закључцима, анализом и интерпретацијом резултата).

---

⁷⁰ Истраживање на другом нивоу је обављено у месецу октобру школске 2015/2016. године. Резултате овог истраживања видети у Табели 14.

ОБРАДА ПОДАТАКА

ГИМНАЗИЈА „БОРА СТАНКОВИЋ“ НИШ

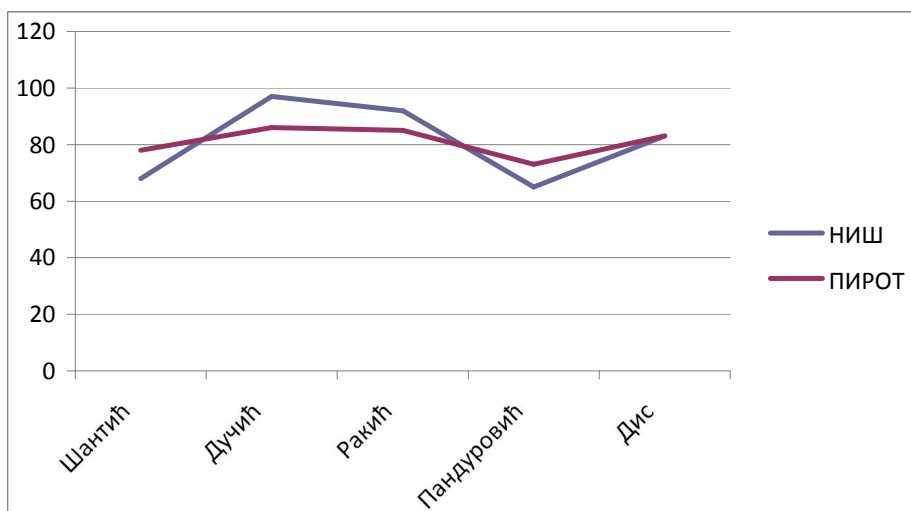
ПЕСНИК	ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТ					
	Ранг место	Гласало ученика	Број поена		Број освојених у односу на укупни број поена у %	Освојено место
			За ранг место	УКУПНО		
АЛЕКСА ШАНТИЋ	1	1	5	68	16.79	4
	2	5	20			
	3	8	24			
	4	6	12			
	5	7	7			
ЈОВАН ДУЧИЋ	1	12	60	97	23.95	1
	2	4	16			
	3	3	9			
	4	4	8			
	5	4	4			
МИЛАН РАКИЋ	1	7	35	92	22.72	2
	2	8	32			
	3	5	15			
	4	3	6			
	5	4	4			
СИМА ПАНДУРОВИЋ	1	1	5	65	16.05	5
	2	4	16			
	3	7	21			
	4	8	16			
	5	7	7			
ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС	1	6	30	83	20.49	3
	2	6	24			
	3	4	12			
	4	6	12			
	5	5	5			

Табела 1: Резултати одговора на анкетни задатак: „На основу ваших естетских мерила направите вредносну лествицу песника српске модерне почевши од најдопадљивијег до најнедопадљивијег“, ученика Гимназије „Бора Станковић“ у Нишу

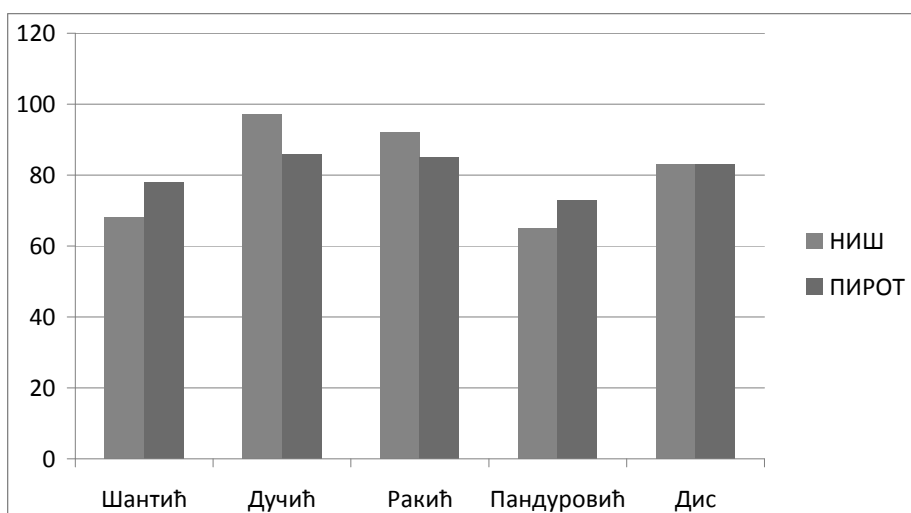
ГИМНАЗИЈА ПИРОТ

ПЕСНИК	ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТ					Освојено место
	Ранг место	Гласало ученика	Број поена		Број освојених у односу на укупни број поена у %	
			За ранг место	УКУПНО		
АЛЕКСА ШАНТИЋ	1	4	20	78	19.26	4
	2	5	20			
	3	7	21			
	4	6	12			
	5	5	5			
ЈОВАН ДУЧИЋ	1	6	30	86	21.23	1
	2	7	28			
	3	4	12			
	4	6	12			
	5	4	4			
МИЛАН РАКИЋ	1	6	30	85	20.99	2
	2	6	24			
	3	6	18			
	4	4	8			
	5	5	5			
СИМА ПАНДУРОВИЋ	1	4	20	73	18.02	5
	2	4	16			
	3	6	18			
	4	6	12			
	5	7	7			
ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС	1	7	35	83	20.49	3
	2	5	20			
	3	4	12			
	4	5	10			
	5	6	6			

Табела 2: Резултати одговора на анкетни задатак: „На основу ваших естетских мерила направите вредносну лествицу песника српске модерне почевши од најдопадљивијег до најнедопадљивијег“, ученика Гимназије Пирот

Табела 3: Упоредни дијаграм резултата анкетања

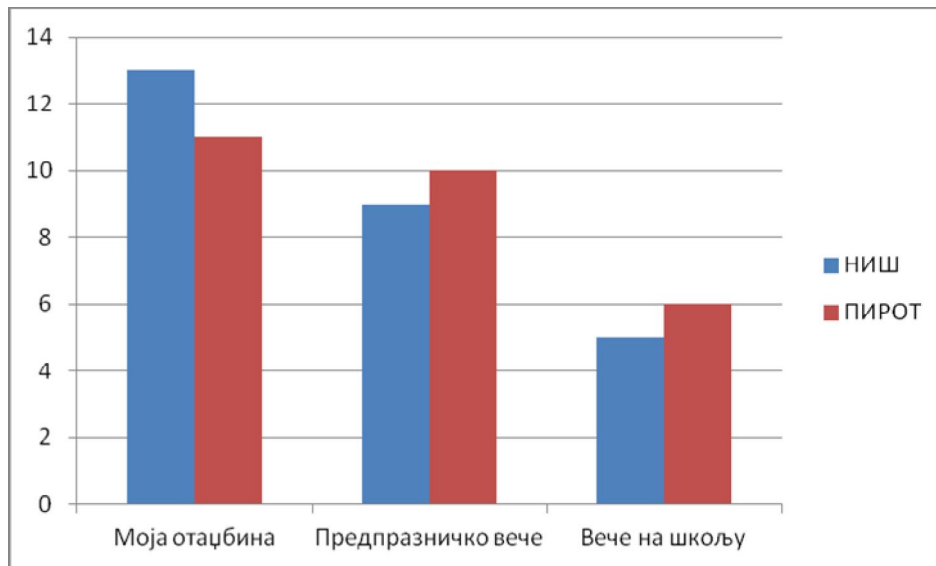
Табела 4: Упоредни преглед резултата анкетања

ПЕСНИК	БРОЈ ПОЕНА	
	Гимназија "Бора Станковић" Ниш	Гимназија Пирот
Алекса Шантић	68	78
Јован Дучић	97	86
Милан Ракић	92	85
Сима Пандуровић	65	73
Владислав Петковић		
Дис	83	83

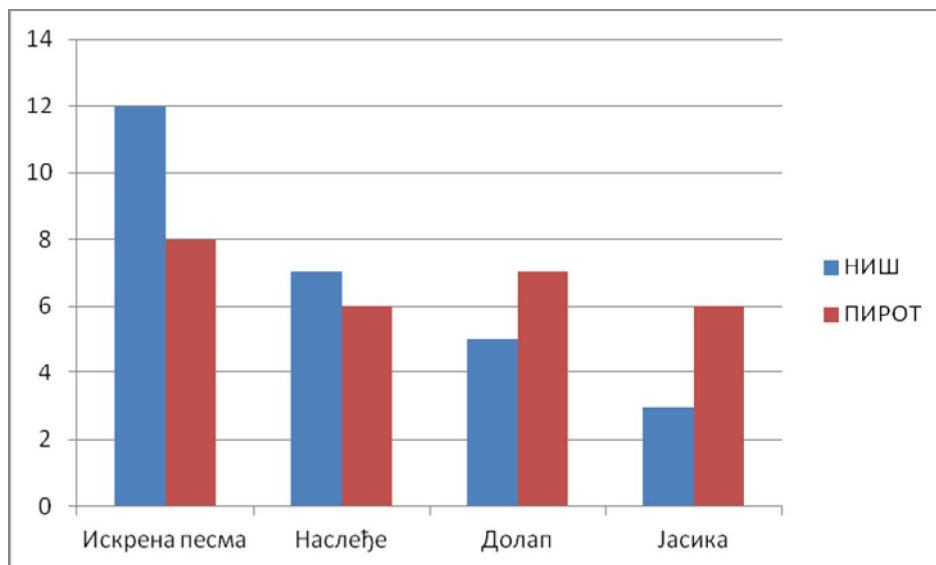
Табела 5: Упоредна табела резултата анкетања

НАЗИВ ПЕСМЕ		Број поена након ученичке рецепције песама на нивоу сваког песника		Број поена након ученичке рецепције песама у укупном пласману	
		НИШ	ПИРОТ	НИШ	ПИРОТ
АЛЕКСА ШАНТИЋ					
1	Моја отаџбина	13	11	11	12
2	Претпразничко вече	9	10	5	6
3	Вече на шкољу	5	6	2	2
МИЛАН РАКИЋ					
1	Искрена песма	12	8	14	15
2	Наслеђе	7	6	10	8
3	Долап	5	7	9	10
4	Јасика	3	6	6	4
ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС					
1	Можда спава	15	10	13	14
2	Тамница	8	8	8	3
3	Нирвана	4	9	3	9
ЈОВАН ДУЧИЋ					
1	Залазак сунца	12	11	15	13
2	Јабланови	9	9	12	11
3	Сунцокрети	6	7	7	7
СИМА ПАНДУРОВИЋ					
1	Родна грудa	16	15	4	5
2	Светковина	11	12	1	1

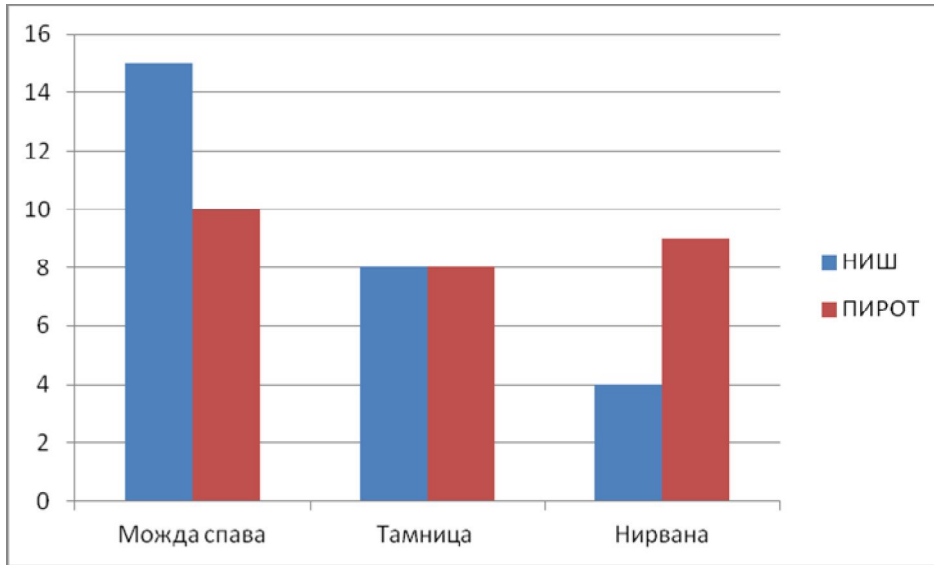
Табела 6: Упоредна табела вредновања песама песника српске модерне ученика Гимназије „Бора Станковић“ и Гимназије Пирот

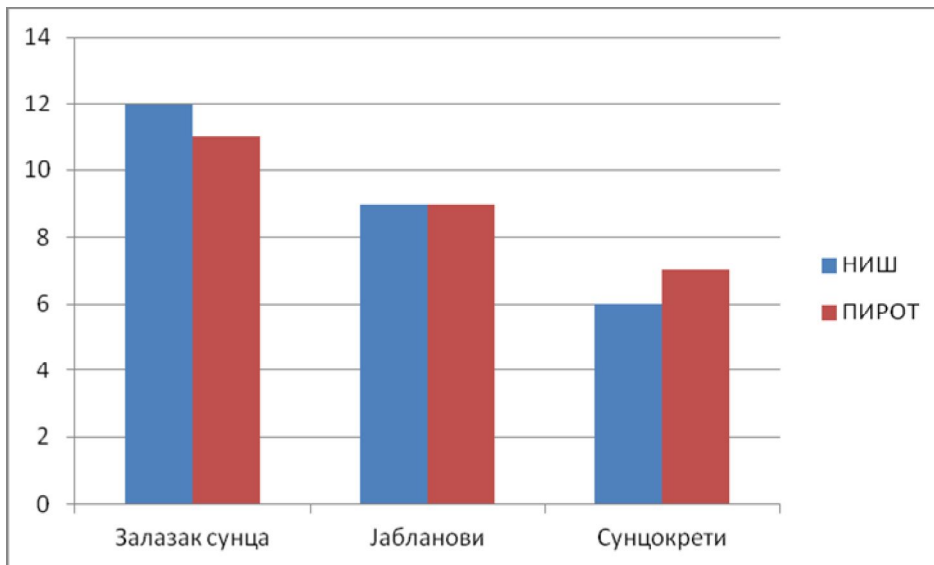
Табела 7: Упоредни преглед ученичког вредновања песама Алексе Шантића

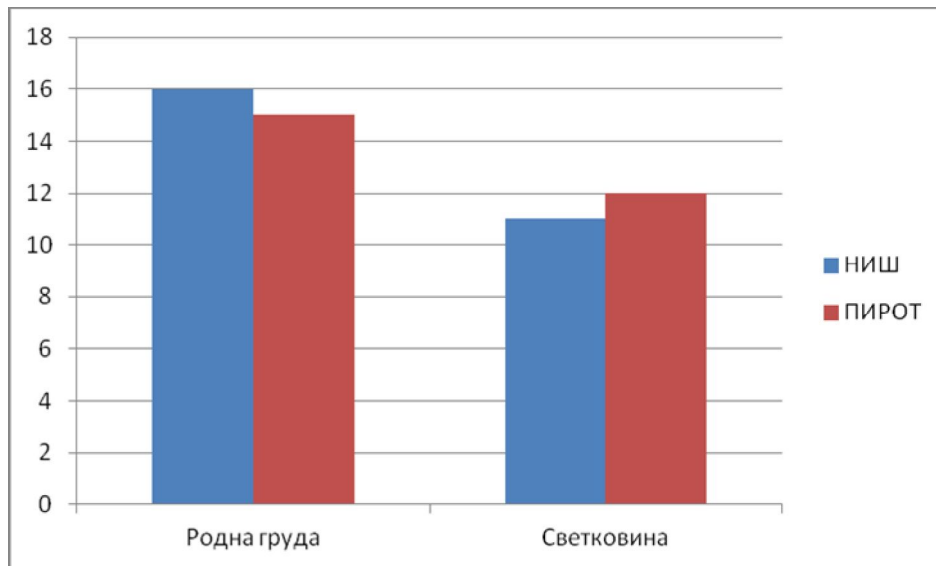
Табела 8: Упоредни преглед ученичког вредновања песама Милана Ракића

Табела 9: Упоредни преглед ученичког вредновања песама Владислава Петковића Диса

Табела 10: Упоредни преглед ученичког вредновања песама Јована Дучића

Табела 11: Упоредни преглед ученичког вредновања песама Симе Пандуровића

ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ УЧЕНИКА НА ФИНАЛНОМ ТЕСТУ ПРОВЕРЕ ЗНАЊА ИЗ ПЕСНИШТВА СРПСКЕ МОДЕРНЕ		
ОЦЕНА	Број ученика контролне групе (Гимназија „Бора Станковић“)	Број ученика експерименталне групе (Гимназија Пирот)
Одлична	15	16
Врло добра	10	10
Добра	2	1
Довољна	-	-
Недовољна	-	-
Просечна оцена	4,48	4,56

Табела 12: Упоредни преглед резултата које су ученици остварили на финалном тесту провере знања из песништва српске модерне

ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ УЧЕНИКА НА РЕТЕСТУ ПРОВЕРЕ ЗНАЊА ИЗ ПЕСНИШТВА СРПСКЕ МОДЕРНЕ		
ОЦЕНА	Број ученика контролне групе (Гимназија „Бора Станковић“)	Број ученика експерименталне групе (Гимназија Пирот)
Одлична	11	13
Врлодобра	7	9
Добра	9	5
Довољна	-	-
Недовољна	-	-
Просечна оцена	4,07	4,30

Табела 13: Упоредни преглед резултата које су ученици остварили на ретесту провере знања из песништва српске модерне

Ред. бр.	Школа и број наставника књижевности	Питање и остварени резултати		
1		<i>Место српске модерне у Наставном плану и програму је по вашем мишљењу</i>		
		Адекватно	Прецењено	Потцењено
	Гимназија „Бора Станковић“ Ниш - 6	5		1
	Гимназија Пирот - 4	4		
2		<i>Предвиђени број часова за обраду српске модерне је по вашем мишљењу</i>		
		Довољан	Недовољан	
	Гимназија „Бора Станковић“ Ниш - 6	4	2	
	Гимназија Пирот - 4	2	2	

Табела 14: Упоредна табела одговора наставника на постављена питања

Закључци, анализа и интерпретација резултата

Истраживање у трећем разреду гимназије, експерименталне групе (Гимназија Пирот) и контролне групе (Гимназија „Бора Станковић“ – Ниш) дало нам је комплексну слику о ученичком вредновању и рецепцији поезији српске модерне у наставном процесу. Наиме, **Табела 1 и Табела 2** имају само наизглед идентичне резултате. Песници у поступку рангирања код обеју група заузимају исте позиције, међутим, број освојених бодова у односу на укупан број бодова изражен и процентуално указује нам да се резултати експерименталне групе битно разликују од резултата контролне групе. Примена иновативних модела у настави српске модерне утицала је да се песници, у погледу прихватања од стране ученика, међусобно приближавају те да је ученичко интересовање за песничке домете сваког песника српске модерне готово идентично. Процентуално гледано, у експерименталној групи прво ранжирани песник је освојио 21,23% ученичких бодова док је петоранжирани освојио 18,02 процената. Ако погледамо резултате контролне групе, примећујемо да је процентуална разлика много израженија. У контролној групи прворанжирани песник је освојио 23,95% ученичких бодова, док је петоранжирани освојио свега 16,05%.

Нови тематско-мотивски модели су код експерименталне групе довели до већег разумевања свих песника, отуда је и процентуална разлика међу песницима српске модерне у овој групи знатно мања. **Табела 3** нам приказује упоредни дијаграм резултата експерименталне и контролне групе. Овај дијаграм нам омогућава да увидимо у којој мери експериментална група тежи готово праволинијском систему вредновања песника српске модерне, док су код контролне групе изражене веће осцилације у погледу прихватања и вредновања песника српске модерне.

Табела 6 указује на упоредно вредновање песама песника српске модерне експерименталне и контролне групе, на основу стечених знања у примењеним приступима (експерименталном и контролном). Примећујемо да резултати поменутих група нису више идентични те да су песме ранжиране са извесним разликама. Иако су прве три песме, у односу на укупан број освојених бодова код експерименталне и контролне групе разврстане другачијим редоследом,

примећујемо да их у обе групе повезује тематски оквир, односно да је реч о љубавним песмама. Захваљујући овим резултатима, долазимо до закључка да ученици обеју група рангирају песме на основу тематско-мотивске сродности, одредивши се да им прворангиране песме долазе из корпуса љубавних песама српске модерне.

Утврдивши да је „Вече на шкољу“ Алексе Шантића и у експерименталној и у контролној групи на претпоследњем месту у коначном пласману песама песника српске модерне (заступљених у Читанци), долазимо до сазнања да естетска мерила епохе нису кључна у одабиру и рангирању песама код данашњих ученичких генерација. Стога би нови модели у настави српске модерне (који су обликовани као тематско-мотивски) могли да пронађу своје оправдано место у савременој настави. **Табеле 7 - 11** указују на ученичко вредновање песама сваког песника појединачно. Графички прикази нам указују да експериментална група већу пажњу посвећује свим песмама једног (истог) песника, док се код контролне групе јављају веће осцилације у погледу прихватања свих песама истог песника.

Табела 12 указује на успешност представљених наставних модела, експерименталног и контролног приступа, на основу конкретне провере рецепције и постигнућа ученика на заједничком тесту који је дат у прилогу овог рада. Просечне оцене контролне и експерименталне групе упућују на боље резултате експерименталне групе, али је процентуална разлика у погледу успешности те групе незнатна. То нам указује да оба приступа у настави могу бити подједнако успешна, али да ученици експерименталне групе у погледу процењивања уметничких и естетских вредности песама представника српске модерне показују готово подједнако интересовање за свако песничко дело, док то није био случај у процењивању вредности песама у контролној групи, где поједине песме у погледу допадљивости, процентуално гледано, знатно „предњаче“ у односу на остале песме песника српске модерне.

У **Табели 13** можемо ишчитати резултате ученика на поновљеном заједничком тесту (ретесту). Ретенција знања, односно задржавање усвојеног знања након временског периода од месец дана (у односу на реализацију финалног теста знања), указује нам на већу успешност експерименталне групе. Наиме, успешност

експерименталне групе на финалном тесту, изражено у процентима, била је 91,2 %, а контролне: 89,6 %. Примећујемо да је разлика успешности на финалном тесту експерименталне у односу на контролну групу износила свега 1,6 %. Међутим, на поновљеном тесту (ретесту) та разлика је израженија. Успешност експерименталне групе на ретесту износила је 86 %, а контролне: 81,4 %. Дакле, разлика успешности на ретесту експерименталне групе у односу на контролну била је 4,6 %, што нам указује да је у погледу трајности знања експериментална група успешнија. Закључујемо да је квалитет знања у датом процентуалном износу бољи у експерименталној групи.⁷¹

Табела 14 доноси резултате другог нивоа истраживања. Она нам указује на мишљење наставника у погледу адекватности предвиђеног броја часова за обраду песника, то јест песама српске модерне. С друге стране, она указује и на место српске модерне у Наставном плану и програму, као и о актуелности српске модерне у настави. За испитанике смо одабрали наставнике гимназије који су у настави обрађивали српску модерну. Чак 90% испитаника изјаснили су се да је место српске модерне у Наставном плану и програму адекватно, док је 10% закључило да је потцењено. У погледу адекватности предвиђеног броја часова, долазимо до подељеног мишљења. Наиме, 60% сматра да је број часова за обраду српске модерне довољан, док 40% закључује да је тај број недовољан.

Такви резултати условљени су сугестијама наставника да је пожељно уврстити нови избор песама репрезентативних песника српске модерне, које ће омогућити разноврсније приступе и комплексније интерпретативне могућности. Поред ових сугестија, треба истаћи да примена нових модела у настави српске модерне може додатно унапредити наставну праксу, што је и условило нашу тежњу ка иновативним интерпретативним могућностима у настави.

---

⁷¹ Питања која су била заступљена на финалном и поновљеном тесту (ретесту) можете видети у прилозима овог рада (Прилог 9, стр. 254 и Прилог 10, стр. 256).

ЗАКЉУЧАК

У овом раду, а у складу са наставним плановима и програмима, бавимо се особеним методичким приступима епохе модерне, тачније специфичностима српске модерне. Један од наших кључних задатака јесте инсистирање на практичном значају и утемељености нових модела и приступа у наставној пракси. Тежња ка оригиналности и ефикасности нових методичких приступа била је наша водиља ка унапређивању наставне праксе, отуда је и проистекла наша опредељеност за коришћење савремених средстава, метода и садржаја, пре свега дигиталног наставног материјала који се може користити у електронском облику, а све у циљу креирања ефикасног наставног програма који ће код ученика побудити већу заинтересованост. Употреба текста у електронском облику, визуелних садржаја, анимација, аудио и видео записа, *Power Point* презентација пружају наставницима и ученицима нове могућности у савременој настави језика и књижевности. Наставна средства са дигиталним материјалом у електронском облику омогућавају стварања базе података у чијем ће креирању учествовати и сами ученици који су информатички писмени и оспособљени за рад, коришћење и употребу мултимедијалних средстава.

Поред могућности мултимедијалног приступа у настави, указали смо и на значај увођења нових идејних тенденција у обради наше модерне, јасно истичући да је за формирање нових модела снажан утицај имао антологијски рад Богдана Поповића, најзначајнијег књижевног критичара тога доба који је допринео развоју наше књижевности. Нови модели интерпретација српске модерне базирани су на идеји одабира песама, по форми, садржају, стилским и естетским карактеристикама, а не песника, што је тенденција досадашње наставне праксе. Међутим, поред нових модела конципираних око песама, заступљени су и контролни модели (конципирани око песника) како би истакли условност допуњавања оба модела, али и указали на резултате нашег емпиријског истраживања за чије спровођење је било неопходно користити у обради података и успешност устаљених методичких приступа у наставној пракси.

Дакле, наше основно полазиште јесте само песничко дело чија се пунозначност открива у синтези са другим сродним песничким делима, која скупа дају истраживачку целину.

Инсистирања на самосталном истраживачком раду ученика, истраживачко-стваралачком поступку и мултимедијалном приступу омогућила су проблемски приступ тексту, што је код ученика условило формирање логичког и креативног мишљења, а све у циљу трајности стеченог знања, развоја стваралачког мишљења и система вредности. Повезаност песничких дела у сврсисходне тематско-мотивске целине условљава комплексност планирања наставе у целости, али с друге стране, омогућава непрестано вредновање и освежавање постојећих планова и програма.

Истраживања у раду показала су да поезија српске модерне оправдано заузима истакнуто место у наставним плановима и програмима средње школе, те отуда проистиче и њена актуелност и код наставника и код ученика. Резултати испитивања указују да ученици највише афинитета показују према Дучићу и Ракићу потом Дису, Шантићу и Пандуровићу, а када је реч о афинитету према песмама, љубавна лирика српске модерне итекако проналази своје место у емотивном животу ученика.

Концепција и методологија изучавања поезије српске модерне условљена је мотивском и естетском природом ове поезије. Програмски захтеви, захтеви савремене наставне теорије и праксе, могућности предзнања ученика и усавршавања наставника утицаће на наш одабир методолошких решења која ће условити интересовање ученика и приближавање савременој методичкој пракси која ће своју делотворност потврдити неоспорним резултатима.

ИЗВОРИ

1. Дучић, Јован, *Песме*, Свјетлост – Просвета, Сарајево – Београд, 1969.
2. Илић, Војислав, *Изабрана дела*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.
3. Пандуровић, Сима, *Песме*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1969.
4. Петковић, Дис, Владислав, *Песме*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1959.
5. Ракић, Милан, *Песме*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1970.
6. Шантић, Алекса, *Пјесме*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

ЧИТАНКЕ

1. *Читанка са књижевнотеоријским појмовима за III разред средње школе*, Љиљана Николић и Босиљка Милић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2007.
2. *Читанка: српски језик и књижевност за трећи разред гимназија и средњих стручних школа*, приредили: Љиљана Бајић, Миодраг Павловић, Зона Мркаљ, Klett, Београд, 2015.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабић, Жарко, *Методичке варијације - Прилози настави књижевности*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2002;
2. Бајић, Љиљана, *Одабране наставне интерпретације*, Књижевност и језик – књига 4, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 1998;
3. Бранковић, Бранислав, *Обрада песме „На Гази–Местану“ Милана Ракића*, Школски час, 1991/3(59-65);
4. Бузан, Тони – Бузан, Бари, *Мале ума*, Финеса, Београд, 1999;
5. Велмар-Јанковић, Светлана, „Дис“, у *Уклетници*, Просвета, Београд, 1993;
6. Витошевић, Драгиша, *Српско песништво од 1901- 1914, I и II*, Вук Караџић, Београд, 1975;
7. Вуковић, Владета, *Религиозне и родољубиве песме Јована Дучића*, Школски час, 1998 (76-83);
8. Вуковић, Ђорђе, *Огледи о српској књижевности*, Нолит, Београд, 1985;
9. Гавриловић, Зоран, „Војислав Илић“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд 1966;
10. Гавриловић, Зоран, *Српска модерна*, Свјетлост, Сарајево 1960;
11. Гавриловић, Зоран, „Сима Пандуровић“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд 1966;
12. Глигорић, Велибор, „Владислав Петковић Дис“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд 1966;
13. Деретић, Јован, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, 2004;
14. Деретић, Јован – Митровић, Марија, *Историја књижевности за средњу школу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988;
15. Дучић, Јован, *Моји сапутници*, Штампар Макарије, Октоих, Београд, 2007;
16. Живковић, Драгиша, *Европски оквири српске књижевности*, Просвета Београд, 1970;
17. Живковић, Драгиша, *Европски оквири српске књижевности III*, Просвета, Београд, 1982;

18. Илић, Павле, *Српски језик и књижевност у наставној теорији праксе*, Методика наставе, Змај, Нови Сад, 1998;
19. Илић, Павле, *Ученик*, књижевно дело, настава, Школска књига, Загреб, 1983;
20. Илић, Павле, *Лирска поезија у савременој настави*, РУ „Радивој Ћупанов“, Нови Сад, 1980;
21. Ингарден, Роман, *Доживљај, уметничко дело и вредност*, Нолит, Београд 1975;
22. Ивић, Иван, *Активно учење*, Приручник за примену активних метода наставе учења, Институт за психологију, Београд, 1997;
23. Ивић, Иван, *Активно учење 2*, Приручник за примену активних метода наставе учења, Институт за психологију, Београд, 2001;
24. Јакшић Провчи, Бранка, *Приступ збирци "Утопљене душе" Владислава Петковића Диса*, Методички видици, Филозофски факултет Нови Сад, Нови Сад, 2010;
25. Кајзер, Волфганг, *Језичко уметничко дело*, Српска књижевна задруга, Београд, 1973;
26. Константиновић, Зоран, *Феноменолошки приступ књижевном делу*, Просвета, Београд, 1969;
27. Константиновић, Зоран, „О вредностима и сензибилитету“, у *Како предавати књижевност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1984;
28. *Критички радови Богдана Поповића*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад, Београд, 1977;
29. *Критички радови Јована Скерлића*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад, Београд, 1977;
30. Кршић, Јован, „Песничко дело Милана Ракића“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд 1966;
31. Маринковић, Симеон, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Креативни центар, Београд, 1995;
32. Мужих, Владимир, *Методологија педагошког истраживања*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1973;
33. Мишић, Зоран, *Антологија српске поезије*, Нолит, Београд, 1963;
34. Ненин, Миливој, *Српска песничка модерна*, „Венцловић“, Нови Сад, 2006;

35. Николић, Милија, *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988;
36. Павић, Милорад, „Војислав Илић“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд, 1966;
37. Павловић, Миодраг, *Антологија српског песништва*, Српска књижевна задруга, Београд, 1990;
38. Павловић, Миодраг, *Есеји о српским песницима*, Вук Караџић, Београд, 1981;
39. Павловић, Миодраг, „Јован Дучић данас“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд 1966;
40. Павловић, Миодраг, „Владислав Петковић Дис“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд 1966;
41. Палавестра, Предраг, *Историја модерне српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1986;
42. Петковић, Новица, *Огледи из српске поетике*, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1990;
43. Петковић, Новица, „Кратак преглед српске књижевности 20.века“, у *Књижевна историја*, Београд, 1993, број 91;
44. Петковић, Новица, *Огледи о српским песницима*, Чигоја, Београд, 2004;
45. Петровић Вељко, „Од Војислава до Дучића – наш тзв.модернизам“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд, 1966;
46. *Писци као критичари пре Првог светског рата*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд, 1979;
47. Поповић, Богдан, *Антологија новије српске лирике*, Српска књижевна задруга, Београд, 1968;
48. Поповић, Тања, *Речник књижевних термина*, Логос Арт, Београд, 2007;
49. Протић, Миодраг, „Сима Пандуровић“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд, 1966;
50. Селимовић, Меша, „О Јовану Дучићу“, у књизи *Песме о песницима*, Српска књижевност у сто књига, књига 62, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971;

51. Скерлић, Јован, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967;
52. Скерлић, Јован, „Једна књижевна зараза“, у *Критички радови Јована Скерлића*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд, 1977;
53. Скерлић, Јован, „Лажни модернизам у српској књижевности“, у *Критички радови Јована Скерлића*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд, 1977;
54. Слијепчевић, Перо, „Алекса Шантић“, у *Поезија од Војислава до Бојића*, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд, 1966;
55. Станојевић, Љубисав, *Дис*, Универзитетска штампарија, Ниш, 1970;
56. *Српски симболизам- типолошка проучавања*, САНУ, Београд, 1985;
57. Фридрих, Хуго, *Структура модерне лирике*, Стварност, Загреб 1969.

ПРИЛОЗИ

ИЗГЛЕД СЛАЈДОВА *POWER POINT* ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ
која је коришћена приликом реализације игара у
оквиру систематизације љубавне лирике српске модерне

СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ЉУБАВНЕ ЛИРИКЕ СРПСКЕ МОДЕРНЕ - ИГРЕ

Берза

Прву игру смо назвали „Берза”. У овој игри задатак ученика је да понуђене мотиве распореде у одговарајуће колоне, при чему морају водити рачуна да су неки мотиви карактеристични за више песама. Ученици разврставају мотиве наизменично по групама (3 групе) поштујући редослед који је дат на почетку. Уколико представник не саопшти тачно решење, реч се даје следећој групи. За сваки тачан одговор група добија један поен, а за нетачан јој се одузима.

Берза

Групишите
мотиве који
су
карактерис
тични за
наведене
песме.

<i>Залазак сунца</i>	<i>Искрена песма</i>	<i>Можда слава</i>

Мотиви:

жена, сунце, љубав, спиритуализам, природа, боје, машта, ћутање, очи, искреност, хедонизам, чула, пролазност, песимизам, заборав, слутња, смрт, мртва драга, јава, сан, звезде, заборав.

<i>Залазак сунца</i>	<i>Искрена песма</i>	<i>Можда слава</i>
Жена	Жена	Жена
Љубав	Љубав	Љубав
/	Заборав	Заборав
Сунце	/	/
Природа	Природа	Природа
Боје	Боје	Боје
Сан	Сан	Сан
Машта	/	Машта
Тугање	Тугање	/
Очи	Очи	Очи
/	Искреност	/
/	Хедонизам	/
Спиритуализам	/	Спиритуализам
/	Чула	/
/	Пролазност	/
Песимизам	Песимизам	Песимизам
/	/	заборав
Слутња	/	Слутња
Смрт	/	Смрт
/	Јава	Јава
/	/	звезде

ЗЛАТНА ЖИЦА

- Наша друга игра носи назив ЗЛАТНА ЖИЦА. Задатак ученика је да песничке синтагме из прве колоне споје са одговарајућом песмом у другој колони.
- Сваки тачан одговор доноси један поен, а нетачан даје могућност следећој групи да да одговор и тако освоји поен више.

“Можда живи и доћи ће после овог сна”

“Бакарно небо”

“Негде далеко преко трију мора”

“У теби волим себе сама”

Искрена песма

“И тама пада врх заспалих њива”

Залазак сунца

“Изнемогло сунце залази”

Можда спава

“Нисам знао за буђења моћ”

“Слутити још једино знам”

“Отужна песма о љубави”

“Можда живи и доћи ће после овог сна”

“Бакарно небо”

“Негде далеко преко трију мора”

“У теби волим себе сама”

Искрена песма

“И тама пада врх заспалих њива”

Залазак сунца

“Изнемогло сунце залази”

Можда спава

“Нисам знао за буђења моћ”

“Слутити још једино знам”

“Отужна песма о љубави”

КО ЗНА - ЗНА!

- Стигли смо до треће игре и налазите се на корак ближе коначном сету питања. У игри КО ЗНА - ЗНА, пратећи упутства, потпитања, која су за сваку групу различита, потрудите се да још једном својој групи донесете по један поен за сваки тачан одговор. Уколико погрешите, или одговор не знате, питања ћемо проследити следећој групи.

КО ЗНА- ЗНА!

- Које боје уочавате у песми *Залазак сунца* Јована Дучића ?
- Који облик казивања је заступљен у обраћању жени у *Искреној песми* Милана Ракића?
- Пронађите и истакните мотиве сна, песме и очију драге (жене) у песми *Можда спава* В.П. Диса.

1. Бакарно небо (бронза), крвава река (црвена), подмукли пожар (црвена), црне шуме (црна), небо које букти (црвена), бледа као чежња (бела), модро јато галебова (плава), небо златно (златна).
2. Склопи усне, не говори, ћути, остави,ћути, остави душу...императив
3. “Заборавио сам јутрос песму једну ја”, “Песму једну у сну...”, “Као да је песма”, “У сну своме нисам знао за буђења моћ”, “Стару песму, старе звезде, неки стари дан”, “Не сећам се ничег више, ни очију тих”, “Ил те очи да су моја душа ван мене”, “Ни арије ни свег другог”, “Слутим за те очи да су баш оне”, “Да ме виде, дођу очи”, “И те очи...” Њене очи, дођу очи”, “Можда спава са очима”

ИСПЕЦИ ПА РЕЦИ!

Претпоследњу игру, у којој ће све три групе одмеравати снаге по последњи пут, назвали смо речима једне пословице – ИСПЕЦИ, ПА РЕЦИ! У њој прва група задаје задатак другој, друга трећој и трећа првој. Уколико група одговори тачно добија један поен. Свака група има на располагању једну строфу из песама које су обрађене на часу (“Можда спава”, “Искрена песма”, “Залазак сунца”). Њихова питања се могу односити на препознавање песника и песме, тумачење или доживљај истих. Група која је поставила питање одговара на исто уколико се не добија тачан одговор.

Сада је време да откријемо ко је победник! Питања су одредила две јаче групе, које ће се борити за титулу свеукупног победника. На вама је да у **АСОЦИЈАЦИЈАМА**, које су назив ове наше последње игре, одгонетнете најпре решења појединачних колона, а онда, уз помоћ добијених одговора, решење целе игре. За свако решење колоне добијате по један поен, а за коначно решење шест поена.

A1	Б1	В1
A2	Б2	В2
A3	Б3	В3
A4	Б4	В4
A	Б	В
КОНАЧНО РЕШЕЊЕ		

Предвиђено коначно решење асоцијације јесте „**Можда спава**“, решење А колоне – **тринаестерац** (А1: стих, А2: цезура, А3: осмерац, А4: петерац), Б колоне – **љубав** (Б1: слућена, Б2: метафорична, Б3: чулна, Б4: сањана), В колоне – **мотиви** (В1: сан, В2: жена, В3: очи, В4: звезде).

„Вече на шкољу Алексе Шантића“ Драгиша Живковић

Песму „Вече на шкољу“ Шантић је објавио 1904. године у „Бранковом колу“ (Сремски Карловци), а затим ју је уносио у све своје касније збирке песама (1908, 1911, 1918), замењујући поједине стихове и речи. Од тих измена најзначајнија је она у трећој строфи, када је стихове „Клече мршаве - главе“ заменио стиховима: „Клече костури – сури“ (у збиркама из 1911. и 1918. године). Каснији издавачи Шантићевих песама, као и састављачи антологија српске лирике (Богдан Поповић, Зоран Мишић), увек су уносили ову Шантићеву песму у његове збирке или у све антологије, сматрајући је за једну од најбољих његових песама.

Какву је употребу и какав преображај доживео језик у овој песми? Пре свега, као лирска песма, ова шантићева песничка творевина је ритмички веома интересантна и веома успело грађена. Она је, затим, и лексички веома изражајна: персонификације, метафоре и метонимије преображавају речи ове песме и дају им нека шири значења, а и симболично значење песме проширује се од примарне социјално-националне песничке инспирације досвеобухватног егзистенцијалног значење судбине човекове на земљи.

Метрички гледано, ова песма је састављена од четири строфе, које су све исто грађене: прва два стиха – петерацплус двосложна рима чине једну синтаксичку или параткстичку целину са трећим стихом (шестерцем); следећа три стиха понављају исту метричку организацију. Опкорачењем из првог у други и из четвртог у пети стих створено је таласање фразне мелодије, иза чега следује један дужи стих (шестерац), графички увучен удесно, са каденцом (завршетком фразне мелодије) на крају стиха. Читава ова ритмичка структура веома импресивно преноси ритам „тихог таласања мора“ пред залазак сунца: први стих као да означава удар таласа о обалу; други стих (двосложна рима) – звук који се чује приликом одбијања таласа камените хриди и који није ништа друго него продужен и мало модулиран звук од самог удара таласа (плава – спава; црне – трне; звоно – боно; туге – дуге; мршаве – главе; тамо – само; стиже – ближе);

трећи стих – графички увучен удесно – то је интервал између удара једног и другог таласа. Иза овог следује опет иста ритмичка целина (4, 5. и 6. стих), а иза ове прва ритмичка целина друге строфе, истоветна с првим двома. Има се утисак да је песник стварао ритмичку организацију ове песме подешавајући њен ритам с ритмом тихог таласања мора, и то не само у погледу временских интервала него и у погледу врсте звукова. Све то доприноси мелодиозности ове песме и ствара утисак једног благог, уједначеног, помало мотомног ритма, који наводи сан на очи и припрема нас да што сугестивније доживимо последње стихове: „И сан све ближе стиже ...“.

С ритмичком организацијом ове песме повезамо је и њено гласовно звучање. У првој строфи најчешћа асонанца с неутралним самогласником **а** (пучина, плава, спава, пада, мрак, задњи, зрак) и звучно предаје тоналност још неодређеног емоционалног стања из прве строфеи као да придонио сањивој монотонији ритма, док је последња строфа (у ствари поновљена и мало модификована прва строфа), заменом само првих двеју стихова (... и сан све ближе – стиже) остварила у асонанцама већи број случајева са самогласницима **е** и **и** (све ближе, стиже, хриди, црпе, трне, задњи, румени), чија је тоналност те последње строфе усмерена ка болној емоционалности друге и треће строфе, изражена такође самогласницима **е** и **и** (и јеца, убоги моли, мришаве, ћути, распети), посебно појачаној честом фреквенцијом самогласника ниског и задњег реда **о** и **у** у тим двома строфама (звон**о**, бо**н**о, крш**у**, звук, туге, дуге, убоги, моли, пук, бога, само, ћути итд.).

Слике које су дочаране језиком у овој песми такође показују посебну осетљивост песникову за распоред тих слика. Ако бисмо ред и приказ тих слика хтели да упоредимо са поступком филмског сниматеља, онда би слика пучине и сунца на заласку била дата у опитом далеком плану; у другој строфи камера прелази на слику цркве и збоника у средњем далеком плану, док је група верника пред распећем ухватила у великом плану; а ову последњу слику (кадар) дала би у крупном тоталу, завршавајући монтажу целог призора сликом сунца на заласку у опитом далеком плану. У исто време слике су вешто сложене тако да се њиховом монтажом појачава напетост призора: у првој строфи два кадра дата су у

општем плану; у другој строфи један кадар је дат у средњем општем плану, док је други дат у великом плану; трећа строфа такође динамички смењује те строфе, уводи се и звук, што све доприноси драмској динамичности слике. Видимо, дакле, да је у овом погледу песник вршио одређени избор и распоред слика, хотећи да нам што интензивније дочара приказ који је замислио.

Композиционо гледано, ова песма је грађена као тзв. „затворена песма“: последња строфа понавља, с извесним мањим изменама, стихове прве строфе. Овакав поступак необично је проширио и продубио првобитну инспирацију и намеру песникову: Шантић је, по свему судећи, песмом „Вече на шкољу“ хтео да опева социјалну тематику, њему иначе тако блиску, и вероватно је и својом инспирацијом и својом поетском мишљу хтео да изрази осећање безнадежности покорног, беспомоћног и убогог сељака далматинског и херцеговачког крша. Међутим, употребивши облик „затворене песме“ Шантић је овој својој првобитној социјалној тематици и емоцији придао и универзалније значење једног вишег степена општељудске проблематике. Слика тих сиромашних, убогих сељака који узалуд пружају руке к богу и слика равнодушности тог бога према њиховим молбама, уоквирена сликом величанствене лепоте природе, која врши своје ритмичко смењивање дана и ноћи и не знајући и не хајући за ни за људе ни за њихове патње, – та слика изражава једно осећање дубоке резигнације над уклетошћу човекове судбине. Мирно и благо, уједначено таласање морске пучине, тихо и величанствено наилажење ноћи, стихија тишине и сна која ће са мора прећи и на људе и пружити им бар забора, а можда и блажене, варљиве снове – све је то снажно сугерирано ритмом ове песме у складу са благим таласањем мора, а безизлазност човекова, широка симболика бесциљности и ефемерности његове егзистенције осуђене на битисање – изражени су баш затвореним композиционим обликом песме, стављањем ово примарно социјално-родољубивог садржаја у чврсте и непробојне оквире физичке и материјалне стварности, трајањем у бесконачност тог затвореног круга вечери и ноћи, који долазе дамене дан и који као да се заувек склапају на људским „мршавим главама“.

Из свега овога видимо да уметник језиком остварује своју уметничку слику тако што настоји да нам је што сугестивније дочара. У ту сврху он

посматра људе и свет из једног новог, необичног угла, час приближавајући се објекту који приказује, час удаљавајући се од њега; час га посматрајући са стране (искоса), час одозго (из птичијег лета), час одоздо (тзв. доњи ракурс у филмској техници). Тај необични угао гледања, запажања неких карактеристичних црта издвајање значајних појединости из мора безначајних, комбиновање познатих и непознатих чињеница – све то појачава заинтересованост читаоца и нагони га да се на тим појединистима задржи и да их боље запази и запамти. Али није само необичност уметничких слика изграђених језиком карактеристична црта песничког језика; значајан је и поступак интензивирања којим песник, или приповедач, или романијер, или драматичар небично појачава смисао и сугестивност речи којима се служи. Писац хоће да се његове речи и њихова смисао запамте, као да су клесане у камену, и зато се служи ритмизираним говором (стихом) којим стилизује свој исказ и тиме означава посебност свог начина говора и продубљени и проширени смисао онога што каже. Да би се његове речи запазиле и запамтиле, он се служи понављањем истих речи, нагомилавањем речи са сличним значењем, антитетичким супроћењем појмова и појава (стилске фигуре), метафоричком или метонимијском употребом речи (тропи), појачавањем израза (хипербола), придајући свом језичком изразу емоционалан тон и продорност мисли. Уз то писац бира такве речи и спрегове речи у којима се звучност гласова нарочито истиче (асонанце и алитерације), придајући мелодиозност и благозвучност (еуфонију) свом исказу или стварајући и у звучном погледу слику која ће се слагати са општим емоционалним тоном и мисаоном усмереношћу његовог дела. У резултату свега тога јављају се у песничком језику симболичка значења која далеко превазилазе првобитна значења употребљених речи. Смисао тих речи иде од појединачног ка општем, дајући мислима уметничког дела општељудски карактер и свевременско значење. У горе наведеној Шантићевој песми не ради се више и не ради се само о сиромашном сељаку херцеговачког крша него о дубокој резигнацији (Бајић, Павловић, Мркаљ, 2015: 76-79).

ДЕБАТА

Маријана Цветковић
Александра Павловић
Христина Јовић
III-2

- Дебата као структурална расправа подразумева да је унапред договорено колико говорника учествује у дебати, којим редоследом они учествују и колико времена имају за своје говоре.
- Дакле, за разлику од расправа какве обично водимо у свакодневном животу, у дебати саговорници не упадају једни другима у реч, не држе дуге монологе, не мењају тему о којој говоре и слично.
- Стога нам дебата омогућује да на организован и цивилизован начин расправљамо о одређеним идејама.

⁷² Прилог 3: Дебата – реализована је у трећем разреду школске 2013/2014. године у Гимназији Пирот, на часу предметног наставника Сузана Јовановић

- **За разлику od других vrста расправа, у дебати не заступамо нужно властити став – страна коју ћемо у појединој дебати заступати одређује се бацањем новчића неколико минута пре почетка саме дебате. Стога током припреме дебате морамо једнако добро припремити и аргументе у прилог, и аргументе против одређене тезе.**

ВРСТЕ ДЕБАТА:

- Карл Попер дебата
- Британски парламентарни дебатни формат
- Светски школски формат

ЧЕМУ НАС УЧИ ДЕБАТА?

- **Анализирање** проблема и
конципирање решења
- **Обликовање** аргумената
- **Критичка анализа** аргумената
- **Јавно расправљање** на
артикулисан, толерантан и
аргументован начин
- **Тимски рад**

АРГУМЕНТАЦИЈСКА ЛИНИЈА

- **Теза-афирмативно**
дефинисана
- **Дефиниција-одређује**
значење кључних речи у тези
- **Критеријум-заједнички оквир**
аргументима
- **Аргументи-образлажу**
критеријум

ДЕБАТОВАЊЕ

- **Теза:** Да ли је поезија Алексе Шантића по мерилима Богдана Поповића?
- **Морамо се најпре подсетити која су мерила Богдана Поповића.**
- **Мерила по којима је Богдан Поповић критиковао тадашње писање :**
  - * песма мора бити цела лепа
  - * песма мора да буди емоције
  - * песма мора да буде јасна

- **Тим А : Поезија Алексе Шантића је по мерилима Богдана Поповића**

- **Питања тим А :**

1. Како тумачите онда песме Претпразничко вече и Вече на шкољу, које су у потпуности по мерилима Поповића?

* Тачно је то да су ове песме по мерилима Поповића, али остале песме нису, то је само мали део његовог стваралаштва.

- 2.Једном, приликом обраћања Алекси Шантићу, Богдан Поповић је изјавио да би био душевно сиромашнији да није прочитао његове песме. Из овога се јасно може закључити да је његова поезија по мерилима Богдана Поповића.

- *Богдан Поповић је ово изјавио тек пошто је Алекса Шантић прихватио његове сугестије и поправио своје певање.

ТИМ Б : ПОЕЗИЈА АЛЕКСЕ ШАНТИЋА НИЈЕ ПО МЕРИЛИМА БОГДАНА ПОПОВИЋА

- **Питања тим Б :**
  1. Да ли ви са сигурношћу мислите да је цела поезија по мерилима Богдана Поповића?
    - * Са сигурношћу можемо тврдити да је други део Шантићевог стваралаштва по мерилима Богдана Поповића, јер и сам Богдан то истиче.
  2. И сам Алекса Шантић је истицао да се осећа као шегрт: „И да ми још треба учити ако желим да постанем мајстор и ако то могу постати”. Како то објашњавате?
    - * У првом делу свог песмиштва је лутао, ал се касније више посветио свом стваралаштву и постао примећен од стране Богдана Поповића.
  3. Читајући Богданову критику, Алекса је осетио своју беду и незнање. То доказује да је и сам свестан да његова поезија не испуњава мерила.
- *Средина је учинила да песнику недостаје песничка амбиција. Та амбиција није била присутна ни онда када је читао критике Богдана Поповића.

ЗАКЉУЧАК :

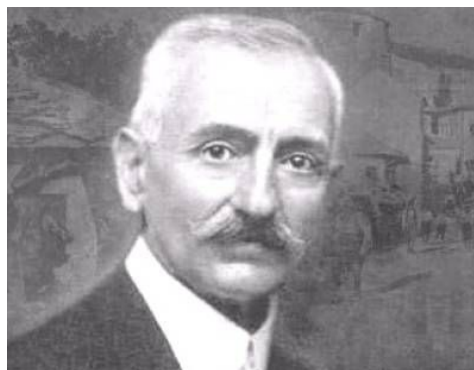
- Поезија Алексе Шантића није по мерилима Богдана Поповића , због тога што мали део његовог стваралаштва испуњава дате услове. Иако је Поповић био задовољан, морамо узети у обзир комплетан његов опус стваралаштва и учити да његова поезија није у целости по његовим мерилима.

КВИЗ⁷³

Питања:

1. Ко је на слици?

- а) Иво Андрић
- б) Алекса Шантић
- в) Милан Ракић

2. Које је место рођења и смрти Алексе Шантића?

- а) Мостар
- б) Трст
- в) Женева

3. У којој елегији Шантић изражава своју жалост и тугу?

- а) *Претпразничко вече*
- б) *Јесен*
- в) *Позни часови*

4. Ко је главни јунак Шантићеве елегије *Претпразничко вече*?

- а) Његова породица
- б) Његове песме
- в) Сам песник

5. Која је прва песничка слика у песми *Претпразничко вече*?

- а) Породична соба у предбожићно вече
- б) Усамљеност у амбијенту породичне куће
- в) Породична идила из детињства

---

⁷³ У осмишљавању питања и одговора за квиз учествовали су предметни наставник Сузана Јовановић и ученици трећег разреда Гимназије Пирот: Ненад Николић, Немања Станулов и Никола Ранчев, школске 2013/2014. године.

6. Из које Шантићеве песме су ови стихови?

„Клече мршаве главе
пред ликом бога свог, -
ишту... Но тамо само
ћути распети бог. “

- а) *Моја отаџбина*
- б) *Вече на шкољу*
- в) *Претпразничко вече*

7. Када је песма *Вече на шкољу* објављена у збирци *Песме*?

- а) 1911
- б) 1907
- в) 1908

8. Која је тема песме *Вече на шкољу*?

- а) Тежак живот сиромаша
- б) Острво
- в) Црква

9. Шта симболизују речи *пучина* и *плаво* у песми *Вече на шкољу*?

- а) Море
- б) Бескрај
- в) Небо

10. Која се стилска фигура истиче у другој строфи песме *Вече на шкољу*?

- а) Персонификација
- б) Асонанца
- в) Поређење

11. Који мотив испуњава трећу строфу?

- а) Бог
- б) Људи
- в) Безнађе

12. Која је најпознатија Шантићева родољубива песма?

- а) *Моја отаџбина*
- б) *О класје моје*
- в) *Претпразничко вече*

13. Песма *Моја отаџбина* је написана за време..

- а) Првог српског устанка
- б) Првог балканског рата
- в) Анексије Босне и Херцеговине

14. Каква је бол лирског субјекта у песми?

- а) Индивидуална
- б) Бол за породицом
- в) Бол свога рода

15. Која је тема песме *Моја отаџбина*?

- а) Љубав према отаџбини
- б) Бол
- в) Рат

Е с е ј:

Симболика јабланова у истоименој песми Јована Дучића⁷⁴

Човек је од давнина стремио висинама - физичким, материјалним, духовним. Те духовне висине често су биле тема многих песама и многих прозних дела. Писци, као и песници, говорили су о тежњама човека да испуни своје жеље и снове, да испуни себе, да се дигне у висине.

У песми „Јабланови“ Јована Дучића, управо су јабланови ти који симболизују те, понекад нам се чини, недостижне и недосежне висине. То дрвеће, снажно и поносито, а опет на неки начин беспомоћно, буди много различитих осећања у лирском субјекту, а и у нама самима. Поред њих, ми се осећамо мало и безначајно, као да не можемо да их достигнемо, да се заједно с њима виномо у небеса. Ако ти цинови не могу да дотакну плаветнило за којим сви тако жуде, зар га можемо дотаћи ми?

Шум јабланова у тамној ноћи буди осећај страха и несигурности, али поврх свега, буди осећај усамљености. У тој самоћи, човек је остављен на милост и немилост својих мисли. Сви неуспеси, сви пропали снови враћају се и прогоне га и он постаје клонуо, а јабланови му не пружају никакву утеху. Напротив, они га на неки начин чикају и исмевају – бар се тако човек осећа. Њихов шум је као шапат људи који суде, без имало обзира према туђим осећањима. Али чак се и ово губи у празнини немилосрдне ноћи. Због ње нада нестаје, сви снови падају у воду и лирски субјекат нема никог да га утеши – јер он је „потоњи човек“.

Јавља се страх, било да је то страх од таме, од самоће или самог себе (од своје сенке). Лирски субјекат се плаши човека који је постао, окружен једино јаблановима који дрхте (од туге, од хладноће) и језивом тишином која је с времена на време прекинута „чудним шумом“ јабланова. У задњем стиху, он предосећа да му се ближи крај, али се он тог краја боји јер није испунио своје снове, и не жели да умре.

⁷⁴ Приложени есеј ученице трећег разреда Јоване Панајотовић и предметног наставника Сузане Јовановић у Гимназији Пирот остварен је као стваралачка активност ученика, школске 2015/2016.

Ова песма у мени буди мноштво тужних и тешких осећања. Кроз лирски субјекат, и ја сама, као читалац, проживљавам ту усамљену ноћ. Стрепим да ћу постати неко други, да нећу достићи своје циљеве, и да ћу напустити овај свет неиспуњена, као што ће, чини се, лирски субјекат. Осећам разочарање и тугу, хладноћу ветра који њише гране јабланова и њихов сабластан шум. Дрхтим као и ти, наизглед горди цинови. Осећам тугу песника – међутим, осећам и одлучност да не допустим себи да постанем празна, већ да не одустанем од својих снова, колоко год ми се они чинили недостижним. Истрајаћу. Успећу.

Кроз песму „Јабланови“, Дучић ствара слику изгубљеног човека који предосећа крај свог пута. Он је несрећан, шупљи оклоп човека који је некада био, човека који је, као и јабланови, стремио висинама пун наде. Сада, он се с горким осећањима мири са својом судбином и препушта се усамљености коју ће заувек пратити „чудни шумови јабланова“.

Коментар предметног наставника: Лепо осмишљен задатак. Указала си на своја осећања, као и на симболику јабланова поткрепивши своја запажања конкретним стиховима и песничким сликама у песми.

ОДАБРАНЕ СЛИКЕ И МОТИВАЦИОНИ ЗАДАЦИ
који су коришћени приликом обраде песама песника српске модерне
у циљу сагледавања одређених песничких слика

1.

Пажљиво посматрајте фреску „Рождество Христово“ (XV век) из манастира Дечани. У којој песми српске модерне се јавља мотив празника?

2.

Посматрајте слику „Острво љубави“ (1907-1908) Надежде Петровић и укажите на сличности у доживљају и песничком осликовању жене у песми Залазак сунца Јована Дучића!

3.

Пејзаж са црвеним небом

Ресник

Пажљиво посматрајте слике „*Пејзаж са црвеним небом*“ (1904) и „*Ресник*“ (1904) Надежде Петровић. Истакните у којој песми српске модерне доминирају црвене и бакарне нијансе (боје)!

4.

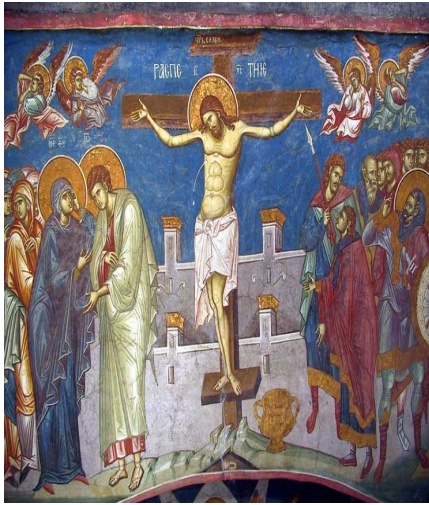
Посматрајте слику „*Дах дубровачког пролећа*“ (1897) Марка Мурата и укажите на сличности у доживљају и песничком осликавању жене у песми „*Искрена песма*“ Милана Ракића!

5.

Посматрајте слику „*Визија*“ (1914) Милоша Голубовића и укажите на сличности у доживљају и песничком осликавању жене у песми „*Можда спава*“ Владислава Петковића Дуса!

6.

Распеће (Студеница)

Симонида (Грачаница)

Лоза Немањића (Дечани)

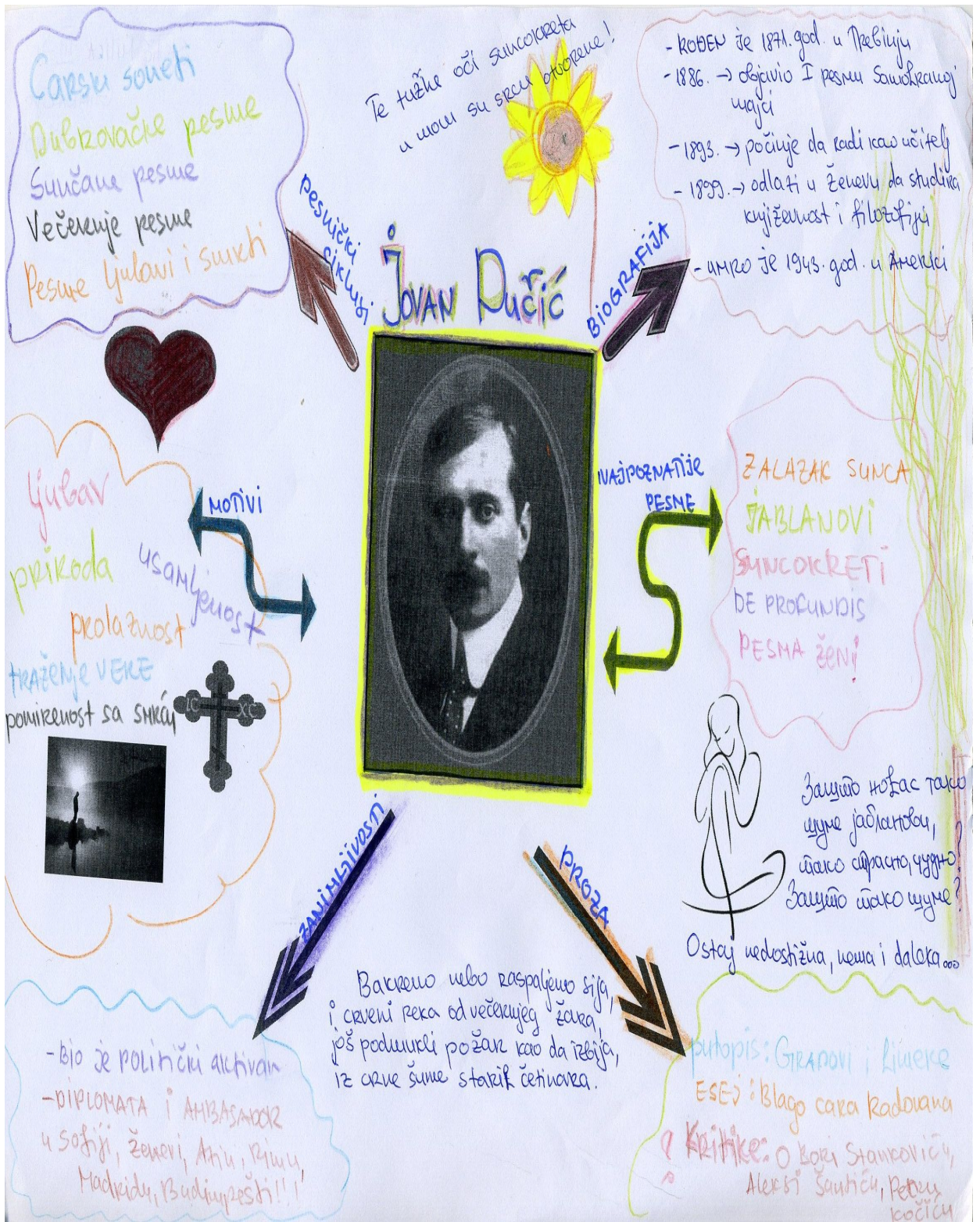
Пажљиво посматрајте фреске : „Распеће“ (Студеница), „Симонида“ (Грачаница) и „Лоза Немањића“ (Дечани). Код којих песника српске модерне уочаваш мотиве или симболику боја са предочених слика?

МАПЕ УМА⁷⁵

---

⁷⁵ Приложене мапе уме резултати су заједничког рада предметног наставника Сузане Јовановић и ученика трећег разреда Гимназије Пирот, остварени школске 2015/2016.

Гимназија Пирот
Регионални центар за таленте Ниш

Моја антологија песама српске модерне⁷⁶

My poem anthology of Serbian modern poetry

МЕНТОР:
мр Сузана Јовановић

КАНДИДАТ:
Јелена Младеновић, III₄

Пирот, 2011. године

---

⁷⁶ Ученичка антологија песништва српске модерне осмишљена је школске 2011/2012. године, на часу предметног наставника Сузана Јовановић, као припремна активност за такмичење у оквиру Регионалног центра за таленте Ниш.

Моја антологија песама српске модерне
My poem anthology of Serbian modern poetry

Аутор: Јелена Младеновић, 3. разред, Гимназија Пирот
Ментор: мр Сузана Јовановић, Гимназија Пирот

Резиме

Ова „збирка цвећа“ није ништа друго до мој пристрасни избор. Од почетка до краја, дрзнула сам се да је саставим по сопственом мерилу. Песме сам бирала по лепоти, оној коју сам ја у њима видела. Бирала сам оне које су, по мом мишљењу, најсавршеније. Можда немам права да је назовем антологијом, али, ма из ког је угла посматрали, ова збирка је управо то - моја антологија. Свесна да нисам пробирала по прописаним критеријумима, спремна сам да чујем, издржим и прихватим сваку критику. Знам да ће моју антологију читати многи. Некима ће се допасти, некима ће нешто засметати. Ипак, амбициозно сам допустила себи да напишем нешто своје лично. Желела сам да дам тачно оно што у наслову обричем: - моју антологију песама српске модерне.

Abstract

This "collection of flowers" is nothing more than my preferred choice. From the beginning until the end, I dared to create it by my own criteria. I chose the poems by their beauty, the one that I saw in them. I chose the ones that are, in my opinion, the most perfect. Maybe I have no right to call it an anthology, but, no matter from which angle it is observed, this collection is just that - my anthology. Aware that I didn't choose by prescribed criteria, I am ready to hear, endure and accept all criticism. I know that my anthology will be read by many. Some people will like it, some people will be bothered by something. However, I ambitiously allowed myself to write something that is my own. I wanted to give exactly what the title says:-my anthology of Serbian modern poems.

Кључне речи – Keywords

Антологија – Anthology

Српска модерна – Modern Serbian poetry

Осећања – Emotions

Песма – Poem

Љубав – Love

Лепота – Beauty

Песимизам – Pessimism

Увод

Чији је ово свет? Ко је себи створио осећајнији, лепши, узбудљивији живот? А чини ми се, један такав би баш мени одговарао!

Као да певају о мојој стрепњи, о мојим надама. Свака реч, сваки стих, као да је чворнати конац мојих чежњи, младалачких патњи, мојих измишљених страдања.

Ко је успео да ископа пут до сваке поре моје душе, и оне отровне, и оне сочне? Ко су они? Чији је ово свет?

„Најбољи избор песама је онај који се прави за самог себе“⁷⁷. Нисам имала жељу да ма коме судим, ма кога критикујем, нити ма кога величам. Желим да свој индивидуални производ поделим са свима. Није ми намера, да, можда, наметнем свој укус, нити своје мисли. Међутим, субјективност не могу избећи. Јер, ова антологија не би била „моја антологија“ да није састављена од песама које ја волим. Желела сам да склопим антологију за себе. Желела сам да песме српских модерниста, које су, по мом, неискусном, и над свим, субјективном, мишљењу, највредније, савршене и свевременске, окујем једним ланцем. Желела сам да напишем антологију за себе, и да се надам да би могла постати антологија за свакога.

Ова збирка је рингишпил српских модерних песама. Сваком од песника дозволила сам по пет кругова. Истина, стрепим да можда и моју антологију чека судбина многих пре ње – да буде заборављена. Ипак, сваки пут када је поново прочитам, знам да окрећем још један круг.

---

⁷⁷ Пол Елијар – Антологија новије француске поезије

Закључак

Чији је ово свет? Ко је себи створио осећајнији, лепши, узбудљивији живот? Песници. Они су попут звезда. Сјај им остаје дуго после њиховог нестајања.

Нисам имала жељу да ма коме судим, ма кога критикујем, нити ма кога величам. Желим да свој индивидуални производ поделим са свима. Није ми намера, да, можда, наметнем свој укус, нити своје мисли. Желела сам да песме српских модерниста, које су, по мом, неискусном, и над свим, субјективном, мишљењу, највредније, савршене и свевременске, окујем једним ланцем.

„Најбољи избор песама је онај који се прави за самог себе“. Желела сам да напишем антологију за себе, и да се надам да би могла постати антологија за свакога. Желела сам да мој избор приљуби вечност и бескрај.⁷⁸

---

⁷⁸ У овом прилогу нисмо дали изабране песме ученика антологичара, јер смо сматрали да оне нису биле предмет нашег истраживања.

Тест знања

(Финални тест)

1. Каква је симболика наславо песме „Залазак сунца“ Јована Дучића?
2. Пажљиво анализирајте говорни тон којим се лирски субјекат обраћа жени у „Искреној песми“ Милана Ракића! Чиме је такав однос према жени условљен?
3. За каквом женом трага лирски субјекат у песми „Можда спава“ Владислава Петковића Диса? Због чега песник употребљава синтагму „можда спава“ - „можда живи“ ?
4. Чему стреме и каква је чежња сунцокрета у истоименој песми Јована Дучића („Сунцокрети“)? Шта повезује лирског субјекта са сунцокретима у песми?
5. Где у песми „Долап“ Милана Ракића уочавате апострофу и алегорију? (Наведите стихове или парафразирајте она места у песми где се јављају ове стилске фигуре)!
6. Упоредите мотиве ока (очију) и пада у песмама „Сунцокрети“ Јована Дучића и „Тамница“ Владислава Петковића Диса! Које значењске сличности уочавате?
7. Које личне и придевске заменице уочаваш у песми „Моја отаџбина“ Алексе Шантића? Шта се њиховим учесталим коришћењем (у песми) постиже?
8. У чему се огледа слава предака („мученика и јунака“) у песми „Наслеђе“ Милана Ракића?
9. У ком животном добу се налази лирски субјекат у песми „Родна грудa“ Симе Пандуровића?

10. О каквом источнику пева песник у „Запушеном источнику“ Војислава Илића ?
Како је описан и шта га карактерише?
11. Које стилске фигуре звука уочаваш у песми „Вече на шкољу“ Алексе Шантића?
12. Како пејзаж ноћи утиче на расположење лирског субјекта у песми „Јабланови“ Јована Дучића?
13. Како је значење императива у песниковом обраћању јасици у истоименој песми Милана Ракића („Јасика“)?
14. Шта условљава сетна расположења лирског субјекта у песми „Претпразничко вече“ Алексе Шантића?
15. О ком дану се пева у песми „Светковина“ Симе Пандуровића?
16. Шта се постиже употребом учесталог епитета „мртав“ у песми „Нирвана“ Владислава Петковића Диса?
17. Напишите наслове песама песника српске модерне у којима доминирају родољубива осећања.
18. Истакните и анализирајте начела по којима Богдан Поповић врши одабир песама за „Антологију новије српске лирике“.
19. Напишите назив чланка (критике) Јована Скерлића који се тичао негативне рецепције Пандуровићевих песама! Чиме је изазвана Скерлићева критика.
20. Наведи имена најзначајнијих представника ларпурлартизма и декаденције у српској модерни.

Тест знања

(Поновљени тест – ретест)

1. Какав је доживљај љубави и вољене жене лирског субјекта у песми „Залазак сунца“ Јована Дучића?
2. У чему се огледа мисаона поента исказана у наслову „Искрене песме“ Милана Ракића?
3. Протумачите симболику сна у песми „Можда спава“ Владислава Петковића Диса! Кога лирски субјекат покушава да пронађе и види у сну?
4. У чему се огледају сличности и разлике симболичке представе сунца у песмама „Залазак сунца“ и „Сунцокрети“ Јована Дучића?
5. Где у песми „Долап“ Милана Ракића уочавате контраст и иронију? (Наведите стихове)
6. Шта симболишу мотиви звезда и очију у песми „Тамница“ Владислава Петковића Диса?
7. Чиме је условљена патња лирског субјекта у песми „Моја отаџбина“ Алексе Шантића?
8. Који је доминантно стилско средство присутно у Ракићевим родољубивим песмама?
9. Због чега су за лирског субјекта идеали „траље“ у песми „Родна груди“ Симе Пандуровића?
10. Где уочаваш симболизам у песми „Запуштени источник“ Војислава Илића?

11. Шта дочарава изглед текста песме „Вече на шкољу“ Алексе Шантића?
12. Која осећања и расположења су карактеристична за лирског субјекта у песми „Јабланови“ Јована Дучића?
13. Каква је симболика јасике у истоименој песми Милана Ракића „Јасика“?
14. Чиме је лирски субјекат подстакнут да размишља о прошлости и данима детињства у песми „Претпразничко вече“ Алексе Шантића?
15. Због чега свет сигурности носи обележје болесничког простора у песми „Светковина“ Симе Пандуровића?
16. Шта представља и какав је смисао нирване у истоименој песми Владислава Петковића Диса („Нирвана“)?
17. Напишите наслове песама песника српске модерне у којима доминирају љубавна осећања!
18. Која три кључна естетска мерила Богдан Поповић заступа у Предговору „Антологије новије српске лирике“?
19. Напишите наслов чланка (критике) Јована Скерлића који се тицао негативне рецепције и оштре осуде Дисових песама! Чиме је изазвана Скерлићева критика?
20. Која два српска песника су по Богдану Поповићу остварила врхунски облик, усклађени стил и виртуозност у песништву?

ТЕМАРНИК

1. Прошло и садашње у песми *Претпразничко вече*
2. Традиционално и модерно у поезији Алексе Шантића
3. Дескриптивно и социјално у Шантићевим песмама *Вече на шкољу* и *Претпразничко вече*
4. Јован Дучић у српској поезији
5. Дучићев ларпурлартизам – како га схватам и доживљавам
6. Песничка визија жене у Дучићевом певању
7. Извори сете у Дучићевим песмама (*Залазак сунца, Јабланови, Сунцокрети*)
8. Жена и љубав у Дучићевим и Ракићевим песмама
9. Ракићево схватање егзистенције и човека у песми *Долап*
10. Ракићево родољубље у песми *Наслеђе*
11. Песников доживљај егзистенције у *Тамници*
12. Сновни свет Владислава Петковића Диса у песми *Можда спава*
13. Доживљај нирване у истоименој Дисовој песми
14. Родољубива лирика песника српске модерне
15. Љубавна лирика песника српске модерне
16. Симболистичко – рефлексивна лирика песника српске модерне
17. Симболистичко – дескриптивна лирика песника српске модерне
18. Доживљаји љубави и жене у поезији српских модерниста
19. Интервју са песником српске модерне
20. Симболика јабланова у истоименој песми Јована Дучића